

- Savčenko A. N., Etapy razvitija gramatičeskogo stroja indoevropskich jazykov. (in) *Lingua* Posn. 12/13 (1968), s. 21—36
- Schmidt G., Zu den singularischen Genetiven der idg. Personalpronomina. (in) *KZ* 82 (1968), s. 227—250
- Schmidt G., Stammbildung und Flexion der indogermanischen Personalpronomina (Wiesbaden 1978)
- Sommer F., Zum idg. Personalpronomen. (in) *IF* 30 (1912), s. 393—429
- Szemerényi O., Hittite Pronominal Inflection. (in) *KZ* 73 (1955), s. 57—80
- Szemerényi O., Syncope in Greek and Indo-European and the Nature of IE Accent (Napoli 1964), s. 314n.
- Terza E. la, I pronomi personali nell'indo-europeo. (in) *RIGI* 20 (1936), fasc. 3—4, s. 49—64, 21 (1937), fasc. 3—4, s. 54—66

7.7 Srovnání nostratických zájmen a částic

Shody v oblasti zájmen (zejména osobních) jsou pozoruhodné, je však třeba konstatovat, že přesahují rámec nostratického velekmene (nosovky *m*, *n* nacházíme v zájmenech 1. osoby nejrůznějších jazyků světa!):

	NOSTR.	URAL.	ALT.	DR.	JK.	SH.	IDE.
1. sg.	<i>mi</i>	<i>mi</i> <i>min</i> Λ	<i>bi</i> <i>min</i> Λ		<i>me</i> / <i>mi</i> <i>men</i>		<i>me</i> <i>mene</i>
2. sg.	<i>ti</i> <i>si</i>	<i>ti</i> (<i>tū</i>)	<i>ti</i> <i>si</i>	<i>ti</i> <i>-is</i>	<i>se</i> / <i>s-</i>	<i>'an-t</i> Λ	<i>te</i> <i>-s</i>
1. pl. (inkl.?) (exkl.?)	<i>mā</i> <i>n</i> Λ	<i>mā</i> / <i>me</i>	<i>bā</i>	<i>mā</i> <i>nām</i>	<i>m-</i> <i>naj</i>	<i>m</i> (<i>n</i>) <i>na</i> η <i>nu</i>	<i>me-s</i> <i>no-s</i>
demonstrativa	<i>šā</i> <i>tā</i> <i>NA</i>	<i>šā</i> <i>tā</i> <i>n</i> Λ	<i>s</i> (<i>a</i>)? <i>t'ā</i>	<i>tā</i> <i>nō-</i>	<i>-s</i> ? <i>-te</i> / <i>ti</i> <i>-n</i>	<i>š</i> Λ (<i>t</i> Λ) <i>n</i> (<i>j</i>)	<i>so-</i> <i>to-</i> <i>no-</i>
interrogativa (relativa)	<i>Ko</i> <i>mi</i> <i>ja</i>	<i>ko-</i> / <i>ku-</i> <i>mi-</i> <i>jo-</i>	<i>k'a-</i> / <i>k'o-</i> <i>mi-</i> <i>ja-</i>	<i>mi</i> <i>ja</i>	<i>maj</i> <i>ja-</i>	<i>k</i> (<i>w</i>) <i>m</i> (<i>j</i>) <i>ja</i> ' <i>aj</i>	<i>k^{wo}</i> <i>yo-</i>

Jak je z tabulky patrné, pokládají stoupenci nostratické teorie zájmeno 1. pl. s *m* za inkluzivní, zájmeno s *n* za exkluzivní (což je v rozporu se závěry, k nimž jsme došli v §§ 7.1.7n); svědectví ostatních nostratických j. je ovšem v tomto případě naprosto nespolehlivé (kromě drávidských j. jen nejisté stopy rozdílu exkl. : inkl.!). — Shody byly shledány též v oblasti částic (Dod. I): záporek (alt. *mā*-/*bā*, dráv. *ma-*, jk. *mā*, sh. *m*[*j*], ide. *mē*; ural. *ne*, jk. *nu*, sh. [*Λ*] *n*, ide. *ne* aj.), zdůrazňujících a spojovacích částic (ural. *-ka*/*-kū*, alt. *-ka*, jk. *kve*, sh. *k*[*w*], ide. *k^{wo}*) aj.

VIII. Sloveso

8 Sloveso (verbum) se po formální stránce liší od ostatních ohebných slovních druhů uplatněním jiných gramatických kategorií a z toho plynoucí větší morfologickou složitostí, jakož i větší gramatickou variabilitou (složitostí paradigmatu). Pro indoevropské sloveso jsou příznačné gramatické kategorie času, vidu, způsobu, diateze a osoby (§§ 8.1n.). K morfologické struktuře slovesných tvarů srov. § 8.1.6. Počet finitních tvarů se v staroindoevropských j. pohybuje mezi 34 (hethitština) a 290 (starořečtina).

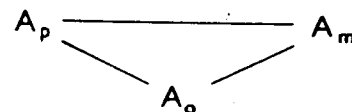
8.1 Gramatické kategorie indoevropského slovesa

8.1.1 Kategorie vidu a času

Kategorie slovesného vidu (aspektu) představuje obdobu jmenné kategorie numeru (čísla — § 5.3.2). Gramémy této kategorie jsou dány kombinacemi dvou distinktivních rysů — dokonavosti (pf) a násobenosti (m) (vhodnější než termín „dokonavost“ je termín „kompaktnost“ nebo pod.):

	pf	m
perfektivum (A _p)	+	—
imperfektivum (A _o)	—	—
iterativum (A _m)	—	+

Systém vidů můžeme znázornit trojúhelníkem:

Za samostatnou gramatickou kategorií lze vid vidět jen v slovanských a do jisté míry i v baltických j. V řečtině a latině tvoří vid s časem jedinou gramatickou kategorií, v ostatních ide. jazycích jsou vidové rozdíly označovány podle potřeby různými lexikálními prostředky.

8.1.1.1 Gramatická kategorie času je společná všem ide. jazykům, počet temporálních gramémů v jednotlivých ide. jazycích je však různý. Základní složky těchto

gramémů představují rysy přítomnost (ps) a minulost (pt). Dvojčlenné systémy času v hethitštině a starých germánských j. se nejspíše dají interpretovat takto:

	pt
prézens	—
préteritum	+

Bezpříznakový člen opozice (prézens) funguje též jako výraz budoucího času. Při uplatnění obou rysů vzniká trojčlenný časový systém:

	pt	ps
prézens	—	+
préteritum	+	—
futurum	—	—

Je zajímavé, že tento „přirozený“ systém časů nenacházíme v čisté podobě v žádném ze starých ide. jazyků. Z nových jazyků jej má např. čeština. Tři jednoduché časy jsou rovněž v lotyštině a části litevských dialektů (složené časy nejsou plně paradigmaticizovány). K indickému stavu srov. § 8.1.1.3.

8.1.1.2 V řečtině a latině je do temporálního systému zabudován vid: vedle uvedených dvou rysů se v něm uplatňuje rys dokonavost (pf), dále pak rys předčasnost/rezultativnost (a/r). Tento rys je dán vztahem k ději následujícímu nebo předcházejícímu: děj je časově situován před jiný děj (a) anebo je prezentován jako výsledek (= stav vyplývající z) předcházejícího děje (r). V řeckém časovém systému dominuje varianta r, v latinském naopak a:

	ř.				lat.			
	ps	pt	pf	r	ps	pt	pf	a
prézens	+	—	0	—	+	—	0	—
imperfektum	—	+	—	—	—	+	—	—
aorist	—	+	+	—	—	+	+	—
perfektum	+	0	—	+	—	+	+	—
plusquamperfektum	—	+	—	+	—	+	+	+
futurum I	—	—	0	—	—	—	0	—
futurum II (exaktum)	—	—	—	+	—	—	+	+

Lat. perfektum má v hlavních větách význam dokonavého minulého času (= ř. aorist), ve vedlejších větách vyjadřuje děj předcházející před dějem přítomným; jen v několika případech má rezultativní význam (*meminī, oīti* apod.). Románské j. v podstatě uchovaly latinský systém; podobný systém se vyvinul i v novějších germánských j. (vlivem latiny?).

8.1.1.3 Podobný časový systém existoval patrně i v prehistorické indoíránské. Ve védštině a v avestě je ještě uchován rezultativní význam perfekta, mezi aoristem a imperfektem však není vidový rozdíl: aorist označuje nedávnou minulost (událost, jež nedávno proběhla a je ještě v živé paměti), imperfektum naproti tomu zpravidla vzdálenější minulost. V kl. sanskrtu není mezi těmito minulými časy již patrný významový rozdíl: lze je pokládat za varianty jediného časového gramému „préteritum“. Častěji než finitních tvarů se tu k označení minulého děje ostatně užívá participiálních konstrukcí apod.

8.1.1.4 Kategorie vidu se zřejmě uplatnila i v původním slovanském systému časů. Staroslověnština má vedle prézentu dva minulé časy: aorist a imperfektum. Významový rozdíl mezi nimi nelze zcela jednoznačně definovat, důležitá je však skutečnost, že aorist se tvoří převážně od dokonavých sloves, imperfektum naproti tomu zpravidla jen od nedokonavých sloves. Lze soudit, že původní slovanský systém vyhlížel takto:

	pt	pf
prézens	—	0
imperfektum	+	—
aorist	+	+

(Podobný systém nacházíme i v arménštině a tocharštině.)

8.1.2 Kategorie způsobu

Gramémy způsobu (modu) představují kombinace dvou distinktivních rysů: reálnost (r) a voluntativnost (v):

	r	v
M_r	+	—
M_p	—	—
M_v	—	+

Počet modálních forem v jednotlivých ide. jazycích je různý. Funkci M_r (modus realis) plní všude indikativ, funkci M_v (modus voluntativus) imperativ. Indoíránské j., řečtina, germánština a tocharština mají ještě další voluntativní modus: optativ. Funkci M_p (modus potentialis) plní v řečtině, latině a keltštině konjunktiv, v baltštině a slovanštině kondicionál; konjunktiv je také ve védštině a avestě (kdežto v kl. sanskrtu chybí). Konjunktiv konkuruje optativu a imperativu ve funkci M_v , optativ naopak konjunktivu ve funkci M_p : v těch ide. jazycích, kde tyto mody koexistují (ř., véd.), je velmi obtížné přesně rozlišit jejich funkce.

8.1.3 Kategorie diateze

Kategorie diateze (slovesného rodu) je dána kombinací tří distinktivních rysů: progresivnost (p — progresivní děj vychází z aktantu A_1), regresivnost (r — regre-

sívní děj zasahuje aktant A_1) a transgresivnost (t — transgresivní děj přechází z A_1 na A_2 , resp. naopak). Možné kombinace se označí čísly a ilustrují českými příklady:

	p	t	r	
1	+	+	—	(A_1 myje okno [= A_2])
2	+	+	+	(A_1 si myje ruce [= A_2])
3	+	—	+	(A_1 se myje)
4	—	(+)	+	(A_1 je umýván [od A_2])
5	—	—	—	(A_1 stojí)
6	+	—	—	(A_1 jde)

V indoevropských jazycích zahrnuje gramatická kategorie diateze 2—3 gramémy; jejich funkce znázorňuje následující tabulka:

	sti.	ř.	lat.	gót.	het.	toch.	stir.	starm.
aktivum	1 5 6	1 5 6	1 5 6	1 5 6	1 5 6	1 5 6	1 5 6	1 5 6
(deponens)	1 5 6	1 5 6	1 5 6		1 5 6	1 5 6	1 5 6	1 5 6
medium	2	2 3						
pasívum	4	4						
mediopasívum			2 3 4	4	3 4	2 3 4	4	3 4

V balt. a sl. má jednoduché finitní tvary pouze aktivum, finitní tvary pasíva jsou složené (pasívní participium + „býti“). Podobně je tomu v románských a germánských j. (kromě góštiny). Funkci 3 (reflexívum) plní ve všech těchto jazycích, jakož i v sanskrtu aktivní tvary ve spojení se zvrtným zájmenem (toto reflexívum plní v severogermánských a slovanských j. často i funkci 4!). Deponens má zvláštní formy jen v stir., jinde je formálně totožné s mediem (mediopasívem): jde vlastně o mediální (mediopasívní) formy s významem aktiva. Forma 3. sg. mediopasíva obvykle slouží též jako výraz děje s všeobecným podmětem (lat. *dicitur* = fr. *on dit* = něm. *man sagt* = č. *říká se* atd.).

8.1.4 Kategorie osoby a čísla

Ke kategorii osoby srov. §§ 7.1n. Kategorie čísla (§ 5.1.2) se uplatňuje jen ve 3. osobě; v baltických j. však není 3. osoba diferencována co do čísla. Jen část ide. jazyků má duální formy, a to ne ve všech osobách. Stav v jednotlivých j. vystihuje následující tabulka:

	sti.	ř.	lat.	gót.	lit.	sl.	het.
1. sg.	+	+	+	+	+	+	+
2. sg.	+	+	+	+	+	+	+
3. sg.	+	+	+	+	+	+	+
1. pl.	+	+	+	+	+	+	+
2. pl.	+	+	+	+	+	+	+
3. pl.	+	+	+	+	—	+	+
1. du.	+	—	—	+	+	+	—
2. du.	+	+	—	+	+	+	—
3. du.	+	+	—	—	—	+	—

8.1.5 Struktura slovesných tvarů

Jak už bylo uvedeno v § 4.1, mívají slovesné tvary většinou složitější strukturu než tvary jmenné. Slovesný tvar staroindoevropských j. se skládal až z šesti (výjimečně i více) morfů:

$$P + Au + R + S_t + S_m + S_p$$

P = předpona (preverbium — dod. I)

Au = augment (§ 8.2.2.1)

R = kořen (podléhá ablautovému střídání, příp. reduplikaci — § 8.1.5.1), u denominativ (§ 8.2.1.2.5.1) jmenný kmen

S_t = temporální sufix = realizace temporálního morfému (§§ 8.1.1n.). Temporální morfém se realizuje 1° jako samostatný sufix, 2° jako 0 (§ 8.2.1.1.1), 3° spojitě s modálním morfémem (viz S_m), 4° spojitě s personálním morfémem (viz S_p). Ve spojení s R vytváří S_t temporální kmen (přezentní atd.). O kmen v pravém slova smyslu (srovnatelný se jmennými kmeny — § 5.4) jde ovšem toliko u sekundárních sloves (§ 8.2.1.2.5.1), kde se mimopřezentní tvary odvozují od přezentního kmene (např. lat. pf. *laudāvī* od přez. kmene *laudā-*).

S_m = modální sufix = realizace modálního morfému (§§ 8.3n.). Morfém „indikativ“ se nikdy nerealizuje samostatně, neindikativní morfémy se realizují 1° jako samostatný sufix, 2° spojitě s temporálním morfémem (např. v lat. konj. ps. *laud-e-t*), 3° spojitě s personálním morfémem (např. v lat. imperativu *laudā-te*).

S_p = osobní přípona = spojitá realizace morfémů kategorií osoby a diateze (§§ 8.5n.). Někdy označuje též modus (viz S_m), příp. čas (např. av. ps. *baraiti* — impf. *barat*, het. *epzi* — *epta* apod.).

8.1.5.1 Vedle ablautového střídání podléhá kořen v ide. slovesných tvarech též tzv. reduplikaci. Jen v menšině případů jde ovšem o úplnou reduplikaci (zdvojení celého kořene — zpravidla ovšem v obměněné nebo zkomolené podobě). Slovesné formace (přezenty) tohoto typu mívají charakter iterativ-intenzív; zvláštní třídu tvoří pouze v indoiránských j. (sti. *darīdṛšyate* od koř. *dṛš-*, *čankramyate* od *kram-*,

rorūyate od *ru-*, av. *daedoišt* od koř. *daes-* apod.), v jiných ide. jazycích se vyskytují jen sporadicky (ř. *pamphainō*, *porphurō*, stsl. *glagolati* apod.). Existují však i formy tohoto typu (prezenty, aoristy, perfekta), jež zjevně nemají charakter intenzív: ř. *ēgagon*, *agagein* (aor. k *aḡō*), *orōra* (pf. k *ornūmi*), *ēnenkon*, *enenkein* (aor. k *pherō*), sti. *ānamša* (pf. od koř. *aš-*) apod. Snad sem patří i lit. (arch.) *duosti*, stsl. *dastъ* (< **dō-d + ti*) a lit. (arch.) *desti* (< **dē-dh + ti*, koř. *dhē*). — Daleko častěji se setkáváme s částečnou (symbolickou) reduplikací, spočívající v opakování první souhlásky kořene s opěrnou samohláskou (k aspirátám srov. § 3.4.2.1.1). Začínal-li kořen souhláskovou skupinou, opakovala se jen první souhláska. Výjimku u patrně tvořily skupiny *ST-* (srov. § 4.2.2.1): v gót. a zčásti i v lat. se zdvojuje celá skupina (gót. *staištātut* od *štātutan*, lat. *spopondī* od *spondeō* apod.), v ř. jen *S* (ř. *histēmi* < **si-stā-mi*, srov. lat. *sistō*), v sti. jen *T* (*tišthati*, *tasthau* od *sthā*, *paspāra* od *spr-* apod.). Jako opěrné samohlásky fungují v ii. všechny krátké (*a*, *i*, *u*) i dlouhé (*ā*, *ī*, *ū*); palatalizace v reduplikační slabice ukazuje na *a* < *e* (sti. *čakāra* od *kr-*, *jaḡāma* od *gam-* apod. — § 3.4.1.1). V ř. slouží jako reduplikační vokály *i*, *e* (výjimečně *a*), v lat. *e* (*dedī*), *i* (*sistō*, *didiči*), *o* (*totondī*), *u* (*tutudī*), v gót. *ai* (= *e* < *e*, *i*), v stir. *i*, *e* a v toch. *e*, *a*. Srov. dále §§ 8.2.1.1.2, 8.2.1.2.2, 8.2.3, 8.2.5.3, 8.2.7.2. — Rekonstrukce původního stavu je nesnadná (často se tvrdí, že v prezentu sloužilo jako reduplikační vokál *i*, v perfektu naproti tomu *e*; ty se mnohdy druhotně připodobňovaly vokálu kořene); nejpřirozenějším řešením se zdá být rekonstrukce nefonemického ° (§§ 3.3.3.2, 4.3.1), což je také v souladu s akcentuací sti. forem (*čikēti*, *dadārša*). O RS v reduplikační slabice svědčí rovněž sti. perfekta typu *wāča* (od *vač-*), *iyāja* (od *yaḡ-*) apod. (místo konsonantického alofonu s opěrnou samohláskou tu nastoupil vokalický alofon — § 3.2.4). Opěrné ° mohlo být pak zastoupeno vokály různého timbru (podle vokalizmu vlastní kořenové slabiky apod.). O původní *e* (PS) jde snad jen v těch případech, kdy vlastní kořenová slabika vykazuje RS (§ 8.1.5.2).

8.1.5.2 Reduplikaci zjevně podléhala začáteční laryngála kořenů, jimž v historické době chybí konsonantická iniciála (§§ 3.3.5.2, 4.6.1): sti. *iyarti* (ps. od *ar-*) < **Hi-Hor-*, *īyeša*, *īšuh* (pf. od *iš-*) < **Hi-Hois-* ~ *Hi-His-*, *ānanja*, *ānaḡe* (pf. od *anḡ-*) < **Hen-Hongw-* ~ *HenHḡg^w-*, *īpsati* (desiderativum od *āp-*) < **Hi-Hp-se-*, ř. *ēhēnokha* (pf. k *pherō*) < **H₁ne-H₁nok-*, *elēlutha* (pf. k *erkhomai*) < **H₁le-H₁ludh-* (opakování celé skupiny *HR-*!) apod. Některé z těchto forem zřetelně ukazují na původní RS v kořenové slabice: lat. *ēdī* (a sti. *āda* od *ad-*?) < **H₁e-H₁d-*, lat. *ēmī* < **H₁e-H₁m-*, sti. *āsa*, ř. *ēstha* < **H₁e-H₁s-* apod. Podobnou strukturu (PS v reduplikační slabice, RS v kořenové slabice) mají ostatně i některé reduplikované formy nelaryngálních kořenů: sti. *seduh* (pf. od *sad-*) < **se-zd-*, *yemuh* (pf. od *yam-*) < **ye-im-* apod., dále starobylé reduplikované aoristy uvedené v § 8.2.5.3 (av. *jaḡmat*, ř. *epephnom*) aj. Sem lze koneckonců zařadit i zmíněné už balt. a sl. reduplikované prezenty kořenů *dō-* a *dhē-*: lit. (arch.) *duosti(i)*, stsl. *dastъ* < *deH₃-dH₃-* (srov. lat. *dedī* < **de-dH₃-*), lit. *dest(i)* < **dheH₁-dhH₁-*. — Zdá se tudíž, že nositelem slovního přízvuku v ide. reduplikovaných formách mohla být jak vlastní kořenová slabika (§ 8.1.5.1), tak i reduplikační slabika.

LITERATURA (§§ 8—8.1.5.2)

- Adrados F. R., Evolucion y estructura del verbo indoeuropeo (Madrid 1963)
 Brugmann K., Grundriss II.3 (viz str. 28)
 Finck F. N., Der angeblich passive Charakter des transitiven Verbs. (in) KZ 41 (1907), s. 209—282
 Georgiev V., Die Entstehung der indoeuropäischen Verbalkategorien. (in) Linguistique balkanique XVIII.3 (1975), s. 5—58
 Hirt H., Indogermanische Grammatik IV (viz str. 28)
 Hirt H., Über den Ursprung der Verbalflexion im Indogermanischen. (in) IF 17 (1904), s. 36—84
 Hoffmann K., Kategoriensystem des indogermanischen Verbs. (in) Münchener Studien 28 (1970), s. 19—42
 Ivanov V. V., Obščeeindoeuropejskaja, praslavjanskaja i anatolijskaja jazykovyje sistemy (Moskva 1965), s. 55—184
 Kuryłowicz J., Inflectional Categories of Indo-European (Heidelberg 1964)
 Otkupščikov J. V., Iz istorii indoeuropejskogo slovoobrazovanija (Leningrad 1967), s. 47—107
 Pedersen H., Hittitisch und die anderen ie. Sprachen (København 1938), s. 80—144
 Savčenko A. N., Drevnejšije grammatičeskije kategorii glagola v ie. jazyke. (in) VJa 1955, č. 4, s. 111—120
 Schmid W. P., Studien zum baltischen und indogermanischen Verbum (Wiesbaden 1963)
 Stang C., Das slavische und baltische Verbum (Oslo 1942)
 Tipologija grammatičeskich kategorij (Moskva 1975), s. 140—196
 Toporov V. N., K voprosu ob evolucii slavjanskogo i baltijskogo glagola. (in) Voprosy slavjan. jazykoznanija 5 (1960), s. 35—70
 Watkins C., Indogermanische Grammatik III/1. Geschichte der idg. Verbalflexion (Heidelberg 1969)

8.2 Temporální formy indoevropských jazyků

V tomto oddílu si všimneme formálních prostředků sloužících k označení jednotlivých časů, tj. především způsobu tvoření temporálních kmenů (R + St).

8.2.1 Prézens je forma od přítomného kmene, charakterizovaná ve většině ide. jazyků zvláštními osobními příponami (jinými než v minulých časech — § 8.5). Prítomný kmen se tvoří mnoha různými způsoby. Základní dělení spočívá v rozlišování prítomtů atematických a tematických; doporučuje se však uvádět ještě třetí skupinu — „jiné“ (polotematické) prezenty.

8.2.1.1 Atematické prezenty mají kmen zakončený souhláskou, příp. jinou samohláskou než *e/o*. Jako prítomný kmen funguje buď holý kořen nebo kořen spojený s nazálním afixem.

8.2.1.1.1 Kořenový prítom

Préz. kmen = holý nereduplikovaný kořen; kořenová samohláska zpravidla podléhá ablautovému střídání (R — S_g; § 4.3.5.2). Ukázka časování (sti.):

	sg.	pl.	sg.	pl.
akt. 1.	<i>dvešmi</i>	<i>dvišmaḥ</i>	med. <i>dviše</i>	<i>dvišmahe</i>
2.	<i>dveški</i>	<i>dvištha</i>	<i>dviške</i>	<i>dvišdḥve</i>
3.	<i>dvešfi</i>	<i>dvišanti</i>	<i>dvište</i>	<i>dvišante</i>

Tento typ je hojně doložen v ii. a het., v ostatních ide. jazycích je uchován jen ve zbytcích. Téměř všude si uchovává atematickou (kořenovou) flexi sloveso „býti“ (es-):

	sti.	ř.	lat.	gót.	stlit.	stsl.	het.
sg. 1.	<i>asmi</i>	<i>eimi</i>	<i>sum</i>	<i>im</i>	<i>esmi</i>	<i>jesm̃</i>	<i>ešmi</i>
2.	<i>asi</i>	<i>ei</i>	<i>es</i>	<i>is</i>	<i>esi</i>	<i>jesi</i>	<i>ešši</i>
3.	<i>asti</i>	<i>esti</i>	<i>est</i>	<i>ist</i>	<i>esti</i>	<i>jest̃</i>	<i>ešzi</i>
pl. 1.	<i>smaḥ</i>	<i>esmen</i>	<i>sumus</i>	<i>sijum</i>	<i>esme</i>	<i>jesme</i>	
2.	<i>stha</i>	<i>este</i>	<i>estis</i>	<i>sijub</i>	<i>este</i>	<i>jeste</i>	
3.	<i>santi</i>	<i>eisi</i>	<i>sunt</i>	<i>sind</i>		<i>sot̃</i>	<i>ašanzi</i>

8.2.1.1.2 Reduplikovaný přezens

Préz. kmen = holý reduplikovaný kořen. Reduplikační vokál má v ř. podobu *i*, v ii. též *u* nebo *a* (§ 8.1.5.1). Kořenová samohláska podléhá ablautu (R — St). Ukázka časování:

	sti.	ř.	sti.	ř.
akt. sg. 1.	<i>dadāmi</i>	<i>didōmi</i>	med. <i>dade</i>	<i>didomai</i>
2.	<i>dadāsi</i>	<i>didōs</i>	<i>datse</i>	<i>didosai</i>
3.	<i>dadāti</i>	<i>didōsi</i>	<i>datte</i>	
pl. 1.	<i>dadmaḥ</i>	<i>didomen</i>	<i>dadmahe</i>	<i>didometha</i>
2.	<i>dattha</i>	<i>didote</i>	<i>daddhve</i>	<i>didosthe</i>
3.	<i>dadati</i>	<i>didoāsi</i>	<i>dadate</i>	<i>didontai</i>

Tento typ je doložen pouze v ii. a ř.; jinde je uchován jen v nepatrných zbytcích (stsl. *dast̃* apod.; srov. též § 8.2.1.2.2).

8.2.1.1.3 Prézens s nazálním infixem

Préz. kmen = kořen s infixem *ne* ~ *n* (ablautová souhra: infix — osobní přípona). Infix vstupuje před poslední souhlásku kořene:

sti. *rudh-* — ps. kmen *runadh-* ~ *rundh-*
yuḥ- — ps. kmen *yunaḥ-* ~ *yunḥ-*
 het. *hark-* — ps. kmen *harni(n)k-*

Časování je stejné jako u kořenového přezentu (§ 8.2.1.1.1). V čisté podobě je tento typ uchován jen v ii. a het.; jinde jen v tematizované podobě (§ 8.2.1.2.3).

8.2.1.1.4 Prézens se sufixem *neu* ~ *nu*

Préz. kmen = kořen + *neu* ~ *nu*. Kořen bývá v oslabené podobě; ablautová souhra *S_t* — *S_p* je uchována nejlépe v ii., v ř. v pozmeněné podobě *nū* ~ *nu*, v het. není patrná (hláskový vývoj?). Ukázka časování:

	sti.	ř.	het.
sg. 1.	<i>činomi</i>	<i>deiknūmi</i>	<i>arnumi</i>
2.	<i>činoši</i>	<i>deiknūs</i>	<i>arnuši</i>
3.	<i>činoti</i>	<i>deiknūsi</i>	<i>arnuzi</i>
pl. 1.	<i>činumah</i>	<i>deiknūmen</i>	<i>arnumeni</i>
2.	<i>činvutha</i>	<i>deiknūte</i>	<i>arnutteni</i>
3.	<i>činvanti</i>	<i>deiknūāsi</i>	<i>arnuanzi</i>

Ostatní ide. jazyky tento přezentní typ nedochovaly (někteří pokládají za jeho transformaci sl. typ *dvignoti*; srov. též § 8.2.1.2.4).

8.2.1.1.5 Prézens se sufixem *nā*

Préz. kmen = kořen + *nā* ~ *nə* (§ 4.3.4). Kořen bývá v oslabené podobě; ablautová souhra *S_t* — *S_p* (sti. *nā* ~ *nī*, ř. *nā* ~ *nā*). Ukázka časování:

	sti.	ř.	het.
sg. 1.	<i>ašnāmi</i>	<i>dammēmi</i>	<i>tarnahhi</i>
2.	<i>ašnāsi</i>	<i>dammēs</i>	<i>tarnatti</i>
3.	<i>ašnāti</i>	<i>dammēsi</i>	<i>tarnai</i>
pl. 1.	<i>ašnīmah</i>	<i>dammāmen</i>	<i>tarnumeni</i>
2.	<i>ašnītha</i>	<i>dammāte</i>	<i>tarnatteni</i>
3.	<i>ašnanti</i>		<i>tarnanzi</i>

Nejlépe je tento typ uchován v ii.; dále jej nacházíme v ř. (zbytky), v pozmeněné podobě též v het., toč. (např. ps. *kālpnātīr* od koř. *kālp-*) a v germ. (intransitiva-inkohativa: gót. *fullnan*, přét. *fullnōda*, stsev. *þorna* apod.). Srov. též § 8.2.1.2.4.

8.2.1.2 Tematické přezenty mají kmen zakončený tematickým vokálem. Kořen nepodléhá ablautovému střídání (má ve všech tvarech stejnou podobu — § 8.2.1.2.1), v sufixu se střídá *e* s *o* (kvalitativní ablaut). V distribuci obou podob tematického vokálu se ide. jazyky různí:

	ř.	lat.	gót.	lit.	stsl.
sg. 1.	<i>o</i>	?	?	?	<i>o</i>
2.	<i>e</i>	* <i>e</i>	* <i>e</i>	?	<i>e</i>
3.	<i>e</i>	* <i>e</i>	* <i>e</i>	* <i>o</i>	<i>e</i>
pl. 1.	<i>o</i>	* <i>e</i>	* <i>o</i>	* <i>o</i>	<i>e</i>
2.	<i>e</i>	* <i>e</i>	* <i>e</i>	* <i>o</i>	<i>e</i>
3.	<i>o</i>	* <i>o</i>	* <i>o</i>		<i>o</i>

Lze soudit, že původní stav je nejlépe uchován v ř. a germ.: před nosovkou má tematický vokál podobu *o*, jinde *e* (§ 4.6.7). Lat. a sl. *e* v 1. pl., balt. *o* v 2. pl. (a 2. sg.?) představují patrně inovace. V ii. vedl hláskový vývoj k zániku rozdílu *e* : *o* (§§ 3.3.1,

3.3.1.1); v 2. a 3. osobách je *ā*, v 1. osobách *ā* (v 1. pl. a du. analogické podle 1. sg. — § 8.5.1.1).

8.2.1.2.1 Prostý tematický prezens

V gramatikách sanskrtu se rozlišují dva typy tematických prezentů: typ *bhārati* (s přízvukem na kořenové slabice, zpravidla plnostupňové) a typ *tudāti* (s přízvukem na tematickém vokálu, zpravidla s oslabeným stupněm kořene). Tento rozdíl je patrně starobylý (§ 4.7.4.1). V ostatních ide. jazycích tvoří prosté tematické prezenty jednu třídu. S výjimkou hethitštiny jsou velmi hojně doloženy ve všech ide. jazycích; značná část vznikla ovšem až sekundárně — tematizací kořenových prezentů.

Ukázka časování:

	sti.	ř.	lat.	gót.	lit.	stsl.
akt. sg.	1. <i>bharāmi</i>	<i>pherō</i>	<i>legō</i>	<i>baira</i>	<i>vedu</i>	<i>berō</i>
	2. <i>bharasi</i>	<i>phereis</i>	<i>legis</i>	<i>bairis</i>	<i>vedi</i>	<i>berēši</i>
	3. <i>bharati</i>	<i>pherei</i>	<i>legit</i>	<i>bairip</i>	<i>veda</i>	<i>beret̃</i>
pl.	1. <i>bharāmah</i>	<i>pheromen</i>	<i>legimus</i>	<i>bairam</i>	<i>vedame</i>	<i>berem̃</i>
	2. <i>bharatha</i>	<i>pherete</i>	<i>legitis</i>	<i>bairip</i>	<i>vedate</i>	<i>berete</i>
	3. <i>bharanti</i>	<i>pherousi</i>	<i>legunt</i>	<i>bastrand</i>		<i>beret̃</i>
du.	1. <i>bharāvah</i>			<i>bairōs</i>	<i>vedava</i>	<i>berevē</i>
	2. <i>bharathah</i>	<i>phereton</i>		<i>bairats</i>	<i>vedata</i>	<i>bereta</i>
	3. <i>bharatah</i>	<i>phereton</i>				<i>berete</i>
med. sg.	1. <i>bhare</i>	<i>pheromai</i>	<i>legor</i>			
	2. <i>bharase</i>	<i>pherei</i>	<i>legeris</i>	<i>bairaza</i>		
	3. <i>bharate</i>	<i>phetai</i>	<i>legitur</i>	<i>bairada</i>		
pl.	1. <i>bharāmahe</i>	<i>pherometha</i>	<i>legimur</i>			
	2. <i>bharadhve</i>	<i>pheresthe</i>	<i>legimīni</i>			
	3. <i>bharante</i>	<i>pherontai</i>	<i>leguntur</i>	<i>bairanda</i>		
du.	1. <i>bharāvahē</i>					
	2. <i>bharethe</i>	<i>pheresthon</i>				
	3. <i>bharete</i>	<i>pheresthon</i>				

8.2.1.2.2 Tematický prezens s reduplikací

V několika případech je tvoření prezentního kmene pomocí *e/o* doprovázeno reduplikací začáteční souhlásky (§ 8.1.5.1). Jde zjevně o tematizaci starých kořenových prezentů s reduplikací (§ 8.2.1.1.2): sti. *tišthaṭi*, lat. *sistō* (ř. *histēmi*), sti. *pibati*, lat. *bibō* (koř. *pō-*), ř. *gignomai*, lat. *gignō* (*genH-*), ř. *tiktō*, *piptō* aj.

8.2.1.2.3 Tematický prezens s nazálním infixem

Podobně jako předcházející typ vznikl i tento prezens — jak se zdá — druhotně: tematizací atematického prezentu s nosovým infixem (§ 8.2.1.1.3). Již v sti. jsou prezentní tvary tohoto typu, někdy vedle starších tvarů atematických: *vindati* (*vid-*), *munčati* (*muč-*), *krntati* (*krt-*) aj. V ř. je nazální infix vždy kombinován se sufixem *no* (§ 8.2.1.2.4.1): *lambanō* (aor. *elabon*), *tunkhanō* (aor. *etukhon*) aj. V lat. je jen

nevelký počet sloves tohoto typu: *vincō* (*vīcī*, *victus*), *tundō* (*tutudī*, *tūsus*), *tangō* (*tetigī*, *tāctus*) aj. V některých případech pronikl infix i do mimoprezentních tvarů: *iungō* (*iunxī*, *iunctus*). V balt. je tento typ poměrně hojný (došlo tu zřejmě k jeho expanzi): *krintu* (prét. *krītau*), *mingu* (*mīgti*), *bundu* (*bustī*) aj. Příznačný je intranzitivně-inkohativní význam těchto balt. prezentů. V sl. je tento typ uchován jen ve zbytecích: stsl. *sedō* (*sēsti*), *leḡo* (*lešti*), *ob-reštō* (*-rešti*). Dále je tematický prezens s nosovým infixem doložen v stir. (zbytky) a v toch. (B *pinkem* k *pik-* aj.).

8.2.1.2.4 Prezens se sufixem *ne/no*

Prezentní tvary tohoto typu se vyskytují ve většině ide. jazyků. Velmi hojně jsou v slovanských j., jinde je nacházíme jen v menší míře. Příklady: ř. *daknō* (aor. *edakon*), *temnō* (aor. *etamon*) aj., lat. *sternō* (*strāvī*, *strātum*), gót. *frāihnan* (pt. *frāh*), lit. *gaunu* (*gauti*), *einu* (*eiti*) aj., stsl. *stanō* (*stati*), *dvignō* (aor. *dvigr̃*) aj. V sl. pronikl nazální sufix většinou i do mimoprezentních tvarů (*dvignōti*, *rinōti*, aor. *rinōch̃* apod.). Značná část těchto prezentů patrně vznikla druhotnou tematizací atematických prezentů s *nā*, resp. *neu/nu* (§§ 8.2.1.1.4—5). V sti. nacházíme v několika případech obojí tvary vedle sebe: *grhnāti* (atem.) — *grhnati* (tem.), *mṛnāti* — *mṛnati* aj. V germ. se slabá slovesa 4. třídy v prezentu časují tematicky: gót. *fullna*, *fullnis*, *fullniþ* (prét. *fullnōda*) atd.

8.2.1.2.4.1 Vedle pouhého *ne/no* lze rekonstruovat též podobu s opěrnou samohláskou: *one/ono*. Tento typ je doložen zejména v ř. a balt. V lit. tvoří sufix *ina* jednak denominativa, jednak kauzativa: *dauginti* (*daug*), *gražinti* (*grįšti*) apod. Rovněž ř. slovesa na *-anō* jsou aspoň zčásti kauzativa: *auksanō*, *histanō* aj.; srov. též § 8.2.1.2.3.

8.2.1.2.5 Prezens se sufixem *ye/yo*

Tento typ je hojně doložen ve všech ide. jazycích, zčásti tu ovšem jde o prezenty tvořené jinými sufixy (kauzativa-iterativa — § 8.2.1.3.2, stativa — § 8.2.1.3.3), jež teprve druhotně splynuly s pravými *yo*-prezenty. Ty ovšem z největší části představují sekundární útvary: denominativa (§ 8.2.1.2.5.1) nebo přetvořené prezenty jiných typů. Svědčí o tom četné případy, kdy vedle *yo*-prezentu je v jiném ide. jazyce atematický prezens nebo pod.: ř. *theinō* (< **then-jō*) × sti. *hanti*, ř. *bainō* (< **ban-jō*), lat. *veniō* × sti. *gamati*, *gaččhati*, gót. *qiman*, stsl. *ližō* (*lizati*), lit. *liežiu* × sti. *leđhi*, lat. *lingō* apod. Obzvláště produktivní byl tento typ v balt. a sl. jazycích: lit. *ariu* (*arti*), stsl. *orjō* (*orati*) × lat. *arō*, lit. *verčiu* (*versti*) × lat. *vertō*, lit. *karju* (*kauti*), stsl. *kujō* (*kovati*), × sthn. *houwan*, stsl. *meljō* (*měti*) × lat. *molō*, stsl. *pišō* (*psati*) × sti. *pimšati* apod. Starého původu může být sti. *pašyati* = lat. *speciō*, lat. *feriō* = stsev. *beria* = stsl. *borjō* (*brati*) aj.

8.2.1.2.5.1 Již od indoevropské doby sloužil sufix *ye/yo* k tvoření denominativních sloves. Stáří takovýchto útvarů lze ovšem — vzhledem k produktivnosti sufixu — těžko posoudit. Příklady z jednotlivých jazyků: sti. *daṇḍayati* (*daṇḍa-*), *tapasyati* (*tapas-*), ř. *timō* < **timā-jō* (*timē*), *onomainō* < **onoman-jō* (*onoma*), lat. *cūrō* < **kūrā-jō* (*cūra*), *albeō* < **albe-jō* (*albus*), *fīniō* < **fīni-jō* (*fīnis*), gót. *namnjan* (*namō*), lit. *dovanaju* (*dovana*), *senėju* (*senas*), *tarnauju* (*tarnas*), *dalyju* (*dalis*), stsl. *dělajō* (*dělo*), *umějō* (*um̃*), *milujō* (*mīl̃*) apod.

8.2.1.2.6 Prézens se sufixem *ske/sko*

Prézenty tvořené pomocí *ske/sko* mají v ř. a het. většinou iterativní význam, v lat. a zčásti v ř. inkohativní význam, v toch. kauzativní význam. V indoiránských j. mají formy tvořené pomocí *ske/sko* charakter normálních prézentů. Příklady: sti. *gaččhati* (*gam-*) < **gwm-ske-*, *prččhati*, a v. *pərəsaiti* < **prk-ske-*, ř. *baskō* (*bainō*), *thnēskō* (*thnē-tos*), lat. *nascor* (*natus*), *crēscō* (*crēvī*), *senēscō* (*senex*), het. *daškizzi* (*da-*), *peškizzi* (*pāi-*), *akkuškizzi* (*eku-*) aj., toch. B *aiskau* (*ai-*), *lkāskau* (*lāk-*) aj. V ř. se v několika případech kombinuje *ske* s reduplikací (§ 8.2.1.1.2): *gignōskō* (*egnōn*), *didaskō* (*dedae*) aj.; sem patří i lat. *discō* (< **dī-dk-sko-*).

8.2.1.2.6.1 V balt. nacházíme místo *ske/sko* paralelní sufix *sto*. Slouží ke tvorbě intransitiv-inkohativ a je značně produktivní: lit. *pa-žįstu* (*pa-žinti*), *temsta* (*temti*), *mirštu* (*mirti*), *alkstu* (*alkti*) apod. Není vyloučeno, že *sto* vzniklo disimilací ze staršího *ske* ve tvarech, kde kořen končil velárou (*alk-ska-* > *alk-sta-*) a bylo pak zobecněno.

8.2.1.3 Jiné prézentní formace

Sem řadíme prézenty charakteristického významu (iterativa, kauzativa apod.), časované zčásti tematicky, zčásti atematicky (mezi jednotlivými ide. jazyky jsou tu značné rozdíly). Většinou jde o sekundární útvary: vedle prézentů těchto typů obvykle existují prézentní kmeny tvořené některými z výše uvedených způsobů („základní sloveso“), mimoprézentní formy (jmenné tvary, perfektum apod.) pak bývají tvořeny od prézentního kmene, nikoli od kořene (§ 8.1.6, 8.8.3).

8.2.1.3.1 Iterativní prézenty tvořené sufixem *ā*

Tako formace je produktivní v lat., balt. a sl., jinde je doložena jen ve stopách. V lat. tvoří *ā* iterativa (intenzíva): *dicāre* (*dicere*), *cubāre* (*-cumbere*), *ē-ducāre* (*ducere*) apod. Časování vyhlíží jako atematické (*-ā-s*, *-ā-mus* atd.), spíše však představuje produkt kontrakce: **ā-jō* > *-ō*, **ā-je-s* > *-ās* atd. Sufix *ā* většinou nacházíme i v mimoprézentních formách: *dicā-vī* apod. — V lit. tvoří *ā* (> *o*) jednak iterativa (intenzíva), jednak kauzativa. Časování je polotematické (*-o-me* atd.), mimoprézentní formy jsou u většiny sloves této třídy tvořeny od kmene na *ī* (§ 8.2.1.3.2): *ganau*, *ganyti* (*ginti*), *laikau*, *laikyti* (*likti*) aj. — V sl. tvoří *ā* iterativa; v prézentních tvarech je *ā* rozšířeno o tematický sufix *ye/yo*: stsl. *čitajo*, *čitati* (*čto*), *u-mirajo*, *u-mirati* (*mbrjo*) apod. (atematičnost tohoto typu v češtině je druhotná — důsledek kontrakce: *čitám*, *čitáš* atd.). Sufix *ā* nacházíme ovšem také v mimoprézentních tvarech mnoha sloves s prézentem na *e/o*, *ye/yo*: stsl. *berjo* (*brati*, aor. *brachr*), *pišjo* (*psati*, *psachr*) aj.

8.2.1.3.1.1 Vedle pouhého *ā* nacházíme ve všech uvedených j. i sufixy se začáteční souhláskou (resp. skupinou souhlásek), sloužící ke tvorbě iterativ-intenzív, příp. kauzativ:

tā : lat. *captāre* (*capere*), *cantāre* (*canere*)

dā : lit. *gaudau*, *gaudyti* (*gauti*), *gimdau*, *gimdyti* (*gimti*)

sā : lat. *cursāre* (*currere*), lit. *linkšoti* (*linkti*), č. *kousati* < **kond-sā-* (lit. *kandu*)

stā : lit. *mąstau*, *mąstyti* (*minti*), č. *chroustati* (*chrupati*).

V sl. mají tyto formace často expresivní charakter.

8.2.1.3.1.2 Ukázky časování:

	lat.	lit.	stsl.
sg. 1.	<i>dicō</i>	<i>laikau</i>	<i>čitajo</i>
2.	<i>dicās</i>	<i>laikai</i>	<i>čitaješi</i>
3.	<i>dicat</i>	<i>laiko</i>	<i>čitajet</i>
pl. 1.	<i>dicāmus</i>	<i>laikome</i>	<i>čitajem</i>
2.	<i>dicātis</i>	<i>laikote</i>	<i>čitajete</i>
3.	<i>dicant</i>		<i>čitajet</i>
inf.	<i>dicāre</i>	<i>laikyti</i>	<i>čitati</i>

8.2.1.3.2 Iterativní a kauzativní prézenty tvořené sufixem *ey(o)*. Tuto formaci nacházíme ve větší nebo menší míře ve všech hlavních ide. jazycích. Sufix vykazuje několik variant, pro kořen je příznačný *o*-stupeň. Plná podoba sufixu *eye* (*eyo*) je doložena pouze indoiránskými j., řečtinou a latinou: sti. *patayati* (*patati*), *bodhayati* (*bodhate*), ř. *phoreō* (*pherō*), *okheō* (*ekhō*), lat. *mordeō* (ř. *amerdō*), *moneō* (*meminī*), *doceō* (*discō*) aj. V germ. nacházíme odpovídající sufix (*i*)*yo*: gót. *drāibjan* (*us-dreiban*), *ga-nasjan* (*ga-nisan*) aj. V sl. nacházíme redukované podoby *ei* (> *i*) a *yo* (časování je polotematické): stsl. *goniti* (*gnati*), *nositi* (*nesti*), *buditi* (*brdēti*), *moriti* (*mrēti*) aj. Lit. má *ī* (nejslabší podobu sufixu *eye*?) pouze v mimoprézentních tvarech iterativ a kauzativ, jejichž prézens je tvořen sufixem *ā* (§ 8.2.1.3.1); někteří badatelé pokládají i sl. *i* za střídnicí tohoto *ī* (nikoli *ei*).

8.2.1.3.3 Intransitivní (stavové) prézenty tvořené sufixem *H₁ye*

Ve všech hlavních ide. jazycích nacházíme prézentní formaci intransitivního (stavového) významu se sufixy, jež lze odvodit ze základní formule *H₁ye*. Lze dokonce rekonstruovat jednotné paradigma s ablautovým střídáním, na němž se podílel koncový vokál kořene, sufix *H₁ye* a osobní přípona:

sg. 1.	<i>0-H₁ye-H₃</i>	> <i>-yō</i>	pl.	<i>0-H₁y-me</i>	> <i>-īme</i>
2.	<i>e-H₁y</i>	> <i>-ē(i)</i>		<i>0-H₁y-te</i>	> <i>-īte</i>
3.	<i>e-H₁y</i>	> <i>-ē(i)</i>		<i>0-H₁yo-nt(i)</i>	> <i>-yont(i)</i>

V západoindoevropských dialekttech je polotematická flexe všude uchována, byla však různě transformována. V sl. proniklo *ei* (< *ēi*)-i do 1. a 2. pl., v balt. naopak i do 2. a 3. sg. V sthn. se *ē(i)* prosadilo v celém paradigmatu. Nejlépe uchovala původní stav starosaština, zatímco v gót. došlo k rozsáhlým změnám. V lat. zobecnělo u některých sloves (*i*)*yo/ī* (4. konj.), u jiných *ē(i)* (2. konj.). — Ve východoindoevropských dialekttech nastalo naproti tomu úplné vyrovnání. V ii. a ř. nacházíme *yo* (tematická flexe!) v celém paradigmatu, podoba *ē(i)* vymizela v ii. úplně, kdežto v ř. je uchována v aoristu (*emanēn*, *ekharēn* apod.). K sémantickému vývoji (ve východoindoevropských j. slouží tyto formy zčásti jako výraz pasíva!) srov. dále §§ 8.6.5.3n.

8.2.1.3.4 Ukázky časování:

	lat.	gót.	stsas.	sth.	lit.	stsl.	
sg. 1.	<i>videō</i>	<i>cupiō</i>	<i>haba</i>	<i>hebbiu</i>	<i>habēm</i>	<i>miniū</i>	<i>mъnjo</i>
2.	<i>vidēs</i>	<i>cupīs</i>	<i>habais</i>	<i>habes</i>	<i>habēs</i>	<i>mini</i>	<i>mъniši</i>
3.	<i>videt</i>	<i>cupit</i>	<i>habaiþ</i>	<i>habet</i>	<i>habēt</i>	<i>mini</i>	<i>mъnitъ</i>
pl. 1.	<i>vidēmus</i>	<i>cupimus</i>	<i>habam</i>	} <i>hebbiad</i>	<i>habēmēs</i>	<i>minime</i>	<i>mъnimъ</i>
2.	<i>vidētis</i>	<i>cupītis</i>	<i>habaiþ</i>		<i>habēt</i>	<i>minite</i>	<i>mъnite</i>
3.	<i>vident</i>	<i>cupiunt</i>	<i>haband</i>		<i>habēt</i>		<i>mъnetъ</i>
inf.	<i>videre</i>	<i>cupire</i>	<i>haban</i>	<i>hebbian</i>	<i>habēn</i>	<i>minēti</i>	<i>mъnēti</i>

V lat. 2. konjugaci splynuly celkem 4 typy: kořenové prézenty (*pleō, plēre*), denominativa na *e-yo* (§ 8.2.1.2.5.1), kauzativa-iterativa (§ 8.2.1.3.2) a stavová slovesa (§ 8.2.1.3.3). Podobně tomu bylo ve 4. a zčásti i v 3. konjugaci (§ 3.2.4.1).

8.2.2 Imperfektum

Tvary nesoucí tento název jsou několikerého druhu: staré ide. imperfektum (ii., ř.) a nová imperfekta (italické, kelt., balt. a sl. jazyky, arm., toch.).

8.2.2.1 Staré imperfektum je minulý čas tvořený od přítentního kmene (praeteritum praesentis). Od přítentu se liší osobními příponami (tzv. sekundárními — §§ 8.1.6, 8.5) a zčásti augmentem. Augment je předpona, kterou můžeme rekonstruovat v podobě **e-* (sti. *a-*, ř. *e-*). Jeho užívání je závazné v sti. (beaugmentové formy imperfekta a aoristu mají charakter tzv. injunktivů — § 8.4.4), staroperštině a attičtině, fakultativní v avestě (častěji chybí) a homérštině. Ve zbytcích je uchován též v arménštině (§ 8.2.5.2). Beaugmentovému imperfektu indoíránských j. a řečtiny formálně odpovídá hethitské préteritum (§ 8.2.6). Ukázka časování imperfekta tematických sloves (akt.):

	sti.	ř.	het.
sg. 1.	<i>abharam</i>	<i>epheron</i>	<i>harkun</i>
2.	<i>abharaþ</i>	<i>epheres</i>	
3.	<i>abharat</i>	<i>ephere</i>	<i>harta</i>
pl. 1.	<i>abharāma</i>	<i>epheromen</i>	<i>harwen</i>
2.	<i>abharata</i>	<i>epherete</i>	<i>harten</i>
3.	<i>abharan</i>	<i>epheron</i>	<i>harkir</i>

8.2.2.2 Z tvarů tzv. nového imperfekta si zaslouží zvláštní pozornost lat. a sl. imperfektum (k toch. srov. § 8.4.2.2). Latinské imperfektum se tvoří od přítentního kmene příznakem *bā* (tematický vokál sloves 3. konjugace se dluží): *laudā-ba-m*, *monē-bā-s*, *legē-ba-t* atd. Imperfektum slovesa *esse* se tvoří pouhým *ā*: *erat* < **es-ā-t*. Slovanské imperfektum se tvoří od infinitivního kmene příznakem *a-cho/še*: sg. 1. *braachъ* (*brati*), 2. *znaaše* (*znati*), 3. *vidēaše* (*vidēti*), pl. 1. *vidēachomъ* atd. Holý kořen fungující jako infinitivní kmen je rozšířen o *ě*: *nesēachъ* (*nesti*). Zdá se, že obě formace — jakkoli na první pohled velmi rozdílné — svým původem spolu souvisí: společný je základní element *ā*, dále pak „spojovací“ *ē* (> sl. *ě*) u prostě tematických sloves. Srov. dále § 8.4.5.2.

8.2.3 Perfektum

Indoevropské perfektum je uchováno v ii. a ř., jako tzv. silné préteritum též v germ. Formy latinského perfekta zčásti odpovídají perfektu, zčásti aoristu (§ 8.2.5.4.3) indoíránských j. a řečtiny. Totéž platí o keltském préteritu. Stopy ide. perfekta dále nacházíme i v het. (tzv. *hi*-konjugace) a toch. (některé tvary tocharského préterita). Starší vrstva indoevropských perfekt není charakterizována zvláštním temporálním sufixem, význam perfekta je dán pouze podobou kořene a zčásti i osobními příponami (§ 8.5.4). Mluvíme-li o podobě kořene, máme na mysli jednak reduplikaci, jednak ablaut. S reduplikací (§ 8.1.5.1) se setkáváme i u jiných forem; často se tvrdí, že pro ide. perfektum byl charakteristický reduplikační vokál **e*, řada faktů je však s touto tezí ve zjevném rozporu. U ii. a ř. perfekt je reduplikace pravidlem, v ostatních j. ji sledujeme jen u menšiny forem. Kořenový vokalismus je v singulárních tvarech perfekta *o*-stupňový, v plurálu (a duálu) oslabený. Tento stav je nejlépe dosvědčen germánskými a indoíránkými j., v řečtině je uchován jen ve stopách. V ř. a lat. nacházíme též mladší vrstvu perfekt (většinou od sekundárních sloves), charakterizovanou konsonantickými příznaky *k* (ř.) a *v* (lat.): ř. *pepaideuka*, lat. *laudāvī* apod.

8.2.3.1 V ii. bývá v singulárních formách perfekta „normální“ vokál *a* (< *o*; § 3.3.1.1) nebo *ā* (zdloužený stupeň), v plurálu (duálu) oslabený stupeň: *bibheda* — *bibhidima* (*bhid-*), *čakāra* — *čakarma* (*kr-*), *papāta* — *paptima* (*pat-*), *uvāca* — *ūcīma* (*vač-*), *dadau* — *dadīma* (*dā-*) apod. U jistého počtu kořenů však alternace chybí: *āda* — *ādīma* (*ad-*), *tataksa* — *tataksīma* (*takš-*) apod. Srov. též § 8.1.5.2.

8.2.3.2 V řečtině se většina perfekt neliší svým vokalismem od přítentu: *gegrapha* (*graphō*), *pepheuga* (*pheugō*), *keklika* (*klinō*), *leluka* (*luō*) apod. Jen u malé části forem nacházíme charakteristické *o*, a to i v plurálních formách: *leloipa*, *leloipamen* (*leipō*), *tetropha*, *tetrophamen* (*trephō*) apod. Střídání *o* ~ *0* je uchováno jen ve zbytcích: hom. *gegona*, *gegamen* (*a* < *u*) aj.

8.2.3.3 Latinská perfekta se tvoří několikerým způsobem: 1. *verti* (*vertō*), *liqui* (*linquō*), *rūpi* (*rumpō*) aj., 2. *cecini* (*canō*), *tutudi* (*tundō*), *momordi* (*mordeō*), *didici* (*discō*) aj., 3. *feci* (*faciō*), *ēgi* (*agō*), *veni* (*veniō*), *vidi* (*videō*) aj., 4. *laudāvī* (*laudō*), *monui* (*moneō*), *audīvī* (*audiō*) aj., 5. *dixi* (*dicō*), *scripsi* (*scribō*) aj. — U typu 1 není kmen perfekta charakterizován ani ablautem ani reduplikací (v některých případech jde ovšem o druhotný zánik reduplikace ve složeninách). Typ 2 se vyznačuje reduplikací (s různými reduplikačními vokály); vokalismus bývá stejný jako v přítentu. Typ 3 se vyznačuje dlužením kořenové samohlásky; to je různého původu (§§ 3.3.5.3, 4.3.6.2, 8.1.6.2). Typ 4 představují perfekta mladší vrstvy, charakterizovaná příznakem *v/u* (většinou od sekundárních sloves). U typu 5 jde o původní sigmatické aoristy (§ 8.2.5.4.3). V latině není tedy doložen ani *o*-stupeň, ani alternace sg. ~ pl.

8.2.3.4 U germ. „silných“ préterit je velmi dobře uchováno ablautové střídání, jež proto slouží jako základní kritérium při klasifikaci tzv. silných sloves. U sloves tříd I—V má ps. kmen plný stupeň (*e*), v sg. préterita je *o*-stupeň, v pl. préterita a v participiu pas. oslabený, příp. zdloužený (§ 4.3.6.3) stupeň. Slovesa VI. třídy mají

v prézentu o-stupeň, v préteritu veskrze zdložený o-stupeň. Slovesa VII. tř. mají v gót. reduplikovaný kmen préterita (většinou bez ablautu). Příklady (gót.):

	ps. (inf.)	pt. 1. sg.	pt. 1. pl.	partic. pas.
I	<i>steigan</i>	<i>staig</i>	<i>stigum</i>	<i>stigans</i>
II	<i>gītan</i>	<i>gaut</i>	<i>gutum</i>	<i>gutans</i>
III	<i>hīlpan</i>	<i>halp</i>	<i>hulpum</i>	<i>hulpans</i>
IV	<i>nīman</i>	<i>nam</i>	<i>nēmum (!)</i>	<i>numans</i>
V	<i>sītan</i>	<i>sat</i>	<i>sētum (!)</i>	<i>sitans</i>
VI	<i>grabān</i>	<i>grōf</i>	<i>grōbum</i>	<i>grabans</i>
VII	<i>hāitan</i>	<i>haihāt</i>	<i>haihātum</i>	<i>hāitans</i>

V ostatních germánských j. chybí reduplikace i u sloves VII. třídy (stsev. *hēt*, sthn. *hiaz* apod.).

8.2.3.5 Ukázka časování perfekta (srov. § 8.5.4):

	sti.	ř.	lat.	gót.	
sg. 1.	<i>čakāra</i>	<i>tutoda</i>	<i>leloipa</i>	<i>tutudī</i>	<i>nam</i>
2.	<i>čakartha</i>	<i>tutodītha</i>	<i>leloipes</i>	<i>tutudistī</i>	<i>namt</i>
3.	<i>čakāra</i>	<i>tutoda</i>	<i>leloipe</i>	<i>tutudīt</i>	<i>nam</i>
pl. 1.	<i>čakrma</i>	<i>tutudīma</i>	<i>leloipamen</i>	<i>tutudimus</i>	<i>nēmum</i>
2.	<i>čakra</i>	<i>tutuda</i>	<i>leloipate</i>	<i>tutudistis</i>	<i>nēmup</i>
3.	<i>čakruh</i>	<i>tutuduh</i>	<i>leloipasin</i>	<i>tutuderunt</i>	<i>nēmun</i>

8.2.3.6 Nereduplikované perfektum zaručeně indoevropského stáří představují tvary od kořene *weid-* „vidět“ s významem „vím“ (= „uviděl jsem“ — tzv. préterito-prézentní sloveso, uchováající původní význam perfekta — §§ 8.1.1.2, 8.1.1.3 aj.):

	sti.	ř.	gót.
sg. 1.	<i>veda</i>	<i>oida</i>	<i>wāit</i>
2.	<i>vettha</i>	<i>oistha</i>	<i>wāist</i>
3.	<i>veda</i>	<i>oide</i>	<i>wāit</i>
pl. 1.	<i>widma</i>	<i>idmen</i>	<i>witum</i>
2.	<i>vida</i>	<i>iste</i>	<i>witup</i>
3.	<i>widuh</i>	<i>isāsi</i>	<i>witun</i>

Pozůstatkem tohoto perfekta je patrně izolované stsl. *vědě* (< **woidai*) „vím“.

8.2.4 Plusquamperfektum

V ii., ř. a lat. se tvoří od kmene perfekta zvláštní préteritální forma zvaná plusquamperfektum (§ 8.1.1.2). Ve védštině nacházíme několik tvarů od kmene perfekta se sekundárními příponami (§ 8.5) a augmentem (§ 8.2.2.1): *ačakrat* (pf. *čakāra*), *ačiketat* (*čiketa*) apod. Jim odpovídá několik neattických forem řeckého plusquam-

perfekta: *epepīhmen* (pf. *pepoītha*), *epephukon* (*pephuka*) aj. Attické plusquamperfektum (*eleloipēn* apod.) zřejmě představuje pozdní novotvar. Totéž platí o latinském plusquamperfektu, jež se tvoří od kmene perfekta rozšířeného o *is* (§ 8.2.5.4.3) příznakem *ā* (§ 8.4.5.1): *tutuderam* < **tutud-is-ā-m* atd.

8.2.5 Aorist

S takto označovanou slovesnou formou se setkáváme v indoiránských j., řečtině a slovanských j.; příbuzné formy jsou i v latině, germánštině, keltštině, albánštině, arménštině a tocharštině (kde splynuly s jinými préterity). Aorist se tvoří několika různými způsoby.

8.2.5.1 Kořenový aorist představuje nejjednodušší finitní tvar indoevropského slovesa: holý slovesný kořen opatřený sekundárními osobními příponami (§ 8.5) a augmentem (§ 8.2.2.1). Je doložen nevelkým počtem tvarů z ii. a ř. Aoristový význam kořenových forem je dán protikladem k charakterizovaným formám prézentu, nejčastěji reduplikovaným: sti. *adāt* (ps. *dadāti*), *asthāt* (*tišṭhāti*), ř. *estēn* (*histēmi*), *egnōn* (*gignōskō*) aj.

8.2.5.2 Tematický aorist je formálně shodný s imperfektem prostě tematických sloves (§§ 8.2.1.2.1, 8.2.2.1): augment + kořen (zpravidla v oslabené podobě) + tematický vokál + sekundární osobní přípona (§ 8.5). Aoristový význam vyplývá z protikladu k prézentu, tvořenému jiným způsobem (nazálnímu, tematickému s plným vokálem apod.). Tematický aorist je dosti hojně doložen z ii. a ř.: sti. *aričāt* (ps. *riṇakti*), *avrtāt* (ps. *vartati*), *avidāt* (*vetti*), ř. *elipon* (*leipō*), *elabon* (*lambanō*) apod. V sl. odpovídají tomu nečetné aoristy typu *dvigъ* (ps. *dvigno*); aoristy typu *padъ* (*padō*), *nese* (*nesō*) apod. (se stejným kmenem v prézentu a aoristu) představují spíše stará imperfekta (§ 8.2.2.1). Za formu tematického aoristu se pokládá 2. sg. silného préterita v západogermánských j.: stsas. *bundi*, sthn. *bunti* < **bhūndhes* (oslabený kořen, sekundární přípona). I zde patrně došlo k synkretismu aoristu a perfekta (§§ 8.2.5, 8.4.5). Pokračováním ide. tematického aoristu jsou podle všeho také arménské kořenové aoristy, uchováající v jednoslabičných tvarech 3. sg. augment: starm. *elikh* (ř. *elipe*), *eber* (srov. ř. impf. *ephēre*) aj.

8.2.5.3 Reduplikovaný aorist je doložen hlavně z ii. jazyků. Vyznačuje se reduplikací (§ 8.1.5.1; reduplikačním vokálem bývá *i*, *u*) a tematickou flexí. Reduplikované aoristy stojí nejčastěji vedle kauzativních prezentů (§ 8.2.1.3.2): sti. *adīdrāt* (*darśayati*), *aṣṣjanāt* (*janayati*) apod. Vedle této — patrně sekundární — formace existují starobyly vyhlížející reduplikované formy: sti. *avočāt*, av. *vaočāt*, hom. *eeipe* (< **e-we-wk^w-e-t*), av. *ṣagnat*, ř. *epephnon* (< **g^whe-g^whn-e*) aj. V ř. nacházíme též několik aoristů s reduplikací intenzivního typu (§ 8.1.5.1): *ōroron* (ps. *ornūmi*), *ēnenkon* (k *pherō*) aj.

8.2.5.4 Sigmatický aorist

Sigmatický aorist se uchoval jako samostatná kategorie v ii., ř. a sl. V italských a keltských j. splynul s imperfektem (préteritem). Zbytky s-aoristu jsou též v albánštině.

Jde o dosti různorodé formy, jimž je společné jen to, že jejich sufix obsahuje sykavku s.

8.2.5.4.1 V ii. se podle učení indických gramatiků rozlišují čtyři typy sigmatického aoristu:

a) Příznakem je pouhé s (š), kořen mívá v akt. zdložený stupeň, flexe je atematická (v 2. a 3. sg. jsou v kl. sanskrtu koncovky *-īh*, *-īti*): sti. *arautsūt* (ps. *runaddhi*), *akārśūt* (*karoti*), *abhākśūt* (*bhaṣati*) apod.

b) Příznak *iš*, kořen mívá ve všech tvarech plný stupeň: sti. *aročišam* (*ročati*) apod.

c) Příznak *siš*: sti. *ayāsišam* (*yāti*) apod.

d) Příznak *sa*, kořen mívá ve všech tvarech oslabenou podobu, flexe tematická: *adhukšat* (ps. *dogdhi*) apod.

8.2.5.4.2 V ř. má sufix sigmatického aoristu podobu *sa/se*, vokalismus bývá stejný jako v prezentu, flexe je atematická. Sykavka by podle ř. hláskových zákonů (§ 3.4.1.5.1) měla být uchována jen po okluzívě a s: *edeiksa* (ps. *deiknūmi*), *eskhisā* (*skhizō*), *eklepsa* (*kleptō*), *egrapsa* (*graphō*) apod. Po nosovkách a likvidách s vypadlo s náhradním dloužením předcházejícího vokálu: *emeina* (*menō*), *esteila* (*stellō*) apod. V pozici po samohlásece došlo zřejmě k analogické restituci příznaku s: *estēsa* (*histēmi*), *ekheusa* (*kheuō*) apod.

8.2.5.4.3 V lat. byl s-aorist vtělen do systému perfekta (§ 8.2.3.9 — typ 5): *dixi* (*dīcō*), *scripsī* (*scribō*), *mīsī* (*mittō*) apod. Vokalismus těchto tvarů bývá stejný jako v prezentu. Osobní přípony jsou perfektové (§ 8.5.4), v 2. sg. a 2. pl. (všech perfekt!) však mezi kmenem a příponou figuruje element *is*, připomínající příznak sti. *iš*-aoristu (§ 8.2.5.4.1); totéž *is* je obsaženo též v koncovkách plusquamperfekta (§ 8.2.4) a konjunktivů perfekta a plusquamperfekta (§ 8.3.5).

8.2.5.4.4 Ze slovanských forem s-aoristu jsou starobylé ty, kde s přistupuje přímo ke kořeni (se zdloženým vokálem): stsl. *něsъ* (ps. *nesq*), *rěchъ* (*rekq*), *dachъ* apod. Flexe těchto aoristů je polotematická, 2. a 3. osobu sg. suplují tvary tematického aoristu (§ 8.2.5.2). s se ve většině tvarů změnilo podle sl. hláskových zákonů v *ch* nebo *š*. Většina sl. s-aoristů je tvořena od infinitivního kmene: *brachъ* (*brati*), *mbněchъ* (*mbněti*), *molichъ* (*moliti*) aj. Nejmladší vrstvu tvoří formy, kde příznak aoristu je spojen s kořenem pomocí tematického vokálu *o*: *nesochъ* (*nesti*), *dvigochъ* (*dvignoti*) apod.

8.2.5.4.5 Ukázka časování s-aoristu:

	sti. (kl.)	véd.	ř.	stsl.
sg. 1.	<i>arautsam</i>		<i>edeiksa</i>	<i>něsъ</i>
2.	<i>arautsih</i>	<i>araut</i>	<i>edeiksas</i>	(<i>nese</i>)
3.	<i>arautsīt</i>	<i>araut</i>	<i>edeikse</i>	(<i>nese</i>)
pl. 1.	<i>arautsma</i>		<i>edeiksamen</i>	<i>něsomъ</i>
2.	<i>arauddha</i>		<i>edeiksate</i>	<i>něste</i>
3.	<i>arautsuḥ</i>		<i>edeiksan</i>	<i>něse</i>

Jak je z těchto ukázek patrné, utvářela se flexe s-aoristu asi až v jednotlivých ide. dialektech nezávisle na sobě — zčásti podle vzoru imperfekta, zčásti podle vzoru perfekta (řečtina!).

8.2.6 Präteritum

Minulý čas nesoucí v některých ide. jazycích název „präteritum“ je různého původu. Het. präteritum je od původu totožné s imperfektem indoíránských j. a řečtiny (§ 8.2.2.1). Keltské a tocharské präteritum vzniklo splynutím několika starších temporálních forem (perfektum, aorist apod.). Zvláštní formaci představuje baltické a zčásti i germánské präteritum.

8.2.6.1 Germánské präteritum představuje zčásti pokračování ide. perfekta, resp. aoristu („silné“ präteritum), zčásti germánský novotvar („slabé“ pt.). Slabé präteritum se tvoří téměř výhradně od sekundárních sloves (kauzativ, denominativ apod.), a to pomocí sufixu obsahujícího dentální souhlásku (odtud též „dentální“ pt.). V detailech jsou mezi jednotlivými germánskými j. značné rozdíly; obecný vzorec koncovek slabého präterita lze napsat asi takto: *V* (kmenový vokál — může chybět) + *T* (dentální element) + *V* (*ē/ō*) + osobní přípona. Příklady (1. a 2. sg.): gót. *nasida*, *nasidēs* (*nasjan*), *salbōda*, *salbōdēs* (*salbōn*), stsev. *lagpa*, *lagper* (*legia*), sthn. *legita*, *legitōs* (*legēn*) apod. O původu těchto forem byly vysloveny různé domněnky; nejčastěji se tvrdí, že jde o složeniny se slovesem *dhē-* „klást, dělat“. Tato domněnka je však patrně falešná; srov. dále §§ 8.4.5.1—2.

8.2.6.2 V baltických j. se präteritum tvoří pomocí příznaků *ā* a *ē* (lit. *o*, *ė*). Kořen má často jiný vokalismus než v prezentu, zato osobní přípony jsou tytéž jako v prezentu (jako příklady uvádíme tvary 3. os. präterita, v závorce 3. os. prezentu a infinitiv): lit. *suko* (*suka*, *sukti*), *liko* (*lieka*, *likti*), *krīto* (*krīnta*, *kristi*), *arė* (*aria*, *arti*), *degė* (*dega*, *degti*), *ėmė* (*ima*, *imti*) apod. Jde o formaci starého původu, jež v balt. vytlačila ostatní formy minulých časů; srov. § 8.4.5.1.

8.2.7 Futurum

Jednoduché formy futura má ii., ř., lat., kelt. a balt. Jde o formy různé struktury, vzniknuvší (nebo nabyvší význam budoucího času) patrně až v jednotlivých ide. dialektech.

8.2.7.1 V ii., ř. a balt. se futurum tvoří pomocí sigmatických sufixů. V indoíránských j. je to sufix *sya* (tematická flexe s primárními osobními příponami): sti. *dāsyati* (*dā-*), *čhīsyati* (*čhid-*), *karišyati* (*kr-*) apod. Tato forma bývala uváděna v přímou souvislost s futurem baltických j., tvořeným pomocí *si/s*: lit. *duosiu*, *duosi*, *duos* atd. (*duoti*). Novější bádání však ukázalo, že nejstarší z lit. forem je právě 3. os., kde je pouhé s (ostatní formy patrně vznikly sekundárně na bázi této zděděné formy). Tuto formu zakončenou pouhým *-s* lze nejspíše spojit s s-aoristy jiných ide. jazyků (§§ 8.2.5.4n.); tím se také vysvětluje chybění s-aoristu v balt. (§ 8.4.5). K původu ii. futura srov. dále § 8.4.2.3. — Řecké futurum se nejčastěji tvoří sufixem *se/so*: *deikso* (*deiknūmi*), *grapsō* (*graphō*), *lusō* (*luō* — s je v těchto případech analogicky restituováno, srov.

§ 8.2.5.4.2) apod. Podobné tvary nacházíme i v keltských j. a ve stopách i v italicích j. (stlat. *ḍixō*, *faxō* aj.). Jde tu nejspíše o konjunktivy tvořené od kmene *s*-aoristu (§§ 8.3.2, 8.3.5).

8.2.7.2 V indoíránských j. nacházíme vedle *s*-aoristů a futura tvořeného pomocí *syā* ještě další formaci se sigmatickým sufixem: *desiderativum*. Tvoří se v sti. přidáním sufixu *sa* k reduplikovanému kořeni (§ 8.1.5.1): *pipāsati* „chce pít“ (*piḥati*), *mumūršati* „přeje si umřít“ (*marati*), *ḡghāmsati* „chce zabít“ (*hanti*) apod. Oslabený stupeň vokalizmu s *ūr*, *ān* apod. ukazuje, že sufix obsahoval laryngálu (§ 4.4.6.2): *H₁se*. Tentýž sufix je snad skryt v koncovkách ř. futura kořenů zakončených likvidou nebo nosovkou: *balō* < *baleō* < **balesō* (sufix *H₁es*), *phanō* < *phaneō* < **phanesō* (k *phainō*) apod. Srov. dále § 8.4.2.3.

8.2.7.3 V kl. latině jsou futura dvou typů. Slovesa 3. a 4. konjugace tvoří futurum pomocí příznaku *ē*: *legēs* (*legō*), *audiēs* (*audiō*) apod. Slovesa 1. a 2. konjugace přidávají k přítomnému kmeni příznak *be/bo*: *laudābō* (*laudō*), *monēbō* (*moneō*) apod. V prvním případě jde zjevně o konjunktiv (§ 8.3.2b); užívání konjunktivu jako výrazu budoucího děje je běžné v řadě ide. jazyků (v toch., arm.; ve véd. a av. se častěji užívá konjunktivu než futura na *syā*!) a předcházelo patrně vzniku zvláštních forem pro futurum v některých j. — Futurum s labiálním příznakem je také v kelt., nesouvisí však patrně s *b*-futurem italicích j.; to představuje nejspíše produkt analogické inovace. Podle vzoru dvojice *eram*: *erō* vzniklo vedle imperfekta *laudābam* (§§ 8.4.5.1—2) futurum *laudābō* atd.

LITERATURA (§§ 8.2—8.2.7.3)

- Bader F., Vocalisme et redoublement au parfait radical du latin. (in) BSL 63 (1968), s. 160—169
Bader F., *Eikōs* et le parfait redoublé en grec. (in) BSL 64 (1969), s. 57—100
Baldi P., Latin Imperfect in *bā*. (in) Lg 52 (1976), s. 839—850.
Barton C. R., Notes on the Baltic Preterite. (in) IF 85 (1980), s. 246—278
Baudiš J., Studie o perfektech typu *sskr. dadau* a *jajnu* (Praha 1910)
Beekes R. S. P., The Proterodynamic Perfect. (in) KZ 87 (1973), s. 86—98
Bech G., Beiträge zur genetischen idg. Verbalmorphologie (København 1971)
Belardi W., La formazione del perfetto nell'indoeuropeo. (in) Ricerche linguistiche 1 (1950), s. 93—131
Birwé R., Griechisch-arische Sprachbeziehungen im Verbalsystem (Walldorf 1956)
Brunel J., L'aspect et „l'ordre de procès“ en grec. (in) BSL 42 (1946), s. 43—75
Cowgill W., More Evidence for Indo-Hittite: the Tense-Aspect Systems. (in) Proceedings of the 11th Congress internat. of Linguists II (Bologna 1972), s. 557—570
Černý J., O vzniku a vývoji gramatických kategorií. (in) SaS 31 (1970), s. 207—220
Dešerijeva T. J., K probleme glagol'nogo vida. (in) VJa 1976, č. 1, s. 73—81, č. 4, s. 72—76
Dressler W., Studien zur verbalen Pluralität (Wien 1968)
Erhart A., Indoevropská préterita s dlouhými vokály *ā*, *ē*. (in) SPFFBU A 9 (1961), s. 17—33
Erhart A., Bemerkungen zum Nasalfix im Slawischen. (in) SPFFBU A 12 (1964), s. 59—67
Erhart A., Das Verbalsystem im Indoeuropäischen und im Baltischen. (in) Baltistica 11 (1975), s. 21—30

- Erhart A., Zur Entwicklung des Verbalsystems im Germanischen. (in) SPFFBU A 24 (1976), s. 27—32
Friedrich P., On Aspect Theory and Homeric Aspect (Baltimore 1974)
Gonda J., The Aspectual Function of the Rigvedic Present and Aorist (Haag 1962)
Grünenthal O., Zum Perfekt. (in) KZ 63 (1936), s. 133—140, KZ 64 (1937), s. 271—272
Hartmann F., Aorist und Imperfektum. (in) KZ 48 (1918), s. 1—46, KZ 49 (1920), s. 1—73
Herbig G., Aktionsart und Zeitstufe. (in) IF 6 (1896), s. 157—269
Hermann E., Objektive und subjektive Aktionsart. (in) IF 45 (1927), s. 207—228
Hermann E., Zusammenwachsene Präteritum- und Futurumschreibungen in mehreren idg. Sprachzweigen. (in) KZ 69 (1948), s. 31—75
Hirt H., Akzentstudien (die thematischen Präsensien). (in) IF 8 (1898), s. 267—278, IF 10 (1899), s. 20—36
Chantraine P., Histoire du parfait grec (Paris 1927)
Jakobsohn H., Aspektfragen. (in) IF 51 (1933), s. 292—318
Jakulis A., Lietuvių kalbos būsimoji laiko formantų raida. (in) Baltistica 2 (1966), s. 55—68
Jasanoff G. H., Germanic Third Weak Class. (in) Lg 49 (1973), s. 850—870
Jelizarenkova T. J., Aorist v Rigvede (Moskva 1960)
Karaliūnas S., Iz istorii glagolov s osnovoj na *yo*. (in) Baltų kalbų veiksmažodžio tyrinėjimai, (Vilnius 1973), s. 7—150
Karstien H., Das slavische Imperfekt und seine idg. Verwandten. (in) ZfslPh 25 (1956), s. 67—112
Knobloch J., La voyelle thématique serait-elle un indice d'objet indo-européen? (in) Lingua 3 (1952), s. 407—420
Kølnn H., Opposition of Voice in Greek, Slavic and Baltic (København 1969)
Koschmieder E., Zeitbezug und Sprache (Leipzig 1929)
Kuiper F. B., Die indogermanischen Nasalpräsentia (Amsterdam 1937)
Kuryłowicz J., L'aoriste au point de vue formel. (in) Eos 32 (1929), s. 221—227
Lane G. S., Imperfect and Preterit in Tocharian. (in) Lg 29 (1953), s. 278—287
Lehmann W. P., The IE *dh*-Determinative as Germanic Preterite Formant. (in) Lg 19 (1943), s. 19—26
Leumann M., Idg. *sk* im Altindischen und im Litauischen. (in) IF 58 (1941), s. 1—26, 113—130
Loewe R., Das starke Präteritum des Germanischen. (in) KZ 40 (1907), s. 266—351
Lohmann J., Ist das idg. Perfektum nominalen Ursprungs? (in) KZ 64 (1937), s. 42—61
Machek V., Sur l'origine des aspects verbaux en slave. (in) Slavjanskaja filologija 3 (Moskva 1958), s. 38—60
Margulies A., Verbale Stammbildung und Verbaldiathese. (in) KZ 57 (1930), s. 201—241, KZ 58 (1931), s. 79—124
Meid W., Das germanische Präteritum (Innsbruck 1971)
Meillet A., Sur l'aoriste sigmatique. (in) Mélanges de Saussure (1908), s. 81—106
Meillet A., Caractère secondaire du type thématique indoeuropéen. (in) BSL 32 (1931), s. 194—203
Must G., The Origin of the Germanic Dental Preterit. (in) Lg 27 (1951), s. 121—135
Narten J., Die sigmatischen Aoriste im Veda (Wiesbaden 1964)
Narten J., Zum „proterodynamischen“ Wurzelpresens. (in) Pratiḍānam (Haag 1968), s. 9—19
Panzer B., Das Futurum des Griechischen. (in) Münchener Studien zur Sprachwissenschaft 16 (1964), s. 55—74
Pedersen H., Zur Lehre von den Aktionsarten. (in) KZ 37 (1904), s. 219—250
Perel'muter I. A., O pervonačal'noj funkcii indoevrop. perfekta. (in) VJa 1967, č. 1., s. 92—102
Perel'muter I. A., K stanovlenii kategorii vremeni v sisteme indoevropeskogo glagola. (in) VJa 1969, č. 5, s. 11—21

- Perel'muter I. A., Ob oppozicii „perechodn. : neprechodn.“ v sisteme ie. glagola. (in) VJa 1974, č. 3, s. 70—81
- Perel'muter I. A., Obščeeindoevropskij i grečeskij glagol' (Moskva 1977)
- Porzig W., Zur Aktionsart indogermanischer Präsensbildungen. (in) IF 45 (1927), s. 152—167
- Puhvel J., Laryngeals and the IE Verb (Berkeley 1960)
- Renou L., La valeur du parfait dans les hymnes védiques (Paris 1925)
- Risch E., Zum Problem der thematischen Konjugation. (in) Symbolae Kuryłowicz (Wrocław 1965), s. 235—242
- Risch E., Zur Entstehung des hethitischen Verbalparadigmas. (in) Flexion und Wortbildung (Wiesbaden 1975), s. 247—258
- Rosén C., Laryngalflexe und das ie. „schwache“ Präteritum. (in) Lingua 6 (1957), s. 354—374
- Safarewicz J., Le présent indéterminé et le présent déterminé en indo-européen. (in) Symbolae Kuryłowicz (Wrocław 1965), s. 246—254
- Schmidt K. H., Zum umgeschriebenen Perfekt. (in) IF 67 (1962), s. 225—236
- Schmidt K. H., Das Perfekt in idg. Sprachen. (in) Glotta 42 (1964), s. 1—18
- Specht F., Zur Geschichte der Verbalklasse auf *ē*. (in) KZ 62 (1935), s. 29—115
- Strunk K., Nasalpräsentien und Aoriste (Heidelberg 1967)
- Strunk K., Zeit und Tempus in altindogermanischen Sprachen. (in) IF 73 (1968), s. 279—311
- Strunk K., Methodisches und Sachliches zu den idg. Nasalinfixpräsentien. (in) IF 78 (1973), s. 51—74
- Sturtevant E. H., The *s*-Aorist in Hittite. (in) Lg 8 (1932), s. 119—132
- Sturtevant E. H., The Greek *k*-Perfect. (in) Lg 16 (1940), s. 273—284
- Tischler J., Zur Reduplikation im Indogermanischen (Innsbruck 1976)
- Toporov V. N., Neskol'ko zamečanj o baltijskich glagolach na *sta*. (in) Baltų kalbų veiksmažodžio tyrinėjimai (Vilnius 1973), s. 151—168
- Vannikov J. V., Opyt tipologičeskogo analiza vremennyh značenij. (in) Jazykovye univerzali i lingvističeskaja tipologija (Moskva 1969), s. 201—212
- Vaillant A., L'origine des présents thématiques. (in) BSL 38 (1937), s. 89—101
- Vaillant A., L'imparfait slave et les préterits en *ē* et en *ā*. (in) BSL 40 (1938), s. 5—30
- Vekardi J., On polymorphic Presents in the Rīgveda. (in) Acta Orientalia Hungarica 12 (1961), s. 249—287
- Velten H. V., Origin of the Categories Voice and Aspect. (in) Lg 7 (1931), s. 229—241
- Velten H. V., Studien zu einer historischen Tempuslehre des Indogermanischen. (in) KZ 60 (1933), s. 185—211
- Wagner H., Zur Herkunft der *ē*-Verba in den idg. Sprachen (Zürich 1950)

8.3 Modální formy indoevropských jazyků

Inventář modálních forem je v jednotlivých ide. jazycích různý: v některých (např. v het.) zahrnuje pouze indikativ a imperativ, v jiných i další mody. K významu (funkci) těchto forem srov. § 8.1.2. Indikativ je všude forma bezpříznaková, ostatní mody jsou jistým způsobem formálně charakterizovány.

8.3.1 Imperativ se ve většině ide. jazyků liší od indikativu pouze osobními příponami. Tyto formy jsou od původu čtverého typu: 1° holý kmen (2. sg. akt. tematických sloves), 2° holý kmen + partikule, 3° „injunktiv“ (§ 8.4.4), 4° „injunktiv“ + partikule. Srov. §§ 8.4.3.3, 8.6.1. V litevštině je imperativ charakterizován sufixem

k(i) (viz ukázky). Jde o zesilující částici, jež byla přidávána k bezpříznakové formě 2. sg.; připojením osobních přípon k této formě vznikly pak nové tvary 1. a 2. os. pl. V slovanských j. má imperativ příznak *i/ě*, v klasickém sanskrtu *ā* (ve formách 1. osob.); v prvním případě jde o původní optativ (§ 8.3.3), v druhém o původní konjunktiv (§ 8.3.2).

8.3.2 Konjunktiv nacházíme v ii. (védština, avesta), ř., lat., kelt., toch. a arm. Jde o formace různých typů, zčásti též o tvary indoevropského optativu (lat.). Konjunktiv (v užším slova smyslu) se tvořil trojím způsobem:

a) Přidáním tematického vokálu *e/o* k atematickému temporálnímu kmeni. Konjunktivní význam je dán protikladem k atematické formě indikativu: véd. *asat(i)*, lat. *erit* (indik. *asti, est*), véd. *ayat(i)* (indik. *eti*), hom. *iomen* (indik. *imen*), véd. *kr̥navat(i)* (indik. *kr̥noti*) apod. Tento typ konjunktivu je doložen hlavně z ii., z ř. jen ve zbytecích. Často mají tyto tvary význam futura (ř. *edomai* × sti. *admi*); to platí též o lat. *erō*. Sem asi patří i ř. *s*-futurum (a jeho zbytky v italských j.): jde podle všeho o konjunktiv tvořený od (původně atematického) *s*-aoristu (§ 8.2.7.1).

b) Dloužením tematického vokálu, vlastně přidáním dalšího tematického vokálu, chápaného jako příznak konjunktivu: *e/o* + *e/o* > *ē/ō*. Tento typ je hojně doložen v ii., ř. i lat.: véd. *tišthāt* (indik. *tišthati*), *paśyāt* (*paśyati*), ř. *graphōmen* (*graphomen*); *agēte* (*agete*) apod. V lat. nabyly i takovéto konjunktivy význam futur (u sloves 3. a 4. konjugace): *legēs* (indik. ps. *legis*), *faciēmus* (*facimus*) apod.

c) Přidáním sufixu *ā*. Tento typ je doložen pouze v italských a keltských j. a v tocharštině: lat. *legās* (indik. *legis*), *audiāmus* (*audimus*) apod. Srov. § 8.4.5.2.

8.3.3 Optativ je jako samostatný modus dochován v ii., ř., germ. a toch. V lat. splynul s konjunktivem, v sl. fungují optativní tvary 2. sg. a 1. a 2. pl. jako imperativ, v balt. jsou naopak uchovány zbytky 3. os. optativu pod názvem „permissiv“. Optativní sufix atematických sloves rekonstruujeme v podobě *yē/ī*, sufix tematických sloves v podobě *oi*. Alternace *yē* ~ *ī* ukazuje na starší *yeH₁* ~ *iH₁* (§ 3.3.5.3), *oi* patrně představuje spojení tematického vokálu s oslabenou podobou *iH₁* (nejasné je ovšem, proč má tematický vokál stabilní podobu *o* — § 8.2.1.2). Původní distribuce ablautových podob sufixu (*yē* v sg. akt., v ostatních tvarech *ī*) byla všude více nebo méně narušena. Příklady: sti. *syāt* (indik. *asti*), *dadyāt*, *dadāta* (*dadāti*), *bhindyāt*, *bhindāta* (*bhinatti*), *bharet* (*bharati*), ř. *eiēn*, *eimen* (*eimi*), *didoiēn*, *didoiemen* (*didōmi*), *pheroimi*, *pheroimen* (*pherō*), sthn. *sīs*, *sīm*, gót. *bindāis*, *bindāima* (*bindan*) apod. V lat. se optativ uchoval — jako konjunktiv prez. — u atematických sloves a sloves 1. konjugace: *sim*, *sīs*, *sīmus* (arch. *siem*, *siēs*), *velim* aj., *laudem*, *laudēs* < **laudā-yē-m* atd. V germ. a lat. nacházíme oslabenou podobu *ī* také v optativu perfekta (§ 8.3.5): gót. *bundeis*, *bundeima* (*bindan*) apod. Lit. permissiv má předponu *te-* a zakončení *-ie* (< **-oi-t*): *te-sukie* (*sukti*), *te-augie* (*augti*) apod. Sl. imperativ: stsl. *vedíte* (< **-ī-te*; *věmь*), *berī* (< **-oi-s*), *berēte* (< **-oi-te*) aj.

8.3.4 Kondicionál

V sti. se kondicionál tvoří od kmene futura sekundárními osobními příponami a augmentem: *adāsyat* (fut. *dāsyati* od *dā-*); užívá se ho velmi zřídka. Důležitou úlohu zato hraje kondicionál v balt. a sl. jazycích (§ 8.1.2). Jde o tvary pozdějšího původu, vzniknuvší spojením jmenných tvarů významového slovesa s tvary slovesa „býti“: V lit. vznikl kondicionál spojením supina (§ 8.7.6) s původním optativem slovesa „býti“ (**sukty biau* > *sukčiau*, *suktavi*), v slovanských j. spojením *l*-ového participia (§ 8.7.7.6) s (jinak nedoloženými) tvary optativu (?) nebo *s*-aoristu od koř. *bhū-* (stsl. *dalъ bimъ* nebo *dalъ bychъ* atd.).

8.3.5 Neindikativní mody (konjunktiv a optativ) stály původně mimo systém času — tvořily se přímo od slovesného kořene. Tento stav je ještě uchován v tocharštině, zčásti též ve védštině, staré irštině a archaické latině (konj. *tagam*, *advenat* vedle ind. *tangō*, *adveniō* apod.). Později však byly většinou přiřazeny k jednotlivým temporálním subsystémům a tvořily se od příslušných temporálních kmenů. Ve véd. nacházíme tvary konjunktivu a optativu (a dokonce imperativu) aoristu a perfekta; zato v kl. sanskrtu se optativ a imperativ tvoří jen od přítomného kmene. V ř. se konjunktiv a optativ tvoří od všech temporálních kmenů (imperativ od kmene aor. a perf.), a to pomocí stejných příznaků (jako v přítomtu). Zato v lat. se konjunktivy neprítomných časů tvoří jinými sufixy (§ 8.4.5.3): konjunktivy imperfekta a plusquamperf. sufixem *sē* (*es-sē-s*, *monērēs* < **monē-sē-s*, *tutud-is-sē-s*), konjunktivy perfekta optativním sufixem *ī* (*tutuderim* < **tutud-is-ī-m*). Obdobně (pomocí *ī*) se tvoří optativ silného präterita v germ. (§ 8.3.3).

8.3.6 Ukázky časování indoevropských modů

IMPERATIV

	sti.	ř.	lat.	gót.	lit.	het.
sg. 2.	<i>bhara</i>	<i>phere</i>	<i>lege</i>	<i>baír</i>	<i>duok(ī)</i>	<i>eš</i>
3.	<i>bharatu</i>	<i>pheretō</i>	<i>legitō</i>	<i>baíradáu</i>		<i>ešdu</i>
pl. 1.	<i>bharāma</i>			<i>baíram</i>	<i>duokīme</i>	
2.	<i>bharata</i>	<i>pherete</i>	<i>legite</i>	<i>baírīp</i>	<i>duokite</i>	<i>ešten</i>
3.	<i>bharantu</i>	<i>pherontōn</i>	<i>leguntō</i>	<i>baírandáu</i>		<i>ašandu</i>

KONJUNKTIV

	véd.	ř.	lat.	
sg. 1.	<i>asāni</i>	<i>bharā(ni)</i>	<i>pherō</i>	<i>legam</i>
2.	<i>asas(ī)</i>	<i>bharās(ī)</i>	<i>pherēs</i>	<i>legēs legās</i>
3.	<i>asat(ī)</i>	<i>bharāt(ī)</i>	<i>pherē</i>	<i>leget legat</i>
pl. 1.	<i>asāma</i>	<i>bharāma</i>	<i>pherōmen</i>	<i>legēmus legāmus</i>
2.	<i>asatha</i>	<i>bharātha</i>	<i>pherēte</i>	<i>legētis legātis</i>
3.	<i>asan</i>	<i>bharān</i>	<i>pherōsin</i>	<i>legent legant</i>
			(fut.)	(konj.)

OPTATIV

	sti.	ř.	lat.	germ.	stsl.
atem. sg. 1.	<i>syām</i>	<i>eiēn</i>	<i>siem</i>	<i>sī</i> [sthn.]	
2.	<i>syāh</i>	<i>eiēs</i>	<i>sies</i>	<i>sīs(t)</i>	
3.	<i>syāt</i>	<i>eiē</i>	<i>siet</i>	<i>sī</i>	
pl. 1.	<i>syāma</i>	<i>eimen</i>	<i>sīmus</i>	<i>sīm</i>	
2.	<i>syāta</i>	<i>eite</i>	<i>sītis</i>	<i>sīt</i>	
3.	<i>syuh</i>	<i>eien</i>	<i>sint</i>	<i>sīn</i>	
tem. sg. 1.	<i>bhareyam</i>	<i>pheroimi</i>		<i>baíráu</i> [gót.]	IMPER.
2.	<i>bhareh</i>	<i>pherois</i>		<i>baírāis</i>	<i>beri</i>
3.	<i>bharet</i>	<i>pheroi</i>		<i>baírāi</i>	
pl. 1.	<i>bharema</i>	<i>pheroimen</i>		<i>baírāima</i>	<i>berēme</i>
2.	<i>bhareta</i>	<i>pheroite</i>		<i>baírāiþ</i>	<i>berēte</i>
3.	<i>bhareyuh</i>	<i>pheroien</i>		<i>baírāina</i>	

LITERATURA (§§ 8.3—8.3.6)

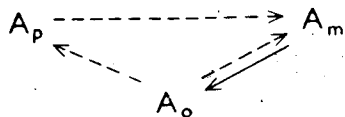
- Benveniste E., Präterite et optatif en indo-européen. (in) BSL 47 (1951), s. 11—12
 Erhart A., Der verbale Modus im Indoeuropäischen. (in) SPFFBU A 20 (1972), s. 21—38
 Gonda J., The Character of the Indo-European Moods (Wiesbaden 1956)
 Hahn E., Subjunctive and Optative (New York 1953)
 Hoffmann K., Der Injektiv im Veda (Heidelberg 1967)
 Holmer N. M., On the IE Optative. (in) Sprakliga bidrag, Vol. 3, Nr. 11 (1958), s. 5—9, Nr. 13 (1959), s. 5—13
 Kuryłowicz J., Injonctif et subjonctif dans les Gathas de l'Avesta. (in) Rocznik orient. 3 (1926), s. 164—179
 Lane G. S., Tocharian Evidence and the Trubetzkoy-Benveniste Hypothese. (in) Lg 38 (1962), s. 245—253
 Renou L., Les formes dites d'injonctif dans le Rigveda. (in) Étrennes Benveniste (1928), s. 63—80
 Renou L., A propos du subjonctif védique. (in) BSL 33 (1932), s. 5—30
 Renou L., Sur certaines anomalies de l'optatif sanskrit. (in) BSL 41 (1941), s. 5—17
 Seiler H. J., Abstract Structures for Moods in Greek. (in) Lg 47 (1971), s. 79—89
 Steele S., Past and Irrealis. (in) IJAL 41 (1975), s. 200—217
 Winter W., Vocative and Imperative. (in) Substance and Structure of Language (Berkeley 1969) s. 205—223

8.4 Vznik a vývoj gramatických kategorií času a způsobu

Geneze indoevropského systému temporálních a modálních forem představuje dlouhodobý proces, jehož počátky lze klást do starších fází protoindoevropského období. Soudí se, že obě gramatické kategorie jsou teprve pozdějšího původu: základní slovesnou kategorií byl v protoindoevropské fázi vid. Svědčí o tom řada jevů, především nejednotné tvoření jednotlivých časů v ide. jazycích; důležitou typologickou oporou této domněnky je chybění gramatické kategorie času v mnoha neindoevropských j. (včetně j. semitských). Co se týká kategorie způsobu, stačí

poukázat na fakt, že v nejstarším ide. jazyce — hethitštině je toliko jeden neindikativní modus (imperativ).

8.4.1 Kategorie vidu je tvořena trojicí gramémů (§ 8.1.1):

Primárně tvořil vid složku vlastního významu slovesa: každý slovesný kořen byl sám o sobě imperfektivní (A_o) nebo perfektivní (A_p). Záhy ovšem vyvstala potřeba vytvářet perfektivní protějšky k přirozeně imperfektivním kořenům (jichž byla patrně většina): od imperfektivního slovesa bylo možno derivovat perfektivní ($A_o \rightarrow A_p$). Dálo se tak determinací (srov. ještě §§ 8.4.1.1—2). Iterativní sloveso (A_m) bylo možno derivovat od perfektivního nebo imperfektivního ($A_p \rightarrow A_m$, $A_o \rightarrow A_m$); přirozeně iterativní kořeny patrně neexistovaly. Velmi často docházelo k „degradaci“ iterativa na pouhé imperfektivum (durativum; posun $A_m \rightarrow A_o$).

8.4.1.1 Perfektivizace byla — jak se zdá — průvodním jevem jakékoli determinace slovesa. Nejstarší případ tohoto druhu představuje patrně spojování slovesa s přízvuknými elementy struktury CV (§§ 4.7.4—4.7.4.1): po fúzi s kořenem se tyto tvary pocítovaly jako perfektivní protějšky nesložených imperfektiv. Tento proces lze srovnat s prefixací v slovanských j.: spojení slovesa s předponou vede k jeho perfektivizaci. Jak už bylo ukázáno v § 4.7.4, změnila se opozice jednoduché sloveso : sloveso se sufixem záhy v opozici akcentovou ($CÁRCA : CRČÁ$) (sti. *sarpati* — *asrpat*, ř. *leipō* — *elipon*). Přízvukný tematický vokál byl pak přenášen jako znak perfektivnosti (\rightarrow aoristu) i ke kořenům jiné struktury ($CÁCA : C[A]CÁ$ — ř. *hepomai* : *espomēn*, *gignomai* : *egenomēn*).

8.4.1.2 Poněkud mladšího data je patrně determinace pomocí elementů (determinativů — §§ 4.6.3, 5.3.1) *s*, *i* apod. Na rozdíl od procesu zmíněného v předcházejícím odstavci šlo v tomto případě o čistou determinaci (tzv. první determinaci protoindoevropského slovesa). Perfektiva tímto způsobem derivovaná představují zárodek indoevropského *s*-aoristu a indoiránského pasivního aoristu (3. sg. na *-i*). Původní distribuci různých prostředků perfektivizace uchovává do značné míry védština: od kořenů tř. 5 se tvoří zpravidla tematický aorist, od kořenů tříd 2 a 4 *s*-aorist. Později ovšem byla tato původní distribuce porušena (viz § 8.4.1.1). — Determinativy *s*, *i* jsou zřejmě identické s elementy, jež sehrály důležitou úlohu při vzniku ide. deklinace (§ 5.3.2); jak bylo uvedeno v § 8.1.1, odpovídá slovesná kategorie vidu jmenné kategorii čísla!

8.4.1.3 Forma A_m (iterativum) mohla být derivována jak od A_o , tak i od A_p . V prvním případě byl prostředkem této derivace laryngální element (*H*), přístupující ke kmenům zakončeným tematickým vokálem ($eH > \bar{a}$ — jeden ze sufixů iterativ,

§ 8.2.1.3.1). Tato derivace představuje obdobu tvoření kolektiv sufixem *H* (§ 5.6.1.4): proces $A_o \rightarrow A_m$ je obdobou procesu $N_o \rightarrow N_{pl}$. Od kořenů s přirozeným významem perfektivním byla iterativa zpočátku tvořena reduplikací (§ 8.1.5.1): sti. *adāt* ($A_p \rightarrow$ aorist) — \rightarrow *dadāti* ($A_m \rightarrow A_o \rightarrow$ přezens). K tomuto způsobu tvoření iterativ nacházíme paralely v různých neindoevropských jazycích. Vedle toho existují ovšem iterativa, tvořená různými jinými prostředky: sufixy *sko* (§ 8.2.1.2.6), *ei(e)* (§ 8.2.1.3.2) apod. Tyto sufixy lze nejlépe interpretovat jako kombinace různých determinujících elementů: zdá se, že iterativní význam příslušných forem rezultuje z kumulace determinativů různého druhu. Např. *sko*, *sto* představují patrně kombinace determinativu *s* a deiktických elementů *ko*, *to*, sufix *ei(e)* kombinaci *e* (§ 8.4.1.1) a determinativu *i* apod.

8.4.2 Tendence k posunu $A_m \rightarrow A_o$ (oslabení iterativního významu, degradace iterativ na prostá durativa) je zřejmě už starého data. Nejstarší vrstva iterativ, tvořená reduplikací, se takto celá posunula do funkce A_o (imperfektivní protějšky perfektivních kořenů — reduplikované přezenty vedle kořenových aoristů). Podobný posun nastal u nazálních přezentů (§§ 8.2.1.1.3—5). Genezi těchto přezentů je možno si představit takto: Např. k imperfektivnímu kořeni *YAU* (je zachován v sti. *yauri*) byly v první fázi vytvořeny perfektivní protějšky přidáním elementů *GA* a *NA* (§ 8.4.1.1): *YUGÁ* (sti. *ayuāt*), *YUNA*. Kombinací těchto elementů vznikl v další fázi iterativní tvar *YUN(A)G* (sti. *yunakti*) a ten byl posléze posunut do funkce A_o , kde nahradil prosté *YAU* (zachované ovšem jako zvláštní sloveso) a stal se imperfektivním protějškem perfektivního *YUGA* (nazální přezens vedle tematického aoristu). Později došlo k „degradaci“ i dalších typů iterativ (vzniknuvších způsobem zmíněným v § 8.4.1.3). Důsledkem těchto posunů byla rozsáhlá synonymie forem A_o , což zjevně vedlo k redistribuci: mnohé z těchto forem nabyly nové funkce v rámci vznikajících kategorií času, způsobu a diateze. Tak se stalo, že sufixy *ei(o)*, *sko*, *ā* tvoří vedle iterativ též kauzativa (§§ 8.2.1.2.6, 8.2.1.3.1—2), nosový infix na jedné straně intranzitiva (v lit. — § 8.2.1.2.3), na druhé straně kauzativa (v het.) apod. Patří sem patrně také sufix intranzitiv (stavových sloves — § 8.2.1.3.3) *H₁y(e)*, jež můžeme interpretovat jako kombinaci *H* + *i*. Podobné kombinace determinativů snad daly vznik některým modálním formacím (§§ 8.4.2.2—3). Srov. dále §§ 8.6.5.2n.

8.4.2.1 To, co bylo v předcházejícím odstavci řečeno o vzniku přezentů s nosovým infixem, vztahuje se mutatis mutandis i na přezenty se sufixy *neu* a *nā* (§§ 8.2.1.1.4—5). I zde jde o kumulaci determinujících elementů: *NA* + *W(A)*, *NA* + *H(A)*. Zatímco forma typu *CCNAT* začala být chápána jako forma *s* infixem (: *CCAT*), splynuly v druhých dvou případech přidané elementy v jeden celek (*NW* = *nu*, *NAH* > *nā*), chápány jako sufix. Tento rozdílný vývoj byl dán fonologickou povahou druhého elementu (zvláštní vývoj laryngál a vokalických alofonů sonant!).

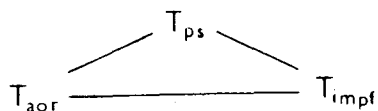
8.4.2.2 Shora uvedenému sufixu intranzitiv *H₁y(e)* se nápadně podobá příznak optativu *yeH₁/iH₁* (§ 8.3.3). Východiskem mohou být v obou případech nedoložená iterativa tvořená kombinací elementů *H* a *I* : *H-i* ~ *i-H* (různé pořadí elementů).

Ablautové střídání u optativního sufixu by ovšem bylo v tomto případě druhotné: plný stupeň *yeH₁* byl snad teprve druhotně přitvořen k oslabenému stupni *iH* (podle vzoru nazálních prezentů nebo pod.). V tocharštině B se pomocí sufixů *i, ai* tvoří imperfektum; podobně též v arménštině. Řada okolností nasvědčuje tomu, že temporální význam je starší než modální (posun tempus praeteritum → modus irrealis je doložen z neindoevropských i indoevropských jazyků). Je-li tato domněnka správná, představuje vývoj optativu starší obdobu vývoje *ā*-konjunktivu (v latině — § 8.4.5.3).

8.4.2.3 S podobnými kombinacemi determinativních elementů máme co činit i v případě jiných ide. modálních a temporálních forem. Indoiránské desiderativum a řecké futurum typu *meneō* (§ 8.2.7.2) jsou tvořena sufixem *H₁(e)s*, jež můžeme pokládat za kombinaci elementů *H₁ + s*, resp. *H + y + s*. Podobné kombinace však mohou být také základem ii. futurálního sufixu *sya* (< *H-s-y + e*) a lat. konjunktivního sufixu *sē* (< *s-e-H-y*); srov. §§ 8.2.7.1, 8.3.5. Svou strukturou se i tyto sufixy řadí k sufixům protoindoevropských iterativ; cesty, jež vedly k historicky doloženým funkcím, jsou ovšem nejasné.

8.4.3 Počátky kategorie času v ide. jazycích souvisí s tzv. druhou determinací. Na jistém stupni vývoje myšlení zřejmě vyvstala potřeba odlišit děj aktuální (právě probíhající) od děje neaktuálního (proběhnuvšího již dříve nebo teprve očekávaného). Slovesné formy označující aktuální děj („teď, právě“) byly determinovány přidáváním elementů *i, r*, resp. *s, m* — tedy aspoň zčásti týchž, jichž se použilo při první determinaci (§ 8.4.1.2). Tyto determinativy srůstaly s osobními příponami a daly tak vznik tzv. primárním osobním příponám (§ 8.6.1). Je příznačné, že determinovány byly tímto způsobem pouze formy *A₀* a *A_m*, kdežto forma *A_p* (vzniknuvší — aspoň zčásti — první determinací) druhé determinaci již nepodlehla. Ze sémantického hlediska tu jde o neslučitelnost rysů „perfektivnost“ a „přítomnost“ (← „aktuálnost“). Tím, že se základní aspektová opozice imperfektivum : perfektivum mohla takto uplatnit jen v „nepřítomném“ čase, ztratila své dominantní postavení.

8.4.3.1 Na místo vidového trojúhelníku nastoupil tímto způsobem trojúhelníkový systém temporální (aspektotemporální, § 8.1.1.2—3):

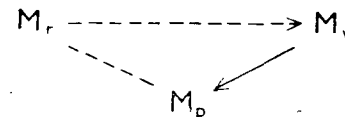

Determinované formy *A₀* se staly prezentem (*T_{ps}*), nedeterminované „imperfektem“ (*T_{impf}*), forma *A_p* aoristem (*T_{aor}*). Třetí vidová forma (*A_m*) vypadla ze systému: iterativní formy byly ve všech ide. jazycích vtěleny do prezentního systému (*T_{ps}*, *T_{impf}*), přičemž si namnoze uchovaly zřetelné stopy původního významu. Srov. dále § 8.4.5.1.

8.4.3.2 Označení „imperfektum“ pro formu *T_{impf}* bylo záměrně uvedeno v uvozovkách. Nedeterminované formy *A₀* (resp. *A_m*) nebyly totiž na počátku vývoje imper-

fektem v pozdějším smyslu slova (§ 8.2.2). Je třeba počítat s tím, že rozdíl determinovaný (aktuální) : nedeterminovaný (neaktuální) děj implikoval vedle temporálního odstínu (přítomnost : nepřítomnost) také odstín modální (realnost : nereálnost). Zatímco v jedné části ide. jazyků (hethitština, západoide. j.) převládl temporální odstín, došlo v druhé části k funkčnímu a formálnímu rozštěpení: z nedeterminovaných forem (včetně *A_p*) se vyvinula zčásti préterita (imperfektum, aorist), zčásti konjunktiv (forma pro *M_p*), resp. imperativ (*M_v*).

8.4.3.3 Takto docházíme k otázce vzniku a vývoje kategorie modu v ide. jazycích. Modální gramémy uvedené v § 8.1.2 vytvářejí trojúhelník, jenž je obdobou trojúhelníku vidového a temporálního:

Jak nasvědčuje hethitský stav, byl rozdíl *M_r* : *M_p* v nejstarší době patrně signalizován jistými partikulemi. Prvním výrazem *M_v* (voluntativního modu) byl holý slovesný kmen (obdoba vokativu — § 5.1.3.1): ten je uchován jako forma 2. sg. akt. imperativu (příp. rozšířen o částici *dhi* — § 8.6.1). Jiným výrazem voluntativnosti se stala forma se sufixem *iH/yeH₁* — snad původně iterativní (§ 8.4.2.2); kdy a za jakých okolností se tak stalo, je prozatím nejasné (v každém případě musíme ovšem klást počátky optativu ještě před rozpad indoevropského společenství). Jak bylo naznačeno v předcházejícím odstavci, mohly se nedeterminované formy ide. slovesa stát výrazem nereálnosti (nejen *M_p*, ale také *M_v*). Distribuci těchto různých výrazů pro *M_v* lze si představit tak, že byly zpočátku vázány na různé osoby: optativ na 1. osobu, imperativ na 2. osobu, injunktiv-konjunktiv na 3. os. Teprve dodatečně byly vytvářeny další personální formy: 3. os. imperativu přidáním jistých partikulí k tvarům 3. os. injunktivu (§ 8.6.1), 2. a 3. os. optativu napodobením flexe indikativu. Co se týká konjunktivu, je třeba jeho počátky hledat patrně u nedeterminovaných tvarů tematických sloves: jejich tematický vokál mohl být za jistých okolností pokládán za příznak potenciálnosti (*M_p*) a přenášen jako takový k jiným slovesům. Vývoj modálních forem spadá ovšem z větší části až do doby, kdy ide. společenství bylo již rozštěpeno na dva areály; srov. dále §§ 8.4.4, 8.4.5.3.

8.4.4 Slovesné systémy východoindoevropských j. (indoiránských, řečtiny) se vyznačují ve srovnání se západoindoevropskými větší složitostí a bohatstvím tvarů. Tento stav vznikl uchováním a dalším rozvíjením formálních distinkcí, existujících (namnoze jen v rudimentární formě) už v raněindoevropském období. — Vedle aoristu (← *A_p*) existovalo i tzv. perfektum (původně patřící do kategorie diateze — §§ 8.6.5.5). Z protoindoevropských zárodků vznikly ve východoide. jazycích dvě samostatné temporální formy; personální flexe perfekta je již staršího

data (§ 8.5.4), paradigma *s*-aoristu se dotvořilo naproti tomu až mnohem později (v řečtině odlišně od indoíránských j.). Dalším příznačným rysem východoide. jazyků je zánik rozdílu $A_o : A_m$: v ii. zanikla iterativa úplně, v ř. představuje tento rozdíl okrajovou lexikální záležitost. Nejzávažnějším procesem ve vývoji temporálního a modálního systému východoide. jazyků však bylo funkční a formální rozštěpení nedeterminovaných forem. Ve spojení s partikulí-prefixem *e-* (augment — § 8.2.2.1) se z nich stala skutečná préterita (imperfektum, aorist), samostatně však měly namnoze modální význam (označovaly děj nepřítomný a nereálný); tento původní stav je nejlépe uchován ve védštině (bezaugmentové formy imperfekta a aoristu se nazývají injunktivy). Jak už bylo naznačeno v § 8.4.3.3, stal se injunktiv tematických sloves zárodkem konjunktivu (konjunktiv s krátkým vokálem — § 8.3.2); přenesením příznaku *e/o* k tematickým slovesům vznikl konjunktiv s dlouhým vokálem (\bar{e}/\bar{o}). Konjunktiv se ve východoindoevropských j. zformoval jako samostatný modus vedle optativu. O pozdním původu jeho flexe svědčí užívání promiskue sekundárních a primárních osobních přípon v indoíránštině. — Vedle prézentu, imperfekta, aoristu a perfekta vznikly ve východoide. jazycích ještě další časy: plusquamperfektum a futurum (§ 8.2.4). K jejich paradigmatickému došlo v ii. a ř. nezávisle na sobě, i když — aspoň zčásti — s použitím stejných nebo podobných formálních prostředků (futurum — § 8.4.2.3); totéž platí o vytváření modálních forem aoristu a perfekta (původně stály optativ a konjunktiv mimo systém časů a tvořily se přímo od slovesného kořene — § 8.3.5).

8.4.5 Podstatně jinak probíhal vývoj slovesa v západoindoevropských dialektech. Aorist a perfekta se tu nevyvinuly ve dva samostatné časy. V italských a germánských j. splynuly zárodky aoristu s perfektem (v souvislosti s jeho posunem do funkce T_{aor} — § 8.6.5.5), v slovanských j. se naopak dotvořila flexe aoristu (především *s*-aoristu), kdežto staré perfekta patrně splynulo s prézentem (*vědě* = *věm*). Stejně tomu snad bylo v baltických j., ovšem s tím rozdílem, že existenci aoristu pouze předpokládáme (v doložených baltických j. aorist není). Chybění jakýchkoli stop *s*-aoristu v balt. lze vysvětlit tak, že sigmatická forma A_p nabyla hned na začátku vývoje významu futura; její flexe se vyvinula teprve dodatečně (§ 8.2.7.1). Příčiny chybění sigmatických forem v germ. jsou nejasné.

8.4.5.1 Také v západoide. dialektech splyvaly iterativní formy s neiterativními. Přitom se zčásti stíral iterativní význam. V sl. tak vznikl typ *berq*, *bbrati* (neiterativní tvary s *e/o*, resp. *ye/yo* a iterativní s \bar{a} splynuly v jedno paradigma). V souvislosti s tím ovšem vznikl nový iterativní prézens na \bar{a} -*yo* (§ 8.2.1.3.1). V imperfektu splynuly nedeterminované iterativní a neiterativní tvary ve všech západoide. dialektech, a to tak, že v lat. se \bar{a} -préteritum stalo výhradním výrazem T_{impf} , v germ. naproti tomu vzniklo — jak se zdá — kontaminací obou formací préteritum s koncovkami $*\bar{o}m$, $*\bar{e}s$, $*\bar{e}t$ atd. ($-\bar{a}t \times -et \rightarrow -\bar{e}t$ atd.). V balt. a sl. snad zůstal u některých sloves ve funkci T_{impf} ještě zachován starý tvar ($*wedet$), kdežto u jiných byl nahrazen \bar{a} -préteritem ($*b^{\circ}rāt$). Podle vzoru nového imperfekta (= \bar{a} -préterita) pri-

márních sloves bylo pak vytvořeno préteritum sekundárních sloves, přičemž mezi vokalicke zakončení kmene a příznak vstupovala spojovací souhláska: v lat. a germ. *dh* (resp. *t*), v sl. *y* (?). Tak vzniklo lat. imperfektum s příznakem *bā*, germ. slabé préteritum s příznakem $\bar{d}\bar{o}/\bar{d}\bar{e}$ (resp. $\bar{t}\bar{o}/\bar{t}\bar{e}$) a sl. imperfektum s příznakem $(y)\bar{a}$ (§ 8.2.2.2). **8.4.5.2** Příznačným rysem další fáze vývoje západoide. slovesa je degradace imperfekta primárních sloves: v lat. (a kelt.) převzalo \bar{a} -préteritum funkci konjunktivu (\bar{a} -konjunktiv — § 8.3.2), v germ. zmizelo předpokládané \bar{e}/\bar{o} -préteritum beze stop, v sl. a patrně i v balt. splynulo s aoristem (T_{aor}). Tím vysvětlíme sl. aoristy typu *vede* (odpovídající ř. a ii. imperfektum) a *bbra* (odpovídající lat. \bar{a} -konjunktivu), jakož i to, že příznak \bar{a} označuje v balt. minulost bez rozdílu vidu (§ 8.2.6.2). Tímto posunem $T_{impf} \rightarrow T_{aor}$ vznikla ovšem v trojúhelníkovém temporálním systému (§ 8.4.3.1) mezera. V lat. a sl. byla vyplněna novotvory: dvojslabičné zakončení préterita některých sekundárních sloves (kmenový vokál \bar{e} + příznak préterita; § 8.4.5.1) bylo přeneseno k primárním slovesům (lat. *monē-ba-t* → *leg-ēba-t*, sl. *mōnē-a-še* → *ved-ēa-še* apod.). V balt. vzniklo nové imperfektum pouze v části lit. dialektů (a to až později a jiným způsobem), v germ. došlo — aspoň do jisté míry — ke gramatikalizaci prefixu *ga-* jako příznaku dokonavého préterita.

8.4.5.3 Co se týká kategorie způsobu, je společným rysem západoide. dialektů pouze to, že zárodky optativu a konjunktivu se nevyvinuly ve dva samostatné mody. V germ., balt. a sl. chybí jakákoli stopa forem odpovídajících konjunktivu indoíránských j. a řečtiny. Hlavním výrazem funkce M_v je v germ. starý imperativ, v balt. transformovaný imperativ (§ 8.3.1), v sl. naproti tomu forma s příznakem \bar{i}/\bar{o} (fungující jinde jako optativ). Funkci M_p plní v germ. optativ, v balt. a sl. analytické formy (kondicionál — § 8.3.4). Zbytky starého optativu (tzv. permissiv) plní v balt. funkci M_v (suplují zde imperativ). — Rovněž v lat. je hlavním výrazem M_v starý imperativ (s konkurencí konjunktivu). Zato formy pro M_p („konjunktiv“) jsou různého původu. Jejich vývoj (jakož i vývoj forem futura, jež je s konjunktivem úzce spjato) lze v hrubých rysech rekonstruovat asi takto: Původně fungovala u atematických sloves forma s příznakem \bar{a} jako préteritum, forma s příznakem $\bar{i}/\bar{y}\bar{a}$ jako potentialis (M_p), forma s příznakem *e/o* jako výraz futura (= konjunktiv s krátkým vokálem — § 8.3.2); vedle toho existovala ještě další modální forma s příznakem $\bar{s}\bar{e}$ (souvisící snad s východoide. formami futura a desiderativa — § 8.4.2.3), sloužící jako výraz ireality (nuance M_p , resp. M_v). Tento původní stav je dobře uchován v systému perfekta (plsqpf. *ēgerās* < $*\bar{i}s\bar{a}-s$, konj. pf. *ēgeris* < $*\bar{i}s\bar{i}-s$, fut. II. *ēgeris* < $*\bar{i}s\bar{e}-s$, konj. plsqpf. *ēgissēs* < $*\bar{i}s\bar{s}\bar{e}-s$; §§ 8.2.5.4.3, 8.3.5), v prézentu jej beze změn uchovává pouze sloveso *esse* (*erās* — *sīs* — *eris* — *essēs*). Podle tohoto modelu se zřejmě zformovaly odpovídající tvary sekundárních (polotematických — § 8.2.1.3n.) sloves; imperfektum a futurum s použitím spojovacího konsonantu *dh* > *b* (§§ 8.4.5.1, 8.2.7.3), potentialis pomocí plné podoby příznaku $(y)\bar{e}$, irrealis pomocí příznaku $\bar{s}\bar{e}$ (> $\bar{r}\bar{e}$ v intervokalicke pozici): *laudābās*, $*\bar{l}aud\bar{a}-y\bar{e}-s$ > *laudēs*, *laudābis*, *laudārēs*. U tematických (primárních) sloves předpokládáme tuto původní situaci: jako préteritum (imperfektum) fungovala forma s příznakem \bar{a} , jako potentialis

forma *s ē* (konjunktiv s dlouhou samohláskou), jako irrealis forma s příznakem *sē* (se spojovacím vokálem), funkci futura snad plnil konjunktiv *s*-aoristu (stlat. *diwō*, osk. *habiest* apod.). Posuny, k nimž došlo v dalším vývoji, představují jakési diachronické univerzálie: původní potentialis převzal funkci futura (starší sigmatické formy v lat. zcela zanikly), imperfektum se posunulo na místo konjunktivu (pot.) a ve své původní funkci bylo nahrazeno novotvory vzniknuvšími podle vzoru imperfekta sekundárních sloves (§ 8.4.5.2).

8.4.6 Vývoj slovesného systému v anatolských j. připomíná v mnohém ohledu západoindoevropský vývoj. Perfektum tu splynulo s prezentem, zůstalo však zachováno jako zvláštní konjugace (§ 8.2.3). Iterativa se uchovala pouze jako lexikální kategorie (sufix *ske*). Vidová opozice $A_0 : A_p$ byla zrušena i v préteritu: het. préteritum odpovídá v podstatě indoiránskému a řeckému imperfektu, byly však do něho vtěleny i zárodky *s*-aoristu (*dāš*, *zāiš*, *tarnaš* apod.). Imperativ je zachován, zato chybějí jakékoli stopy forem konjunktivu a optativu.

8.5 Osobní přípony

Jak už bylo uvedeno v § 8.1.6, označují osobní přípony v ide. jazycích nejen gramatickou osobu, ale také další kategorie. Jde především o kategorii diateze (§ 8.1.4): v ii., ř., lat., stir., het., toch. a zčásti i v gót. a starm. existuje vedle aktivních osobních přípon paralelní řada mediálních přípon. Dále mohou osobní přípony označovat i modus: imperativ má zvláštní osobní přípony (§ 8.5.3). Konečně označují ide. osobní přípony i kategorii času: některé časy mají tzv. primární osobní přípony, jiné tzv. sekundární (názvy „primární“ a „sekundární“ jsou z historického hlediska vlastně nesprávné — srov. § 8.6.1). Sekundární přípony jsou charakteristické pro minulé časy a neindikativní mody, primární především pro indikativ prezentu. Ve staré irštině se rozlišují osobní přípony absolutní (v nekomponovaných slovesných tvarech) a konjunktivní (ve slovesných tvarech s předponou); tento rozdíl zhruba odpovídá rozdílu mezi primárními a sekundárními příponami v ii., ř. aj. Dvě řady osobních přípon jsou také v toch. A: jedna z nich odpovídá „primárním“ příponám sti. a ř., v druhé splynuly „sekundární“ přípony s příponami perfekta (v toch. B jsou však aspoň zčásti rozlišeny!). Ne ve všech ide. jazycích existuje rozdíl mezi primárními a sekundárními příponami ve všech osobách (v baltských j. je toliko jediná řada osobních přípon, v latině je rozdíl jen v 1. sg. apod.). Tuto situaci, jakož i distribuci obou řad přípon znázorňuje následující tabulka (+ označuje existenci rozdílu v příslušné osobě) (tab. na str. 197).

Zvláštní osobní přípony má perfektum (§ 8.5.4). — V některých případech existuje rozdíl mezi příponou (koncovkou) atematické a tematické konjugace (koncovka tematické konjugace nepředstavuje vždy spojení tematického vokálu s osobní příponou; tyto rozdíly jsou zčásti starého data, zčásti vznikly až pozdějším hláskovým vývojem).

	ii.	ř.	lat.	germ.	sl.	het.	toch. A
sg. 1.	+	+	+	+	+	+	+
2.	+	+	—	—	+	+	+
3.	+	+	—	+	+	+	+
pl. 1.	+	—	—	—	—	+	+
2.	+	—	—	—	—	+	+
3.	+	+	—	+	+	+	+
ind. prez.	P	P	P	P	P	P	P
impf./prét.	S	S	S	S	S	S	P
konj.	P, S	P	S	S	S	S	S
opt.	S	S	S	S	S	S	P
fut.	P	P	P, S	S	S	S	P
aor.	S	S	S	S	S	S	P

8.5.1 Osobní přípony aktiva (viz str. 198—199)

8.5.1.1 Primární osobní příponu 1. sg. akt. atematických sloves lze rekonstruovat v podobě **-mi*, tematických v podobě **-ō*. Toto *-ō* vzniklo patrně z *-eH₃* < *-eHw* (§ 3.3.5.3); paralelní útvar je skryt v sl. *-o* < *-eHm*. Indoírán. *-āmi* vzniklo buď z tohoto *-eHm* přidáním *-i* podle vzoru dalších primárních přípon, anebo představuje konglutinát tematické a atematické přípony: *ō + mi*. Lit. *-mi* (< *-mie*, stprus. *-mai*) je analogicky upraveno podle přípony 2. sg. Sekundární příponu 1. sg. akt. rekonstruujeme v podobě *-m* ~ *-m̃* ~ *-om* (**-m̃* > ř. *-a*, **-om* > stsl. *-v*).

8.5.1.2 Primární osobní příponu 2. sg. akt. atematických sloves rekonstruujeme v podobě **-si*; tematické **-esi* je doloženo pouze indoiránsčinou, latinou a germánštinou, kdežto řečtina, irština a litevština ukazují spíše na původní **-ei*. Lit. *-si* (< *-sie*) a stsl. *-si/-eši* vznikly patrně kontaminací *-si* a *-ei*. Sekundární příponu 2. sg. akt. rekonstruujeme v podobě **-s/-es*.

8.5.1.3 Primární příponu 3. sg. akt. atematických sloves rekonstruujeme v podobě **-ti*; tematická podoba **-eti* je dosvědčena jen částí ide. jazyků, ř. ukazuje na **-ei*, balt. na **-e/o* (holý kmen), podobně i část sl. jazyků (č. *-e* atd.). Sekundární příponu 3. sg. akt. rekonstruujeme v podobě **-t/-et*.

8.5.1.4 Pro přípony 1. pl. akt. a 1. du. akt. nelze rekonstruovat jednotnou výchozí podobu. Základem všech je element *me/mo* ~ *we/wo* (§ 3.1.3.3), jenž funguje zčásti sám o sobě jako osobní přípona (sekundární), častěji však je rozšířen o elementy *s* nebo *n* (stsl. *-mъ* < **-mos*). V ii. (ale ne v kl. sanskrtu) a het. obsahují primární přípony navíc ještě *-i* (jde tu zřejmě o analogickou inovaci). V het. alternuje v příponách 1. pl. *m* a *w* podle jistých fonetických pravidel, v ostatních ide. jazycích jsou přípony s *m* plurální, přípony s *w* duální (ii., germ., balt., sl.).

8.5.1.5 Přípony 2. pl. akt. obsahují základní element *te*, resp. *the*. Rozdíl mezi primární a sekundární příponou vznikl zřejmě až dodatečně: v sti. má primární pří-

Osobní přípony aktiva

	sti.	av.	ř.	lat.	stir.
1. sg. P at. t. S at. t.	<i>mi</i> <i>āmi</i> <i>(a)m</i> <i>am</i>	<i>mi</i> <i>ā āmi</i> <i>(ə)m</i> <i>əm</i>	<i>mi</i> <i>ō</i> <i>n a</i> <i>on</i>	<i>ō</i> <i>m</i>	<i>m</i> <i>u</i> <i>o</i>
2. sg. P at. t. S at. t.	<i>si</i> <i>asi</i> <i>h 0</i> <i>aḥ</i>	<i>ši hi</i> <i>ahi</i> <i>š 0</i> <i>o</i>	<i>i s</i> <i>eis</i> <i>s</i> <i>es</i>	<i>s</i> <i>is</i> <i>s</i>	<i>i</i> <i>o</i>
3. sg. P at. t. S at. t.	<i>ti</i> <i>ati</i> <i>t 0</i> <i>at</i>	<i>ti</i> <i>aiti</i> <i>t 0</i> <i>at</i>	<i>ti si</i> <i>ei</i> <i>0</i> <i>e</i>	<i>t</i> <i>it</i> <i>t (d)</i>	<i>id</i> <i>o</i>
1. pl. P at. t. S at. t.	<i>maḥ masi</i> <i>āmaḥ āmasi</i> <i>ma</i> <i>āma</i>	<i>mahi</i> <i>āmahi</i> <i>ma</i> <i>āma</i>	<i>men mes</i> <i>omen omes</i>	<i>mus</i> <i>imus</i>	<i>mi</i> <i>m</i>
2. pl. P at. t. S at. t.	<i>tha thana</i> <i>atha athana</i> <i>ta tana</i> <i>ata atana</i>	<i>ta</i> <i>aḥa</i> <i>ta</i> <i>ata</i>	<i>te</i> <i>ete</i>	<i>tis</i> <i>itis</i>	<i>the</i> <i>d</i>
3. pl. P at. t. S at. t.	<i>nti a(n)ti</i> <i>anti</i> <i>(a)n uḥ</i> <i>an</i>	<i>nti</i> <i>anti</i> <i>(ə)n rəš</i> <i>ən</i>	<i>āsi si</i> <i>ousi</i> <i>san</i> <i>on</i>	<i>unt</i> <i>nt</i>	<i>it</i> <i>at</i>
1. du. P at. t. S at. t.	<i>vah</i> <i>āvah</i> <i>va</i> <i>āva</i>	<i>vahi</i> <i>va</i> <i>āva</i>			
2. du. P at. t. S at. t.	<i>thah</i> <i>athah</i> <i>tam</i> <i>atam</i>		<i>ton</i> <i>eton</i> <i>ton</i> <i>eton</i>		
3. du. P at. t. S at. t.	<i>tah</i> <i>atah</i> <i>tām</i> <i>atām</i>	<i>to</i> <i>ato</i> <i>tām</i> <i>atām</i>	<i>ton</i> <i>eton</i> <i>tēn</i> <i>etēn</i>		

gót.	sthn.	lit.	stsl.	het.	toch. B	starm.	
<i>m</i> <i>a</i> <i>o</i>	<i>m</i> <i>u</i> <i>o</i>	<i>mi</i> <i>u</i>	<i>m̄</i> <i>o</i> <i>o</i>	<i>mi</i> <i>(n)un</i>	<i>u m</i> <i>wa</i>	<i>m</i> <i>i</i>	1. sg. P at. t. S at. t.
<i>s</i> <i>is</i> <i>s</i>	<i>s</i> <i>is</i> <i>s</i>	<i>si</i> <i>i</i>	<i>si</i> <i>eši</i> <i>o</i> <i>e</i>	<i>ši</i> <i>š t ta</i>	<i>t</i> <i>sta</i>	<i>s</i> <i>r</i>	2. sg. P at. t. S at. t.
<i>t</i> <i>iḥ</i> <i>o</i>	<i>d</i> <i>id</i> <i>o</i>	<i>ti</i> <i>o</i>	<i>t̄</i> <i>et̄</i> <i>o</i> <i>e</i>	<i>zi</i> <i>t ta</i>	<i>m</i> <i>a</i>	<i>o</i> <i>o</i>	3. sg. P at. t. S at. t.
<i>am</i> <i>um</i>	<i>mēs</i> <i>amēs</i> <i>m</i>	<i>me</i> <i>ame</i>	<i>m̄</i> <i>em̄</i>	<i>weni</i> <i>wen</i>	<i>m</i> <i>m</i>	<i>mkh</i> <i>akh</i>	1. pl. P at. t. S at. t.
<i>iḥ</i> <i>(u)ḥ</i>	<i>d</i> <i>ed</i> <i>d</i>	<i>te</i> <i>ate</i>	<i>te</i> <i>ete</i>	<i>teni</i> <i>ten</i>	<i>cer</i> <i>s</i>	<i>kh</i> <i>ykh</i>	2. pl. P at. t. S at. t.
<i>nd</i> <i>and</i> <i>un</i>	<i>nd</i> <i>and</i> <i>n</i>		<i>et̄</i> <i>ot̄</i> <i>e</i> <i>o</i>	<i>anzi</i> <i>er</i>	<i>m</i> <i>re</i>	<i>n</i> <i>in</i>	3. pl. P at. t. S at. t.
<i>ōs</i> <i>wa</i>		<i>va</i> <i>ava</i>	<i>vē va</i> <i>evē eva</i>				1. du. P at. t. S at. t.
<i>ats</i> <i>ts</i>		<i>ta</i> <i>ata</i>	<i>ta</i> <i>eta</i>				2. du. P at. t. S at. t.
			<i>ta te</i> <i>eta ete</i>		<i>tem</i> <i>ais</i>		3. du. P at. t. S at. t.

Osobní přípony media

	sti.	av.	ř.	gót.
1. sg. P at. t. S at. t.	e e i a e	e oi e i a e	mai omai mēn omēn	
2. sg. P at. t. S at. t.	se ase thāh athāh	ahe za ha anha	sai ēi ei so ou	aza
3. sg. P at. t. S at. t.	te e ate ta a ata	te e aite ta ata	tai toi etai etoi to eto	ada
1. pl. P at. t. S at. t.	mahe āmahe mahi āmahi	maide āmaide maidi	metha ometha	
2. pl. P at. t. S at. t.	dhve adhve dhvam adhvam	oduye dūm adwam	sthe esthe	
3. pl. P at. t. S at. t.	nte ate ante nta ata ran anta	aite ante nta anta	ntai atai ontai nto ato onto	anda
1. du. P at. t. S at. t.	vahe āvahe vahi āvahi	vaidi		
2. du. P at. t. S at. t.	āthe ethe āthām eihām		sthon esthon	
3. du. P at. t. S at. t.	āte ete ātām etām	aete ātām aetām	sthon esthon sthēn esthēn	

lat.	stir.	het.	toch. B	
or r	ur	hari ha hahat(i)	mar mai	1. sg. P at. t. S at. t.
ere eris re ris	ther	tati ta tati ta ati	tar tai	2. sg. P at. t. S at. t.
tur itur	thir ir thar ar	tari ari a tat(i), ta	tār te	3. sg. P at. t. S at. t.
mur imur	mir mar	wašta(ti) waštat	mtār mte	1. pl. P at. t. S at. t.
minī iminī	the d	duma(ri) dumat	tār t	2. pl. P at. t. S at. t.
ntur untur	tir tar	anta(ri) antat(i)	ntār nte	3. pl. P at. t. S at. t.

pona *th*, sekundární *t*, v lat. je primární přípona rozšířena o *s* (přípona bez *-s* je v imperativu — § 8.5.3), v het. o *-i*.

8.5.1.6 Tentýž element *te/to ~ the/tho* je obsažen v příponách 2. a 3. os. duálu akt. Pro východoindoevropské j. (ii., ř.) lze rekonstruovat přípony **-tom* (2), **-tām* (3). *tā* (< *teH?*) je obsaženo též v lit. *-ta* (2) a stsl. *-ta* (2, 3). Stí. primární přípony *-thah*, *-tah* mají protějšek v gót. *-ts*.

8.5.1.7 Primární příponu 3. pl. akt. lze rekonstruovat v podobě *-nti ~ -ṅti ~ -onti* (**-ṅti* > stí. *-ati*, ř. *-asi* apod.). Jako sekundární přípona fungoval vedle *-nt ~ -ṅt ~ -ont* též *r*-ový sufix (ii., het., toch.), jehož podobu nedovedeme rekonstruovat (stí. *-uh* < *-ur* < **-ṛs?*). Srov. § 8.5.4.6.

8.5.2 Osobní přípony media (viz str. 200—201)

8.5.2.1 Nejstarší podoba přípony 1. sg. med. je uchována v ii. **-ai* (ind. prez.), *-a* (opt.) a v het. *-ha*. Indoiránská sekundární přípona *-i* vznikla patrně až dodatečně — napodobením poměrů v plurálu (duálu): **-madhai : *-madhi = *-ai : -i* (§ 8.5.2.4). Přípony *s m* vznikly nejspíše analogií podle aktivních přípon: ř. *-mai* < *-ai* (podle *-mi*) apod. Nejasný je původ řeckého *-mēn* (dor. *-mān*): lze je interpretovat jako *meH₂* (*s* pozdějším přídatkem *-n*) nebo jako *eH₂m* (*s* analogickým prvním *m* jako u *-mai*); § 8.6.3.1.1. Lat. *-or* (a stir. *-ur*) a het. *-hari* vznikly — patrně nezávisle na sobě — přenesením *r*, jež bylo původně doma jen ve 3. os., do sufixů 1. os.

8.5.2.2 V 2. sg. med. lze rekonstruovat pro východoide. jazyky primární příponu **-soi/-eso* (ř. *a* je patrně analogické podle 1. os. — §§ 8.5.2.1, 8.5.2.3). Jako sekundární příponu lze rekonstruovat jednak **-so/-eso* (av., ř., gót., lat. *-ere* < *-eso*), jednak sufix obsahující *t(h)*: staroindickému *-thāh* odpovídá snad ř. *-thēs* (koncovka 2. sg. pasivního aoristu, jež snad byla východiskem celé formace), podobné je též stir. *-ther*, het. *-ta(tī)* a toch. *-tar*, *-tai*; srov. § 8.6.3.2.

8.5.2.3 Primární příponu 3. sg. med. lze rekonstruovat pro východoide. jazyky v podobě **-toi*, resp. **-oi* (*-toi* je přímo dosvědčeno arkadským dialektem a patrně i mykénštinou, kdežto att. *-tai* bude analogické podle *-mai* — § 8.6.1.1). Italské, keltské, anatolské j. a tocharština ukazují na původní **-tor*. Sekundární příponu rekonstruujeme v podobě **-to*, resp. **-o*.

8.5.2.4 Přípony 1. os. pl. a du. med. obsahují základní komplex *me/mo ~ we/wo* (§ 8.5.1.4), rozšířený ve východoide. j., het. a toch. o dentální element: **-me-dhi* > stí. *-mahi*, **-me-dh°* > ř. *-metha* apod. Rozdíl mezi primární a sekundární příponou vznikl až dodatečně — v ii. úpravou zakončení podle mediálních přípon 1., 2. a 3. os. sg. Latinské a irské přípony vznikly patrně rozšířením aktivní přípony o *r* podle vzoru 3. osob.

8.5.2.5 Přípony 2. os. pl. med. jsou různého původu. Indoiránské a anatolské j. ukazují na původní **dhu* rozšířené o další elementy: stí. *-dhvam* = *-dhu* + *a* + *m* (primární *-dhve* má jednotné zakončení primárních přípon media), het. *-duma* < **-dhuwa* (foneticky; luv. *-tuwa!*) = *dhu* + *a*. Nejasný je původ řeckého *-sthe* (sotva z **-dhwe*; srov. §§ 8.6.1, 8.6.3.2). O lat. *-minī* se tvrdí, že je to vlastně parti-

cipiální tvar (§ 8.7.7.3); nikdo však dosud nezodpověděl otázku, proč tento domnělý nom. pl. participia funguje jako 2. os. pl.!

8.5.2.6 V 2. a 3. os. du. med. se neshodují ani indoiránská a řečtina. Všechny ii. přípony obsahují *t/th* (§ 8.5.1.6), řecké element *sth* (§ 8.6.1.5). Zcela nejasný je původ předsufixových samohlásek *ā*, *ai* v indoiránsčině. Primární přípony mají v ii. jednotné zakončení **-ai*, sekundární mají *-ām* (jako v 3. du. akt.); tomu odpovídá ř. *-ēn* (*-ān*) v 3. du.

8.5.2.7 Primární příponu 3. pl. med. lze rekonstruovat pro východoide. j. v podobě **-ntoi ~ -ṅtoi ~ -ontoi* (§ 8.6.1.3). Italské, keltské, anatolské j. a tocharština ukazují na původní **(o)ntor*. Jako sekundární příponu rekonstruujeme **-nto ~ -ṅto ~ -onto*, resp. **-ro* (přetvořené v stí. *-ran*, *-ranta* apod. přidáním dalších přípon 3. pl. med.).

8.5.3 Osobní přípony imperativu

akt.	stí.	ř.	lat.	stir.	gót.	het.	toch. B
2. sg. at. t.	<i>dhi</i> 0 <i>a</i>	<i>thi</i> 0 <i>e</i>	0 <i>e</i>	0	0	0 <i>t</i>	0
3. sg. at. t.	<i>tu tāt</i> <i>atu atāt</i>	<i>tō</i> <i>etō</i>	<i>tō(d)</i> <i>itō(d)</i>	<i>ad</i>	<i>adau</i>	<i>du</i>	
2. pl. at. t.	<i>ta</i> <i>ata</i>	<i>te</i> <i>ete</i>	<i>te</i> <i>ite</i>	<i>id</i>	<i>ip</i>	<i>ten</i>	<i>s(o)</i>
3. pl. at. t.	<i>ntu atu</i> <i>antu</i>	<i>ntōn</i> <i>ontōn</i>	<i>untō(d)</i>	<i>at</i>	<i>andau</i>	<i>andu</i>	
med.							
2. sg. at. t.	<i>sva</i> <i>asva</i>	<i>so</i> <i>ou</i>	<i>ere</i>	<i>the</i>		<i>hut</i>	<i>r</i>
3. sg. at. t.	<i>tām</i> <i>atām</i>	<i>sthō</i> <i>esthō</i>		<i>ad</i>		<i>taru aru</i>	
2. pl. at. t.	<i>dhvam</i> <i>adhvam</i>	<i>sthe</i> <i>esthe</i>	<i>iminī</i>	<i>id</i>		<i>dumat</i>	<i>t</i>
3. pl. at. t.	<i>ntām atām</i> <i>antām</i>	<i>sthōn</i> <i>esthōn</i>		<i>atar</i>		<i>antaru</i>	

8.5.3.1 Osobní přípony imperativu jsou zčásti totožné se sekundárními příponami indikativu: 2. pl. akt. a med., 2. sg. med. (kromě ii.). V těchto případech jde o formy tzv. injunktivu (§ 8.4.4). Tvar 2. sg. akt. imperativu je bezpříponový (holý kmen); **dhi* není osobní přípona, ale jen zesilující částice. Přípona *-sva* 2. sg. med. indoiránských j. může představovat sufigované reflexivní zájmeno (§ 7.1.5). Pro 3. sg. akt. lze rekonstruovat jednak **-tu* (ii., het.), jednak **-tōt* (ii., ř., lat. a snad i gót.), obdobně pro 3. pl. akt. jednak **-ntu/-ṅtu* (ii., het.), jednak **-ontō* (to je patrně analogické

podle 3. sg.). V mediu mají východoide. jazyky přípony zakončené na *-ōm, het. na -u. Zdá se, že i ve 3. osobách jde o původní injunktivní formy (se sekundárními příponami), rozšířené o částice *ōt, *u, *ō(m).

8.5.4 Osobní přípony perfekta

	sti.	ř.	lat.	gót.	het.	
-sg. 1.	a e	a	ī	0	hi	hun
2.	tha	as stha	istī	t	ti	š, (š)ta
3.	a e	e	it (< ed)	sthn. i	i	š. (š)ta
pl. 1.	ma	(a)men	imus	um	weni	wen
2.	a	(a)te	istis	uþ	teni	ten
3.	uþ	asi(n)	erunt ēre	un	anzi	er
du. 1.	va				(préz.)	(prét.)
2.	athuþ					
3.	atuþ					

8.5.4.1 Ide. perfektum mělo původně jen jednu řadu osobních přípon: nebyl tu rozdíl mezi příponami primárními a sekundárními, aktivními a mediálními (plusquamperfektum a mediální perfektum vznikly až dodatečně). Zvláštní přípony lze rekonstruovat jen pro část forem perfekta; přípony 1. pl. a du. jsou totožné se sekundárními příponami prez. (§ 8.5.1.4), přípony 2. a 3. du. představují produkt speciálního indoíránského vývoje.

8.5.4.2 Pro 1. sg. perf. rekonstruujeme *-a (ii., ř., germ. a het. préteritum *hi-sloves*) a *-ai (ii., lat. a het. prezens *hi-sloves*). Podoba -ai je patrně pozdější — analogická podle primárních přípon prezentu. V ii. bylo této dvojitosti druhotně využito k rozlišení aktiva a media (§ 8.5.4.1). Přípona patrně obsahovala laryngálu: *-a < -H₂e.

8.5.4.3 Přípona 2. sg. perf. zřejmě obsahovala dentálu t/th (§ 3.1.3): *-tho (ii., ř., gót. a severní germánština, het. préteritum *hi-sloves*), *-thei (lat., het. prezens *hi-sloves*). Ř. -stha má a snad podle přípony 1. os., původ s je nejasný (srov. § 8.5.5.2); v perfektu byla z největší části nahrazena příponou -as (vytvořenou na základě přípony 1. os.), zato se v hom. dialektu rozšířila i do prezentských tvarů (ind. *phēstha*, konj. *ekhēstha* apod.). Lat. přípona obsahuje navíc element *is* (§ 8.2.5.4.3).

8.5.4.4 Pro 3. sg. perf. můžeme rekonstruovat *-e a *-ei (§ 8.5.4.2). V lat. byl tento tvar rozšířen o sekundární příponu -t.

8.5.4.5 V 2. pl. perf. má zvláštní příponu jen indoíránština: -a (§ 8.6.3.2.1). Lat. -istis obsahuje element *is* (§ 8.2.5.4.3) a normální příponu 2. pl. akt.

8.5.4.6 V 3. pl. perf. sledujeme jednak přípony s r, jednak nt (§ 8.5.1.7): sti. -uþ,

av. -ara < *-^or (?). Z lat. přípon je patrně nejstarší -ēre; -ērunt vzniklo jeho přetvořením podle jiných přípon 3. pl., kdežto -ērunt může být z *-is-ont (§§ 3.4.1.5.3, 8.2.5.4.3).

8.6 Geneze systému osobních přípon

Úvahy o vzniku konjugace tvoří nedílnou součást indoevropské jazykovědy již od samého jejího zrodu. Tzv. aglutinační teorie spatřuje v osobních příponách aglutinovaná osobní zájmena, tzv. adaptační teorie pokládá naproti tomu indoevropskou konjugaci za shluk nominálních forem, adaptovaných do jednotlivých funkcí (výrazů jednotlivých osob). Jde tu ovšem o širší problém než o pouhé vysvětlení původu osobních přípon: jejich polyfunkčnost nutí k současnému zamýšlení nad genezí jiných gramatických kategorií — především diateze a času. Jednotlivé přípony nelze vykládat izolovaně, ale je nutno brát v úvahu na jedné straně celkovou strukturu tvarů, jejichž součástí tvoří (ablautové poměry apod.), na druhé straně jejich vztahy k jiným příponám — systém přípon jako celek.

8.6.1 Ze synchronního hlediska představují osobní přípony jednotlivých ide. jazyků jednoduché segmenty — jednotky dále neanalyzovatelné. Jejich polyfunkčnost a složitost systému přípon však nabádají k pokusům o další segmentaci — k izolování elementů označujících kategorie jiné než osoba. Vnější a vnitřní rekonstrukcí vskutku docházíme k závěru, že značná část osobních přípon vznikla fúzí exponentu osoby s exponenty jiných gramatických kategorií. V prvé řadě to platí o tzv. primárních osobních příponách: ty jsou většinou odvozeny z tzv. sekundárních přidáním elementu *i*: 2. sg. *si* : *s*, *soi* : *so*, 3. sg. *ti* : *t*, *toi* : *to*, 3. pl. *nti* : *nt*, *ntoi* : *nto* apod. Element navíc sledujeme také v ii. primárních příponách 1. pl. (*mas*[*i*] : *ma*) aj. Distribuce obou řad přípon (§§ 8.4.3n., 8.5) nasvědčuje tomu, že *i* (a příp. *i* jiné obdobné elementy) je dodatečně přidáný determinující element s významem „právě, nyní“ apod. Podobným způsobem lze vypreparovat elementy označující modus: patří sem *u*, jež mají navíc přípony 3. sg. a 3. pl. imperativu akt., paralelní *ōm v příponách imperativu med., *dhi v příponě 2. sg. imperativu akt. atematických sloves aj. Přípony 1. a 2. os. pl. (a 1. du.) med. zjevně obsahují navíc element, signalizující rozdíl mezi aktivem a mediem:

sti. -mahi < *-médhi < MĀ + DI

ř. -metha < *-médh° < MĀ + DA

Méně průhledná je struktura mediálních přípon 2. pl.; zde je třeba počítat s tím, že přidáný D-element byl přízvučný:

ř. -sthe < *-zdhé < TA + DĀ

sti. -dhvam < *-dhu (+ am) < 0 + DŪ

het. -duma (-duw-a) < *-dhu (+ a) < 0 + DŪ

(bezsohláskovou příponu 2. pl. nacházíme v ii. perfektu: sti. -a). Nositelem mediálního významu byl tudíž přidán element $DA \sim DI \sim DU$ (srov. § 7.6).

8.6.2 To, co zbývá po oddělení výše uvedených elementů, je vlastní exponent osoby. Jeho struktura odpovídá u aktivních přípon 1. 2. 3. sg. a 3. pl. modelu C , u ostatních přípon (mediálních, 1. 2. pl. akt.) modelu CV . Ablautové a přízvukové poměry v atematické konjugaci (uchované nejlépe v ii. — §§ 8.2.1.1.1) ukazují, že přípony struktury C patrně vznikly redukcí elementů struktury CV :

$CAC-C < CAC(A)-CA$ (aktivum sg. a 3. pl.)

$C^oC-CÁ < CAC(A)-CÁ$ (medium, akt. 1. 2. pl.)

Element CA je zjevně kořen osobního zájmena (§§ 7.1.2.6n.), původně samostatné slovo vytvářející se slovesným kořenem či kmenem (původně samostatným) predikativní syntagma (verbální grupa). Nositelem logického přízvuku v této grupě mohl být jak predikát, tak i pronominální subjekt; podle toho byl po fúzi grupy nositelem slovního přízvuku buď základ, nebo přípona, což mělo v další fázi za následek redukcí buď vokálu přípony, nebo kořene (základu). S akcentuací elementu označujícího subjekt zjevně souvisí původní význam indoevropského media, nejlépe zachovaný v ii. a ř. (§ 8.1.4): medium označovalo činnost vykonávanou subjektem ve vlastní prospěch, s obzvláštním úsilím, činnost, na níž je subjekt zvláště zainteresován apod. (srov. §§ 8.6.5.1n.). Podstatně obtížnější je vysvětlit, proč formy akcentující osobní příponu fungují též jako 1. a 2. pl. aktiva; k tomu srov. § 8.6.4.3.

8.6.3 Jestliže tedy jádra osobních přípon odpovídají svou strukturou (CV) pronominálním kořenům (§ 4.6.2), bude třeba je konfrontovat s konkrétními kořeny, zjištěnými při analýze ide. osobních zájmen (§§ 7.1.2.6n.).

8.6.3.1 Přípony 1. sg. obsahují zčásti nosovku m , zčásti laryngálu H_2 (sti. -a, -e, ř. -a, het. -ha, -hi apod.). Z anatolských j. a z tocharštiny jsou doloženy též přípony s w : luv. -wi, lyd. -u, -v, toch. A -wā, -we, B -u, -wa. Tytéž souhlásky — kromě H_2 — nacházíme i v příponách 1. pl. a 1. du. (w nebylo původně rezervováno pro duál — srov. het. -weni apod.). Jádra přípon 1. sg., 1. pl. a 1. du. jsou tudíž identická s pronominálními kořeny M_2A ($M_2 = m \sim w$ — § 3.1.3.3) a H_2A (resp. H_1A — § 3.1.3.5); srov. § 7.1.7.

8.6.3.1.1 Některé přípony 1. sg. zřejmě obsahují kombinace obou pronominálních kořenů. To platí zejména o koncovec 1. sg. akt. tematických sloves: $*-ō$ (ř., lat. -ō, gót. -a, lit. -u atd.) $< *eH_3 < -AHW < --HA-M_2A > -AHM > *ām >$ stsl. -o, sti. -ām-i (?). Podobně lze vyložit i ř. mediální příponu -mēn: $--M_2A-HA > *meH > > -mā \rightarrow -mān, -mēn$ (n je druhotný přídavek). Tytéž kombinace jsou doloženy i v pronominální flexi (§ 7.1.7).

8.6.3.2 Většina přípon 2. sg. obsahuje sykavku s (sti. -si, -sa, ř. -s, -si, -so atd.). V několika příponách 2. sg. (sti. -tha, -thāh, het. -ta atd.) a v téměř všech příponách 2. pl. a 2. du. nacházíme dentálu t (resp. th); některé přípony představují kombinace

obou elementů (ř. -stha, toch. B -sta). Jádra přípon 2. sg., 2. pl. a 2. du. lze tedy rekonstruovat v podobách SA a TA (resp. T^hA — § 3.1.3).

8.6.3.2.1 Některé přípony 2. sg. a 2. pl. zjevně neobsahují žádný souhláskový element: příponu 2. sg. akt. $*-ei$ (balt., ř., kelt.) můžeme interpretovat jako e (tematický vokál) + i (prezentizující element), příponu -a v 2. pl. perfekta indoíránských j. jako zakončení holého kmene perfekta.

8.6.3.3 Přípony 3. sg. obsahují z největší části t (sti. -ti, -t, -te, -ta atd.), z menší části jsou bezsohláskové (sti. -a, -e, ř. -ei, -e, het. -i, -a, lit. -a, sl. -e apod.).

8.6.3.4 Jádro TA je tudíž společné 2. osobám (sg., pl., du.) a 3. osobě (sg.), jádro SA nacházíme naproti tomu jen v 2. sg. V obou osobách nacházíme též bezsohláskové přípony. Jádra TA, SA jsou zřejmě identická s pronominálními kořeny, obsaženými v tvarech personálií a demonstrativ (§ 7.6). Výskyt těchto elementů v 2. a 3. os. souvisí s původním nerozlišováním osoby konkrétní (2.) a nekonkrétní (3.); § 7.1.7.

8.6.3.5 Přípony 3. pl. obsahují z větší části souhláskovou skupinu nt (sti. -anti, -anta atd.), z menší části r (sti. -re, lat. -ēre, het. -er atd.). Jádra NTA, RA jsou snad identická se sufíxy kolektiv (→ plurálů) v anatolských j. (nt), tocharštině (nt), arménštině (r) a keltštině (r); srov. § 5.4.2.2. V elementu NTA bychom případně mohli spatřovat i spojení pronominálních kořenů NA a TA , představující obdobu spojení $NA-SA$, fungujícího jako výraz inkluzívní 1. pl. (§ 7.1.7).

8.6.4 Osobní přípony tudíž — jak se zdá — vznikly z protoindoevropských zájmen (z holých pronominálních kořenů), kladených za slovesný tvar (podobně vznikly osobní afíxy i v jiných nostratických j. — srov. § 7.7). K fúzi těchto prazájmen se slovesem došlo patrně v době, kdy už existovaly různé vidové formy (po provedení první redukce nepřízvučných samohlásek — § 4.6.6), ale ještě před vznikem rozdílu mezi osobou individuální a neindividuální, konkrétní a nekonkrétní. Nasvědčují tomu nápadné rozdíly mezi osobními příponami a pozdějšími zájmeny v plurálu a 2. osobě sg. — V této první fázi fúzovaly se slovesem zájmenné kořeny M_2A a HA jako výraz subjektivní osoby („já“) a kořeny SA a TA jako výraz nesubjektivní osoby. Lze se domnívat, že tvar s exkluzívním zájmenem M_2A byl chápán jako „transgresivní“ (§ 8.1.3) (subjekt „já“ v protikladu k objektu v jiné osobě: já — tě, já — ho apod.), tvar s neexkluzívním zájmenem HA jako „netransgresivní“ („já“ jako subjekt děje nepřecházejícího na jinou osobu); srov. rozdíl mezi objektivní a neobjektivní konjugací v maďarštině aj. Jestliže bylo podmětem děje jméno, nepřibíralo sloveso žádný osobní sufix. Dále je pravděpodobné, že k fúzi ještě nedocházelo u slovesných tvarů zakončených tematickým vokálem nebo determinativy s, i (§§ 8.4.1.1—2).

8.6.4.1 Další krok ve vývoji osobních přípon spočíval patrně v tom, že se začala rozlišovat osoba individuální a neindividuální: výrazem neindividuální subjektivní osoby (inkluzívní!) se stalo spojení zájmenných kořenů $NA-TA$ (srov. kombinaci $NA-SA$ v 1. pl. inkl. — §§ 7.1.1), výrazem neindividuální nesubjektivní osoby element RA (??) neznámého původu (srov. § 8.6.3.5). U nesubjektivní osoby se

projevila tendence rozlišit objektivní (o^+) a neobjektivní (o^-) tvar. Systém osobních přípon lze pro tuto fázi rekonstruovat takto:

		o^+	o^-	nom.
neind.	subj.	M_2A	NTA	
			HA	
indiv.	nesubj.	SA	TA	0
neind.				RA

8.6.4.2 Zárodečně vyvinutý rozdíl mezi objektivní (transgresivní) a neobjektivní (netransgresivní) konjugací zřejmě záhy ustoupil do pozadí (k příčinám srov. § 8.6.5.1); to mělo mj. za následek kombinaci elementů $HA + M_2A$ (§ 8.6.3.1.1) v 1. sg. tematických slovesných kmenů, jejichž konjugace byla právě v této fázi ve stavu zrodu (§ 8.6.4). Je třeba dodat, že v této konjugaci se nemohl projevit rozdíl mezi přízvučnými a nepřizvučnými osobními příponami: mediální formy tematických sloves zjevně vznikly až druhotně, přenesením už hotových mediálních přípon. — Do této fáze můžeme též klást začátek rozlišování konkrétní a nekonkrétní osoby (2 : 3). S tím souvisí celková redistribuce osobních přípon: v 1. os. preferuji regresivní (§ 8.1.3) tvary (medium atd.) HA , neregresivní (aktivum) M_2A a pro 2. os. je rezervováno SA . V případě TA bylo k rozlišení 2. a 3. osoby využito fonetických variant (§ 8.1.3) — aspirovaná varianta ThA byla rezervována pro 2. os., neaspirovaná pro 3. os. Rozdíl mezi konjugací s nominálním a pronominálním subjektem v této fázi patrně zanikl: tvary 3. os. s příponou začaly být kladeny vedle nominálního subjektu, bezpříponové byly užívány i samostatně (jako výraz 3. i 2. osoby!). Tím vznikl následující subsystém přípon individuálních osob:

	akt.	med.	temat.
1.	M_2A	HA	$HA-M_2A$
2.	SA, ThA	$SA, ThA, 0$	0
3.	TA	$TA, 0$	0

8.6.4.3 Na začátek čtvrté fáze vývoje osobních přípon lze situovat redukci vokálu nepřizvučných přípon (§ 8.6.2), jež vedla k výraznému rozlišení přípon aktivních

a (proto)mediálních. Pokračuje diferenciaci individuálních (singulárních) a neindividuálních (plurálních, duálních) osob. V 1. os. bylo k tomu účelu využito ablautových variant tvaru s příponou M_2A : vzhledem k tomu, že rozdíl mezi aktivem a mediem byl dostatečně označen růzností personálního exponentu ($M_2 : H$), stal se ablautový rozdíl $CAC-M_2 : C^oC-M_2A$ výrazem opozice „individuální : neindividuální osoba“. V 2. os. bylo k rozlišení sg. a pl. využito synonymních osobních přípon: v aktivu $T(h)A$ (ablaut jako v 1. pl.), v (proto)mediu patrně nulová (bez-souhlásková) přípona se staly výrazem 2. os. pl. (du.). Přípona NTA ($NA-TA$) inkluzivního tvaru 1. pl. mohla odkazovat na neindividuální subjekt bez rozdílu osoby (srov. §§ 7.1.7n.); po zániku rozdílu mezi exkluzivními a inkluzivními tvary zájmen (§ 7.1.7.1) byl odtud jen krůček k tomu, aby se tento tvar stál výrazem plurálu, zpočátku snad ještě bez rozdílu osoby, později jen 3. osoby. Situaci na konci této čtvrté fáze znázorňuje následující schéma:

		akt.	med.	temat.
indiv. (sg.)	1.	m/w	Ho	eHw, eHm
	2.	s	so, tho	e
	3.	t	to, e	e
neind. (pl.)	1.	me, we		
	2.	$t(h)e$	e	
plurál		nt, r	nto, ro	ont

8.6.4.4 Vzpomenutá už druhá determinace slovesných tvarů (§ 8.4.3) nepředstavuje patrně jednorázový proces. Zdá se, že determinující element (i) přistupoval zpočátku jen k některým tvarům, a to v první řadě k aktivním tvarům 1. 2. 3. sg. a 3. pl. atematických sloves, teprve postupně se pak rozdíl mezi determinovanými a nedeterminovanými formami prosadil i jinde, a to zčásti pomocí jiných prostředků. Z determinovaných tvarů media jsou nejstarší 3. sg. a 3. pl.; determinujícím elementem tu bylo vedle i také r (srov. výskyt obou elementů v nominativu heteroklitických jmen — § 5.4.4.7). U tematických sloves přistoupilo i v 2. a 3. sg. k holému kmeni (zakončení $-ei$), kdežto tvar 1. sg. se zakončením $-eHw/-eHm$ byl sám o sobě pocítován jako determinovaný; nedeterminované koncovky sg. tematických sloves patrně vznikly přenesením přípon z atematické konjugace. Chybění rozdílu mezi determinovanou a nedeterminovanou příponou v 1. a 2. pl. by mohlo nasvědčovat tomu, že proces determinace začal ještě před vznikem příslušných tvarů (§ 8.6.4.3); pokud tu došlo k dodatečnému rozlišení, použilo se determinativu s nebo pod . Stav indoevropských osobních přípon v době před definitivním rozpadem ide. areálu (§ 1.3.2) znázorňuje následující tabulka:

	akt.		med., pf.		tem.	
	D	ND	D	ND	D	ND
sg. 1.	<i>mi</i>	<i>m</i>		<i>Ha(i)</i>	<i>eH₃eHm</i>	<i>om</i>
2.	<i>si</i>	<i>s</i>		<i>so tho</i>	<i>ei</i>	<i>e(s)</i>
3.	<i>ti</i>	<i>t</i>	<i>toi tor oi or</i>	<i>to e/o</i>	<i>ei</i>	<i>e(t)</i>
pl. 1.	<i>me/we(s)</i>		?		<i>ome/owe(s)</i>	
2.	<i>t(h)e</i>		<i>e (?)</i>		<i>et(h)e</i>	
3.	<i>nti</i>	<i>nt, r</i>	<i>ntoi ntor</i>	<i>nto ro</i>	<i>ontí</i>	<i>ont</i>

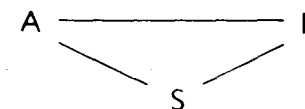
8.6.4.5 Další vývoj osobních přípon šel v různých částech ide. areálu rozličnými cestami. Pro východoide. jazyky je příznačná tendence uchovat rozdíl mezi determinovanými („primárními“) a nedeterminovanými („sekundárními“) příponami a rozšířit ho na celý systém osobních přípon. Tato tendence se zvláště markantně projevila v ii. (a také v anatol. a toch.): „primární“ a „sekundární“ přípony jsou tu rozlišeny i v 1. a 2. os. pl. (s použitím různých prostředků). Nejednotným způsobem byly rozlišeny 2. a 3. os. akt. tematických sloves: v ii. podle vzoru atematických sloves (*-esi, *-eti; podobně v lat. a germ.), v ř. naproti tomu pouhým přidáním -s v 2. sg. (v sl. v opačném sledu: *-s-ei). V západoide. jazycích naopak rozdíl mezi determinovanými a nedeterminovanými příponami postupně mizel, k jeho úplné likvidaci však došlo pouze v baltických j.

8.6.4.6 Ve východoide. jazycích byl také dobudován systém mediálních přípon — vytvořením zvláštních přípon 1. pl. a 2. pl. med. pomocí elementu *dhe/dhi/dhu* (§ 8.6.1) a prosazením rozdílu mezi primárními a sekundárními příponami ve všech osobách (kromě 1. a 2. pl. v ř.); východiskem byly tvary 3. sg. a 3. pl. na *-toi, *-ntoi. V 1. a 2. sg. nacházíme ve východoide. jazycích vedle už popsaných přípon zvláštní přípony obsahující dva personální exponenty: 1. *-meH > ř. -mēn (§ 8.6.3.1.1), 2. -thēs (§ 8.6.3.2). Jde tu spíše o archaismus než o inovaci. — Ze západoide. jazyků dobudovaly systém mediálních přípon latina a irština, a to na základě 3. sg. a 3. pl. na *-tor, *-ntor. Mediopasívní přípony s r nacházíme také v het. a toch.; výskyt r pouze v primárních (prezentních) příponách těchto jazyků nasvědčuje tomu, že to byl determinující element podobného druhu jako i. V lat. je ovšem jen jediná řada mediálních přípon: podle vzoru 3. osob vznikly r-ové přípony v 1. sg. a 1. pl., kdežto v 2. sg. zůstala nedeterminovaná přípona *-so a v 2. pl. se objevila záhadná přípona -minī (§ 8.5.2.5).

8.6.4.7 S hranicemi dvou velkých ide. areálů se nekryje distribuce variant koncovky 1. sg. akt. tematických sloves (§ 8.5.1.1): *-eHm nacházíme pouze v sl. a ii. (?), jinde je *-eHw > *-eH₃ (> -ō). Rovněž výskyt duálních forem slovesa neodpovídá hranici mezi oběma areály (vedle východoide. jazyků jsou též v balt., sl., germ. a kelt.). Zdá se tedy, že počátky slovesného duálu je třeba klást ještě do doby před prvním velkým štěpením indoevropského celku. Duální přípony byly odvozeny od

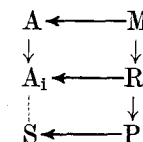
přípon plurálních: v 1. os byla k označení duálu rezervována varianta s w (*-we-s), přípony 2. a 3. os. du. jsou odvozeny od přípony 2. pl. *-t(h)e přidáním dalších elementů.

8.6.5 Při výkladu o vývoji kategorie diateze v indoevropských j. vycházíme podobně jako u kategorií vidu (§ 8.1.1) a způsobu (§ 8.4.3.3) ze základního trojúhelníkového systému gramémů A (aktivum), P (pasívum), S (stav) (srov. tabulku v § 8.1.3, kde A = 1, P = 4, S = 5):

Mezi těmito gramémy jsou podobné formální vztahy jako mezi gramémy vidu (§ 8.4.1): A lze derivovat z S, P z A (ne naopak), P může být posunuto do funkce S (degradace). Jednotlivá slovesa (kořeny) patrně sama o sobě označovala buď činnost nebo stav; záhy se však našly formální prostředky vytváření aktivních protějšků k přirozeně stavovým slovesům a pasívních protějšků k přirozeně aktivním slovesům.

8.6.5.1 Pro určitou vývojovou fázi protoindoevropského slovesa bude ovšem účelné rekonstruovat složitější systém, zahrnující také gramémy M (= 2), R (= 3) a A₁ (= 6):

Lze soudit, že akcentuace přípony (= sufugovaného zájmena) byla původně společným znakem forem s regresívním významem (M, R, P); srov. § 8.6.2. Transgresívní formy snad měly původně v 1. os příponu M₂A, netransgresívní HA (§ 8.6.4.2), tato distribuce však byla záhy narušena působením řady faktorů: častými posuny A → A₁, přirozenou afinitou mezi M a R, jakož i stoupající frekvencí kauzativ (transgresívních protějšků netransgresívních sloves). V důsledku toho nacházíme H i v příponě 1. sg. media a dokonce v kombinaci s elementem M₂ (§ 8.6.3.1.1).

8.6.5.2 Prostředky derivací A → P, S → A jsou zjevně identické s formálními prostředky, sloužícími k derivaci iterativ. Jak už bylo naznačeno v § 8.4.2, došlo při derivaci iterativ ke vzniku řady synonymních sufixů; redistribucí se pak mnohé z nich staly výrazy gramémů jiných kategorií — modu, diateze apod. Evidentní je tento původ u sufixů sloužících k vytváření aktivních protějšků k intransitivním (stavovým) slovesům: sufixy ei-e (§ 8.2.1.3.2), sko (§ 8.2.1.2.6) aj. tvoří jednak iterativa, jednak kauzativa. Složitější je situace v případě formy P. Je možno se domnívat, že nejstarší forma ide. pasíva měla znaky pozdějšího perfekta: reduplikaci a o-stupeň kořenové samohlásky (§ 8.2.3). Oba tyto znaky nacházíme i u iterativ:

reduplikace byla patrně nejstarším prostředkem k jejich tvoření (§ 8.4.1.3), *o*-stupeň pak je typický právě pro zmíněná už iterativa tvořená sufixem *ei-e*. Základem indoevropského perfekta je tudíž prastará iterativní forma, jež druhotně fungovala jako pasivní protějšek aktivních forem (stopy původního iterativního významu jsou ještě patrné, zejména u některých ř. perfekt).

8.6.5.3 Tato nejstarší ide. forma pasíva byla záhy na celém ide. území posunuta do funkce S ($P \rightarrow S$); v této funkci se zachovala ve východoide. jazycích a zčásti i jinde (srov. dále § 8.6.5.5). Na její místo nastoupilo iterativum mladší vrstvy, tvořené sufixem $H_{1y}(e)$ (§§ 8.2.1.3.3, 8.4.2). Tato forma si uchovala — aspoň zčásti — pasivní význam v indoíránských j. (pasivní prézens s mediálními příponami typu *duhyate*) a v řečtině (pasivní aorist s aktivními příponami typu *egraphēn*, rešp. *egraphthēn*, srov. § 8.5.2.2). Jinde byla posunuta do funkce S: tak vznikla intranzitivní (stativní) slovesa (§ 8.2.1.3.3), zpravidla s aktivní konjugací (ř., lat., germ., balt., sl.). Tento posun byl součástí řetězové reakce, jejíž počátek je třeba hledat u formy pro M (§ 8.6.5.4): ta přebrala (v ř., lat. aj.) funkci R a toto medium-reflexivum se pak dále posunovalo do funkce pasíva (P) a vytlačovalo z ní starší formy ($M \rightarrow R \rightarrow P \rightarrow S$).

8.6.5.4 Forma M (progresivní-transgresivní-regresivní) tudíž sehrála — jak se zdá — ve vývoji kategorie diateze klíčovou roli. Pro svou sémantickou složitost tendovala zřejmě od samého začátku k funkčnímu posunu (ztrátě některého distinktivního rysu), a to dvojím směrem (schéma v § 8.6.5.1): $M \rightarrow A$, $M \rightarrow R$. První směr vývoje převládl pouze v indoíránských j. (medium zpravidla nepřebírá funkci reflexíva a postupně splývá s aktivem), kdežto v ostatních ide. jazycích nastal tento posun jen u menší části sloves (deponentia — § 8.1.3). Jinde převládl zmíněný už posun do funkce R a dále do funkce P. Pasivní význam prezentiálních tvarů s mediálními příponami („mediopasíva“) v ř., lat., gót., het. aj. představuje tudíž inovaci, zatímco indoíráňština (zejména indičtina) do značné míry uchovává původní stav: mediální formy mají často ještě původní transgresivně-regresivní význam, k vyjádření reflexivnosti slouží analytické formy a příznakem pasíva je sufix *-ya-*. Nejasným zůstává vývoj v balt. a sl.: došlo i zde k posunu $M \rightarrow R \rightarrow P$, anebo bylo staré *Hye-*pasivum (posunuvší se do funkce S) přímo nahrazeno analytickými formami? V románských, germánských aj. jazycích nastoupily tyto formy na místo jednoduchého mediopasíva (srov. §§ 8.8n.); řada okolností nasvědčuje tomu, že takto probíhal vývoj i v balt. a sl.

8.6.5.5 Forma, jež v indoíráňštině, řečtině aj. nese název perfektum, neměla podle obecně rozšířeného názoru původně temporální povahu. Znaky této formy — reduplikace a *o*-stupeň — snad byly původně v komplementární distribuci: pohromadě je nacházíme jen u nevelkého počtu řeckých perfekt, zatímco v indoíráňštině svědčí o *o*-stupni pouze chybění palatalizace (*ǰagāma* apod.). K jejich kumulaci došlo snad teprve druhotně. Tato — původně iterativní (?) — forma fungovala po jistou dobu jako pasivní protějšek slovesa s přirozeným významem aktivním, záhy se však posunula do funkce S. Začátky flexe „perfekta“ je možno klást do fáze, kdy ještě

měla funkci P. Tomu odpovídají singulární osobní přípony — slabičné (příznak regresivnosti!) s elementy *H*, *t(h)*, *0* (§§ 8.6.4n.). Vývoj flexe „perfekta“ byl ovšem dovršen až po rozpadu indoevropské jednoty, a to jen ve východoindoevropských j. Existence perfekta jako samostatné temporální formy zde zřejmě souvisí s uchováním víceméně zřetelných stop rezultativního významu (stav = výsledek ukončeného děje). V ostatních ide. jazycích se perfektum naproti tomu nezkonstituovalo jako samostatná formace, což zřejmě souvisí s jeho posunem do funkce dokonavého préterita. To vedlo ke splynutí ještě ne plně vyvinutého perfekta se zárodky aoristu (lat., kelt., germ., toch.). Stejná příčina vedla ostatně k zániku perfekta v pozdějším vývoji indoíráňštiny a řečtiny (formální sblížení perfekta a aoristu nastalo už ve staré řečtině — § 8.2.5.4.5). Naopak tam, kde zůstal plně uchován stavový význam, splývalo „perfektum“ — jak se zdá — s prézentem: v het. tak vznikl tzv. *hi*-prézens. Je možno se domnívat, že podobným způsobem zaniklo „perfektum“ i v protobaltských dialekttech; soudí se, že značná část litevských atematických prezentů představuje původní perfekta (přípona 1. sg. lit. *-mi* < *-mie*, stprus. *-mai* snad vznikla kontaminací přípon **-mi* a **-Ha-i*).

LITERATURA (§§ 8.5—8.6.5.5)

- Bader F., Désinences de 3° plur. du parfait latin. (in) BSL 62 (1967), s. 87—105
Bader F., Relation de structure entre les désinences d'infectum et de perfectum en latin. (in) Word 24 (1968), s. 14—47
Benveniste E., Structure des relations de personne dans le verbe. (in) Problèmes de linguistique générale (Paris 1966), s. 225—236
Benveniste E., Actif et moyen. (in) Problèmes de linguistique générale (Paris 1966), s. 168—175
Bonfante G., Lat. *sum, es, est* etc. (in) BSL 33 (1932), s. 111—129
Brugmann K., Zur Frage des Ursprungs der Personalendungen des idg. Verbuns. (in) IF 39 (1921), s. 131—139
Brugmann K., Analogische Neuerungen in den Ausgängen des Verbum finitum in idg. Sprachen. (in) IF 39 (1921), s. 157—192
Cowgill W., 1. Ps. Sg. Medio-Pass. in Indo-iranian. (in) Pratidanam (Hague 1968), s. 24—31
Cowgill W., Origins of Insular Celtic Coniunct and Absolute Verbal Endings. (in) Flexion und Wortbildung (Wiesbaden 1975), s. 40—70
Dressler W., *w* und *m* in hethit. Verbalformen. (in) Sprache 10 (1964), s. 99—109
Eichner H., Die Vorgeschichte des hethit. Verbalsystems. (in) Flexion und Wortbildung (Wiesbaden 1975), s. 71—103
Erhart A., Ke genezi slovesné flexe v jazycích indoevropských. (in) SPFFBU A 2 (1954), s. 44—57, A 3 (1955), s. 11—21
Erhart A., Die idg. Verbalendung *-ō* und Verwandtes. (in) SPFFBU E 3 (1959), s. 87—94
Erhart A., Die griechische Personalendung *-mēn*. (in) SPFFBU E 10 (1965), s. 21—28
Erhart A., Zur Endung der 2. Person pl. Medii. (in) SPFFBU E 11 (1966), s. 79—82
Erhart A., Pluralformen und Pluralität. (in) AOr 41 (1973), s. 243—255
Erhart A., Medium v germáňštině a jiných západoindoevropských jazycích. (in) SAS 38 (1977), s. 271—274
Erhart A., Zur Entwicklung der Verbaldiathese im Indoeuropäischen. (in) SPFFBU A 29 (1981), s. 39—58

- Georgiev V., Die Laryngaltheorie und die Herkunft der hethit. *hi*-Konjugation. (in) Zeitschrift für Phonetik 22 (1969), s. 546—576
- Georgiev V., Morphologische Untersuchungen II. Die Entstehung der ältesten ie. Verbalsuffixe. (in) Balkansko ezikoznanie 22.2 (1979), s. 5—22
- Gonda J., Reflexions on the IE Medium. (in) Lingua 9 (1960), s. 30—67, 175—193
- Gray L. H., The Personal Endings of the Present and Imperfect. (in) Lg 6 (1930), s. 229—252
- Haudricourt A., La ère personne inclusive du sg. en Polynésie. (in) BSL 54 (1959), s. 130—135
- Havráněk B., Genera verbi v slovanských jazycích I, II (Praha 1928, 1937)
- Insler S., The origin of Sanskrit Passive Aorist. (in) IF 73 (1968), s. 312—346
- Kerns J. A.—Schwartz B., Structural Types of the IE Mediopassive Endings. (in) Lg 13 (1937), s. 263—278
- Krause W., Zu einigen tocharischen Personalendungen. (in) KZ 69 (1951), s. 150—164
- Kuryłowicz J., Le genre verbal en indoiranien. (in) Rocznik orientalistyczny 6 (1928), s. 199—209
- Leumann M., Morphologische Neuerungen im altindischen Verbalsystem (Amsterdam 1952)
- Lindeman F. O., Zu dem sogen. „proterodynamischen“ Medium im Indogermanischen. (in) NTS 26 (1972), s. 65—79
- Mańczak W., Désinences primaires et secondaires. (in) Studi in onore di V. Pisani II (Brescia 1969), s. 653—660
- Mathiassen T., Die Personalendungen im baltischen Verbum. (in) NTS 29 (1975), s. 199—205
- Meid W., Die idg. Grundlagen der altirischen absoluten und konjunkten Verbalflexion (Wiesbaden 1963)
- Meillet A., Remarques sur les désinences verbales de l'indoeuropéen. (in) BSL 23 (1922), s. 64—75
- Meillet A., Sur les désinences secondaires de 3e personne du sg. (in) MSL 23 (1929), s. 215—221
- Narten J., Zur Flexion des lateinischen Perfekts. (in) Münchener Studien zur Sprachwissenschaft 31 (1973), s. 133—150
- Neu E., Das hethitische Mediopassiv und seine idg. Grundlagen. (Wiesbaden 1968)
- Parker F., Language Change and Passive Voice. (in) Lg 52 (1976), s. 449—460
- Petersen W., Hittite and Tocharian. (in) Lg 9 (1933), s. 12—34
- Petersen W., The Personal Endings of the Middle Voice. (in) Lg 12 (1936), s. 157—174
- Pisani V., Über einige aind. *r*-Endungen. (in) KZ 60 (1933), s. 212—223
- Poldauf I., Indoeuropean Personal Endings. (in) Zeitschrift für Phonetik 9 (1956), s. 156—168
- Rasmussen J. E., Haeretica indogermanica. (København 1974), s. 16—40
- Rix H., Zur Vorgeschichte der absoluten und konjunkten Verbalflexion im Altirischen. (in) Beiträge zur Indogermanistik und Keltologie (Innsbruck 1967), s. 83—92
- Rosenkranz B., Die hethitische *hi*-Konjugation. (in) Jahrbuch für kleinasiatische Forschung 2 (1953), s. 339—349
- Ruipérez S. M., Desinencias medias primarias ie. *-(m)ai*, *-soi*, *-toi*, *-ntoi*. (in) Emerita 20 (1952), s. 8—31
- Savčenko A. N., Proischoždenije srednego zaloga (Rostov 1960)
- Savčenko A. N., Problema proischoždenija ličnych okončanij glagola v indoevropejskom jazyke. (in) Lingua Posn. 8 (1960), s. 40—56
- Seebold E., Versuch über die Herkunft des idg. Personalendungssystems. (in) KZ 85 (1971), s. 185—210
- Schmalstieg W., Speculations on IE Active and Middle Voice. (in) KZ 90 (1976), s. 23—36
- Schmidt G., Air. *ro-fitir* und Verwandtes. (in) KZ 85 (1971), s. 242—272
- Stang C., Perfektum und Medium. (in) NTS 6 (1932), s. 29—39
- Sturtevant E. H., The Source of the Hittite *hi*-Konjugation. (in) Lg 14 (1938), s. 10—19
- Sturtevant E. H., The Origin of the Mediopassive. (in) Lg 7 (1931), s. 242—251
- Vaillant A., Les origines du médio-passif. (in) BSL 42 (1946), s. 76—83

- Villar-Liébana F., Las desinencias verbales indoeuropeas de 1 y 2 persona plur. (in) Revista española de lingüística 4.2 (1974), s. 391—409
- Wackernagel J., Der Passivaorist auf *-thēn*. (in) KZ 30 (1890), s. 302—313
- Watkins C., Remarks on Baltic Verb Inflection. (in) Baltic Linguistics (London 1970), s. 165—170
- Zimmer H., Über das italokeltische Passivum und Deponens. (in) KZ 30 (1890), s. 224—292

8.7 Jmenné tvary indoevropského slovesa

Jmenné tvary ide. slovesa („verbum infinitum“) jsou trojího druhu: participia, infinitivy a absolutiva. Společným znakem všech je chybění kategorie osoby, ostatní slovesné kategorie se tu uplatňují v různé míře. U participií se nadto uplatňují jmenné kategorie (pád, číslo, rod), kdežto infinitivy a absolutiva mají blízko k neohebným slovním druhům (adverbiím). Co do původu představují participia slovesná adjektiva, infinitivy a absolutiva slovesná substantiva (ustrnulé pády těchto substantiv). Tato slovesná jména jsou — až na některé výjimky — tvořena sufixy, s nimiž se běžně setkáváme v oblasti jmenné derivace.

8.7.1 Kořenové útvary

Dativ kořenového jména (§ 5.4.1.3) slouží jako infinitiv v ii. a lat.: véd. *mude*, *drśe*, av. *nəmoi*, lat. *agī*, *morī* apod. V ii. se sporadicky setkáváme i s jinými pády těchto jmen ve funkci infinitivů: véd. *ārabham*, av. *-nāsəm* (ak.). véd. *budhi*, gav. *varāzi* (lok.) aj.

8.7.2 *nt*-kmeny

Jména tvořená sufixem *nt* (§ 5.4.2.2) fungují jako aktivní participia (přezentu, ale i jiných časů) ve většině ide. jazyků: sti. *bharant-*, ř. *pherōn*, *-ontos*, lat. *ferens*, *-entis*, gót. *bairands*, lit. *nešqs*, *-ančio*, stsl. *bery*, *-ošta*, toch. A *āsant* apod. Pouze v het. mají participia tranzitivních sloves (*wekant-* apod.) pasívní význam (stopy toho nacházejí někteří i v sl.).

8.7.2.1 Dativ (?) slovesných jmen tvořených sufixy *went* a *ment* (§ 5.4.2.2.1) funguje v het. jako infinitiv (I): *eppuwanzi*, *tarnumanzi* aj.

8.7.3 *s*-kmeny

Dativ jmen tvořených sufixem *es* (§ 5.4.3.2) funguje jako infinitiv v ii., lokativ v lat.: véd. *bharase*, *ḡvase* (**-es-ēi*), lat. *esse*, *agere* (**-s-i*). Ř. koncovka infinitivů ps. akt. *-ein* se dá interpretovat buď jako **-es-i-n* (lokativ-dativ s přidaným *n*), nebo jako **-e-sen* (§ 8.7.4.2).

8.7.3.1 Jména tvořená sufixem *wes/us* (§ 5.4.3.2) fungují v řadě ide. jazyků jako aktivní participia préterita, resp. perfekta. Vedle kmene na *wes/us* shledáváme ovšem v deklinaci těchto participií formy tvořené od kmene na *went* (§ 5.4.2.2.1): sti. nom. sg. *vidvān* (kontaminace *wes* a *went*), gen. sg. *vidušaḡ* (*-us-*), dat. pl. *vidvadbhyaḡ*

(-wnt-) atd., ř. nom. sg. m. *eidōs* (-wōs), gen. sg. *eidotos* (-wnt-, o je patrně analogické), nom. sg. f. *eiduia* (-us-ya) atd., lit. nom. sg. *sukęs* (kontaminace *wes* a *went*, *w* vypadlo?), gen. *sukusio* (-us-yo-) atd. V sl. je doložena pouze oslabená podoba *us*: *vedz* (-us), *vedzša* (-us-yo-) atd. Tocharština (A, B) tvoří aktivní participium od kmene préterita sufixem -u (zjevně příbuzným s výše uvedenými sufixy): *šešūlpu* apod.

8.7.4 n-kmeny

Ustrnulé dativy (?) abstrakt tvořených sufixem (e)n (§ 5.4.4.2) fungují jako infinitivy v ř.: *einai* (k *esti*), *theinai* (k *tithēmi*) apod.

8.7.4.1 Řada infinitivů představuje ustrnulé pády abstrakt tvořených sufixy *men/mer* a *wen/wer* (§ 5.4.4.6). Za bezpříponové lokativy (§ 5.2.1.5) bývají pokládány hom. infinitivy *imen* (k *eimi*), *domen* (k *didōmi*) aj. Ustrnulé dativy těchto jmen jsou jako infinitivy hojně doloženy v ii. a ř.: véd. *dāmane* (*dā-*), *vidmane*, av. *vidvanoi* (*vid-*), véd. *turwane* (*tr-*), hom. *domenai*, *pheugemenai* (*pheugō*) aj. V het. je tzv. supinum, tvořené sufixem -wan (*ešwan*) a verbální substantiva tvořená sufixy -war, -mar (*wekuwar*, *tarnumar*).

8.7.4.2 Abstraktum tvořené sufixem *sen* (*ser/sen* — § 5.4.4.7) je skryto ve véd. infinitivech *bhūšani* (*bhū-*), *nešani* (*nī-*) aj. (ustrnulé lokativy) a snad i v ř. infinitivech na -ein (*-esen — bezpříponový lokativ); srov. § 5.2.1.5.

8.7.4.3 Abstraktum tvořené sufixem *ter/ten* (§ 5.4.4.7) je skryto ve véd. infinitivech *dhartari* (*dhr-*; lok.), av. *barədre* (dat.) a v stpers. infinitivech na -tanaiy (*kartanaaiy* apod. — dat.), jež mají pokračování v npers. infinitivech na -dan, -tan. Od téhož abstrakta je patrně odvozen i het. infinitiv na -anna (< -tn-; dativ?) a snad i gerundiva (participia necessitatis) v lit., sti. a lat.: lit. -tinas < *-ton-o-, sti. -tanīya- < *-ton-īyo-, lat. -ndus < *-tn-o- (??).

8.7.5 i-kmeny

Ustrnulý dativ jména tvořeného pouhým *i* (§ 5.4.6.3) představují véd. infinitivy *drśaye* (*drś-*) aj.

8.7.5.1 Mnohem častěji nacházíme ve funkci infinitivu ustrnulý dativ, resp. lokativ abstrakta tvořeného sufixem *ti* (§ 5.4.6.4): véd. *pīṭayē* (*pī-*), stsl. *pīti*, lit. *sukti* (nář. *suktie*) apod.

8.7.5.2 Instrumentál (?) *i*-kmenových abstrakt funguje ve sti. jako tzv. absolutivum. Ve véd. jsou tyto tvary častěji zakončeny na -yā, -tyā, v kl. sanskrtu se však koncová samohláska všude zkrátila: véd. *vi-bhid-yā*, *ā-ga-tyā* apod. (kl. sanskrt: *uddīśya*, *āgatyā* apod.).

8.7.6 u-kmeny

Řada jmenných forem ide. slovesa představuje ustrnulé pády abstrakta tvořeného sufixem *tu* (§ 5.4.7.4). Akuzativ tohoto abstrakta funguje ve sti. jako infinitiv (v kl. sanskrtu jediný infinitiv: *dātum*, *ḥvītum* apod.), v lat., balt. a sl. jako supinum: lat. *dictum*, *audītum*, lit. *neštu*, *sakytu*, stsl. *nestъ*, *mōnētъ* apod. Instrumentál téhož

abstrakta funguje v lat. (v několika případech) jako supinum (*nātū*, *vīsū* apod.), v sti. jako absolutivum (na -tvā): véd. *pītvā*, *yuktvā* (*yuḥ-*) apod.

8.7.6.1 Adjektivum odvozené od *tu*-ového abstrakta sufixem *yo* funguje ve východní ide. jazycích jako gerundivum (sti. -tavya-, ř. -teos): sti. *dātavya-*, *moktavya-* (*muč-*), ř. *doteos* (*dīdōmi*) aj.

8.7.6.2 Podobným způsobem lze snad interpretovat lat. participium futura akt.: -tūrus (*laudātūrus*, *dictūrus*) < *-teu-so-.

8.7.7 o-kmeny

Ustrnulý akuzativ abstrakta tvořeného pouhým *o* (§ 5.4.9.2.1) funguje jako infinitiv v indoíránštině a oskoumberštině: véd. *yudham*, osk. *ezum*, umber. *erom* (= lat. *esse*) apod.

8.7.7.1 Adjektivum tvořené sufixem *to* (§ 5.4.9.2.3) bylo paradigmaticizováno ve většině ide. jazyků jako participium préterita s pasívním významem u tranzitivních sloves: sti. *hata-* (*han-*), *krta-* (*kr-*), lat. *dictus*, *vīsus* (*videō*), *monitus* (*moneō*), lit. *duotas*, *vestas* (*vesti*, *vedu*), stsl. *po-vitъ*, *jetъ* apod. V germ. se toto participium tvoří pouze od slabých sloves (§ 8.2.6.1): gót. *nasips* (*nasjan*), sthn. *ginerit*, *gisagēt* apod. V ř. není plně paradigmaticizováno (má spíše charakter slovesného adjektiva): *klutos*, *gnōtos* apod.

8.7.7.2 Adjektivum tvořené sufixem *no* (§ 5.4.9.2.5) konkuruje v některých ide. jazycích adjektivu na *to* (§ 8.7.7.1) ve funkci participia prēt. (pas.). V ii. je distribuce obou sufixů v podstatě fonetická (sti. *bhinna-* k *bhid-*, *lagna-* k *lag-*), v germ. se tvoří sufixem -ono- participia silných sloves (§ 8.2.6.1): gót. *stigans*, *bundans*, sth. *gistigan*, *gibundan*), v sl. je rozdělení podle infinitivního kmene (převládá však *no*: stsl. *nesenъ*, *divženъ*, *mōnētъ*). V ii. se tvoří mediální participia od atematických prezentních kmenů a perfekta sufixem *āno: sti. *adāna-* (*ad-*), *ghnānā-* (*han-*), *čakrāna-* (*čākāra* — perf. od *kr-*) aj.; podobné formy jsou v sl.: stsl. *zъvanъ*, *bъranъ* apod.

8.7.7.3 V ii., ř. a toch. se tvoří mediální participia pomocí sufixu *m(e)no*: av. *yazam(a)na-*, *barəmna-*, ř. *graphomenos*, *lipomenos*, *leleimmenos*, toch. B *aiskemane* apod. — Sti. *māna* vzniklo patrně kontaminací sufixů *m(a)na* a *āna* (§ 8.7.7.2). V ostatních ide. jazycích nacházíme pouze stopy sufixu *m(e)no*: lat. *alumnus* (k *alō*) apod.

8.7.7.4 Ustrnulý akuzativ jména tvořeného sufixem *ono* (sti. *daršana-*, *vahana-*) funguje v germ. jako infinitiv (-an < *-ono-m): gót. *bindan*, *qiman*, *nasjan* apod.

8.7.7.5 Adjektivum tvořené sufixem *mo* (§ 5.4.9.2.6) funguje v baltštině, slovanštině a luvijštině jako pasívní participium (préz.): lit. *sukamas*, *mylimas*, stsl. *nesomъ*, *beromъ*, *mōnimъ*, luv. *apamma-* aj.

8.7.7.6 Adjektivum tvořené sufixem *lo* (§ 5.4.9.2.7.2) bylo v sl. paradigmaticizováno jako participium préterita akt.: stsl. *nestъ*, *krylъ*, *bъralъ* apod. Příbuzné formy nacházíme v toch. a arm.: *l*-ovým sufixem se v tocharštině tvoří gerundium I (toch. A *kālpnāl*), v arménštině infinitiv (*berel*) a participium.

8.7.8 Paradigmatizace slovesných jmen (jejich začlenění do slovesného

systemu) proběhla z větší části teprve v jednotlivých ide. dialektech. Pouze participia tvořená sufixy *nt* a *to* jsou společným vlastnictvím téměř všech ide. jazyků, kdežto ostatní jsou omezena na tu nebo onu část indoevropského areálu: participium na *m(e)no* je typické pro východoide. jazyky a tocharštinu, podobně i participium na *wes/went*, jež nadto nacházíme i v balt. a sl. atd. Ještě větší různost vládne ve tvoření infinitivů: v jednotlivých ide. jazycích byly paradigmaticizovány zcela různé formy. Jména, z nichž se vyvinula participia a infinitivy, byla indiferentní co do času a diateze. Teprve dodatečně byla přiřazena k jednotlivým temporálním kmenům a jejich sufixy začaly označovat čas a diatezi. Stopy původního stavu vidíme např. u *nt*-participia, jež má v het. — v protikladu k ostatním ide. jazykům — mediopasivní význam, podobně též u *to*-participia v indoíránštině aj.

8.7.9 Inventář jmenných forem je v jednotlivých ide. jazycích nesterpně bohatý. V ii. se tvoří aktivní a mediální participia ode všech temporálních kmenů; participium *prét.* (sufix *to* nebo *no*) a gerundivum se však tvoří přímo od slovesného kořene. Infinitiv je indiferentní co do času a diateze. Tvoří se ve véd. a av. mnoha různými způsoby (jde tu vlastně ještě o neúplně paradigmaticizované formy různých slovesných jmen), v kl. sanskrtu a stpers. naproti tomu jednotným způsobem (sti. *-tum*, stpers. *-tanaiy*). Velmi důležitou úlohu hrají ve sti. absolutiva (na *-tvā*, *-ya*, *-tya* apod.), jež představují hlavní prostředek vyjádření vedlejšího děje (větný kondenzátor). — Rovněž v ř. se tvoří aktivní a mediální participium ode všech temporálních kmenů. Infinitivy se tvoří různými způsoby, na rozdíl od ii. jsou však přiřazeny k jednotlivým temporálním kmenům — vyjadřují čas a diatezi. Typické je tvoření mediálních infinitivů sufixem *-sthai*, jež bývá spojován s véd. *-dhyai* (*yañadhya*, av. *srūidyai* apod.). — Chudší je lat. systém jmenných tvarů: od přítomného kmene se tvoří pouze aktivní participium, dále je tu *to*-participium („participium perf. pas.“), participium futura akt. a gerundivum. Aktivní infinitivy se tvoří (příponou *-re/se*) od kmenů přítomného a perfekta, pasivní (příponou *-i*, resp. *-ri*) jen od kmene přez.; dále je tu supinum (vlastně jistý druh infinitivu). — V germ. je participium přez. akt. a participium préterita pas. (tvořené příponou *to* nebo *no*); infinitiv je pouze jediný — původně indiferentní co do času a diateze (gót. *-an* atd.). — Bohatě je rozvinut systém jmenných tvarů slovesa v baltských j. (v lit.). Vedle aktivních a pasivních participií všech temporálních kmenů existuje gerundivum a absolutiva (neohebné tvary aktivních participií). Vedle základního infinitivu na *-ti* je tzv. infinitiv na *-te* (užívaný ve zvláštních vazbách) a supinum. — Slovanské j. mají aktivní a pasivní participium od přítomného kmene (akt. *nt*, pas. *mo*), dále dvě participia préterita akt. (na *wes/us* a *lo*) a participium *prét.* pas. (na *to* nebo *no*); jediný infinitiv (*-ti*) a supinum.

LITERATURA (§§ 8.7—8.7.9)

Erhart A., Reflexions sur le participe du parfait actif. (in) Charisteria F. Novotný (Brno 1961), s. 71—77

Evangelisti E., Ricerche sul suffisso *nt* di participio. (in) Aome 18 (1965), s. 3—19

Jeffers R. J., Remarks on IE Infinitives. (in) Lg 51 (1975), s. 133—148

Kopečný F., Zu den deverbativen *l*-Formationen im Slavischen. (in) Cercetari de linguistica 3, s. 269—282

Sgall P., Die Infinitive im Rigveda. (in) Acta Univ. Carolinae. Philologica 2 (1958), s. 135—268

Schmidt K. H., Präteritales Partizip und Diathese. (in) IF 69 (1964), s. 1—9

8.8 Pozdější vývoj slovesné flexe

Také ve vývoji slovesné flexe v jednotlivých ide. jazycích lze sledovat jisté společné rysy a tendence, do značné míry ovšem odlišné od těch, jež jsme konstatovali u jména (§§ 5.5n.). Gramatické kategorie typické pro staroindoevropskou fázi (čas-vid, modus, diateze) všude zůstávají uchovány, počet gramémů v rámci jednotlivých kategorií se sice někde redukuje, jinde však naopak vzrůstá. Závažné jsou především změny ve formálním výrazu těchto gramémů: na místo jednoduchých (syntetických) slovesných forem nastupují složené (opisné, analytické) formy, vznikuvší gramatikalizací jistých slovních spojení. O některých fázích tohoto vývoje byla zmínka již v odstavcích jednajících o jednotlivých gramatických kategoriích.

8.8.1 V následujících poznámkách stručně shrneme vývoj v jednotlivých ide. jazycích:

8.8.1.1 V indických a íránských j. došlo velmi záhy k zániku jednoduchých forem mimopřezentních časů. Již v páli splynul aorist s imperfektem (kdežto perfektum vyšlo z užívání), v pozdějších prákrtech pak jednoduchá préterita mizí téměř úplně a jsou nahrazena různými opisy (odrazem stavu v mluvených střind. jazycích je zjevně situace v kl. sanskrtu, popsána v § 8.1.1.3). Jednoduché futurum zůstává naproti tomu uchováno, zčásti dokonce až do novoidické fáze. Ve střind. fázi zaniklo medium (splynulo s aktivem); optativ je ještě uchován, v novoidické fázi však zanikl. Na místo zaniknuvších jednoduchých forem nastoupilo množství (postupně paradigmaticizovaných) složených (opisných) forem: gramatiky hindštiny uvádějí zpravidla dvanáct takovýchto forem. Mezi nimi figuruje i přezens: starý jednoduchý přezens je tu uchován ve funkci jakéhosi konjunktivu a jako indikativ přítomného funguje opis „jsem nesoucí“. — Ve střední perštině je ze staroíránšských finitních tvarů uchován jen indikativ a imperativ přez. (a zbytky konjunktivu). Pro mimopřezentní časy vznikly složené formy (ale některé středoíránšské a novoíránšské j. jsou archaičtější — srov. § 8.8.4.1). Pro novoperštinu je mimo poměrně složitý systém opisných forem charakteristické užívání zvláštních prefixů: *mī-* dodává přítomnému durativní význam, *bā-* význam konjunktivu.

8.8.1.2 Řečtina se ve svém pozdějším vývoji jeví jako vysoce konzervativní jazyk. Ze starých jednoduchých časů zaniklo perfektum (s plusquamperfektem) a futurum (s futurem II), byly však nahrazeny opisnými formami. Jednoduché časy (přezens, imperfektum, aorist) vytvářejí typický aspektotemporální trojúhelník (§ 8.4.3.1). Z modů zanikl optativ, konjunktiv je uchován. Uchováno je rovněž jednoduché mediopasivum. Vedle opisných forem románskogermánského typu (§ 8.8.2) se tu

objevují formy s gramatickou částicí (*na* — konjunktiv, *tha* — futurum a kondicionál). Jde tu o jeden z jevů typických pro balkánský jazykový svaz: podobné částice shledáváme i v albánštině, bulharštině (*da* — konjunktiv, *šte* — futurum) a rumunštině (*sa* — konjunktiv). Jiným typickým balkanismem je chybění infinitivu ve všech jmenovaných j.

8.8.1.3 Rovněž románské j. jsou poměrně konzervativní: jak už bylo uvedeno v § 8.1.1.2, zdědily bez větších změn latinský aspektotemporální systém. Všude jsou uchovány jednoduché formy lat. přítomného, imperfekta a perfekta; jednoduchému perfektu ovšem konkuruje opisná forma, která je v jednotlivých románských j. více nebo méně vytlačila z běžného úzu. Některé románské j. (např. španělština) dokonce uchovaly jednoduché plusquamperfektum, jiné (např. francouzština) je nahradily opisnou formou. Lat. futurum všude zaniklo, bylo však ve většině románských j. nahrazeno novou syntetickou formou, vznikuvší fúzí spojení infinitiv + „míti“ (*cantāre habēō* > fr. *chanterai* apod.). Zůstaly zachovány formy konjunktivu („subjunktivu“) přítomného a plusquamperfekta, ostatní byly nahrazeny opisí; nově vznikl kondicionál (podobným způsobem jako futurum). Jednoduché mediopasívum zaniklo a bylo nahrazeno opisnými formami. Některé zvláštní rysy vykazuje rumunština, což je dáno její příslušností k balkánskému jazykovému svazu (§ 8.8.1.2).

8.8.1.4 Slovesná flexe germánských j. prodělala převratné změny už v prehistorickém období (§§ 8.4.5n.); změny, jež nastaly v historické době, jsou méně závažné. Starogermánský systém dvou jednoduchých časů (přezens : préteritum) je uchován ve všech současných germánských j., byl však doplněn opisnými formami préterita a futura. Uchován je rovněž optativ (nesoucí v nových germ. j. název konjunktiv nebo subjunktiv), nově vznikl opisný kondicionál. Pasívum je všude složené (opisné), v severogermánských j. se však běžně užívá reflexivních tvarů (§ 8.8.4.2) ve funkci pasíva.

8.8.1.5 Rovněž slovesné systémy baltských a slovanských j. známe až v jejich pozdní — značně přebudované — podobě (§§ 8.4.5n.). Překvapuje zejména recentní charakter baltského slovesa — ve srovnání s vysoce konzervativním hláskovým stavem a jmennou flexí. Živé baltské j. mají tři jednoduché temporální formy (přezens, préteritum, futurum), k nimž přistupuje v části lit. dialektů (a spisovném jazyce) jednoduché imperfektum. Existují též opisné formy, nejsou však plně paradigmatické. Jsou uchovány zbytky optativu (§ 8.3.3), nově vznikl kondicionál (§ 8.3.4). Zvláštní ráz (připomínající aglutinační jazyky) dávají baltským j. jednotné osobní přípony ve všech časech (srov. § 8.8.4). — Slovanské sloveso je ve srovnání s baltským poněkud archaičtější. Platí to zejména o jihoslovanských j., kde jsou uchovány jednoduché minulé časy (aorist, imperfektum). Vedle nich vzniklo složené préteritum, které je v nových východoslovanských a západoslovanských j. (kromě lužičtiny) zcela vytlačilo z užívání. Futurum je všude opisné (§ 8.8.1.2). Vedle kategorie času (méně rozvinuté ve srovnání s rom. a germ. jazyky) se samostatně uplatňuje kategorie vidu (typický rys slovanských a zčásti i baltských j.). Pasívum je v balt. a sl. výhradně opisné; k reflexivu srov. § 8.8.4.2.

8.8.2 Jak je z tohoto stručného přehledu patrné, patří k nejdůležitějším vývojovým rysům novějších ide. jazyků vznik složených (opisných) slovesných forem. Tyto formy vesměs vznikly gramatikalizací (původně okazionálních) spojení participií s tvary sloves „být“, „mít“ aj. Typickým spojením tohoto druhu je spojení participia préterita akt. s přítomnými tvary slovesa „být“ typu č. *nesl jsem*; préterita tohoto typu jsou kromě sl. ještě v novoindických a baltských j. Jiný typ představuje spojení participia préterita pas. s tvary slovesa „mít“: fr. *j'ai écrit*, něm. *ich habe geschrieben* („mám napsáno“) apod. Tento typ nacházíme v germánských a románských j. a v novořečtině. Jako výraz préterita však může sloužit i spojení participia prít. pas. s tvary slovesa „být“: v novoindických j. (s pasivní vazbou), novoperštině (s aktivní vazbou), v románských j. a v němčině (u nepřechodných sloves: fr. *je suis allé*, něm. *ich bin gegangen*). Častěji se ovšem s tímto spojením setkáváme jako s výrazem pasíva: novořec., rom., balt., sl. (*jsem nesen*, fr. *je suis porté*). Germánské j. jsou po této stránce nejednotné: angličtina tvoří složené pasívum s „být“, němčina se „stávat se“ (*werden*; podobně npers.), severogermánské j. se „zůstávat“ (dán. *blive*). Složené futurum se tvoří spojením infinitivu se slovesy „chtít“ (npers., rum., angl., sch.), „stávat se“ (něm.) apod.; také stsl. *буду* (č. *budu*) znamenalo snad původně „(rostu →) stávám se“. Opisný přezens typu „jsem mluvící“ mají novoindické jazyky a angličtina (hind. *mai boltā hu*, angl. *I am speaking*). Zvláštní zmínky si zaslouží arménština a keltské j., kde se místo finitních forem slovesa častěji užívá opisů se slovesným abstraktem: „jsem v chodu (= jdu)“, „je u mne vzpomínka (= vzpomínám si)“ apod.

8.8.3 Jednotlivé temporální kmeny (přezentní, aoristový, perfektový) se původně tvořily nezávisle na sobě přímo od kořene. Tato „autonomie“ temporálních kmenů je nejlépe uchována v ii.: aorist, perfektum a futurum se tu tvoří zcela nezávisle na způsobu tvoření přítomného, ve véd. se od jednoho kořene dokonce může tvořit přezens a aorist několikerým různým způsobem. Výjimku tvoří pouze sekundární (odvozená) slovesa (§ 8.2.1.3). Podobně je tomu u značné části ř. a lat. sloves (lat. perfektum nelze — zejména u sloves 3. konjugace — automaticky odvodit z přítomného!). V novějších ide. jazycích je slovesné paradigma naproti tomu semknutější: v rom., germ. a sl. jazycích existuje omezený počet slovesných tříd, v jejichž rámci lze derivovat mimopřezentní časy z přítomného (infinitivu). Slovesa, jež se tomu vymykají, platí za „nepravidelná“. Základní slovesnou formou se ve většině ide. jazyků (do značné míry už v lat.!) stává infinitiv (srov. § 8.7.8): z infinitivu lze v románských j. odvodit všechny tvary pravidelných sloves, v germánských j. všechny tvary tzv. slabých sloves, v slovanských j. naproti tomu jen část slovesných tvarů (kdežto druhá část se tvoří od tzv. přezentního kmene, který je ovšem svázán jistými pravidly s infinitivním kmenem).

8.8.4 Přes tyto změny je slovesná flexe zřetelně konzervativnější než flexe jmenná. Zatímco deklinace (vytváření pádových forem jmen) ve většině ide. jazyků zanikla

(§ 5.5.1.1), je konjugace (vytváření osobních forem slovesa) v převážné většině ide. jazyků uchována. Přestože samostatný vývoj ide. dialektů trvá již více než 4000 let, shledáváme mezi jejich osobními koncovkami (zpravidla přítomnými) nápadnou podobnost:

	máráthí	npers.	nř.	alb.	šp.	kymr.	nhn.	lit.	rus.
sg. 1.	<i>ē</i>	<i>am</i>	<i>ō</i>	<i>a</i>	<i>o</i>	<i>af</i>	<i>e</i>	<i>u</i>	<i>u</i>
2.	<i>es</i>	<i>ī</i>	<i>īs</i>	<i>e</i>	<i>es</i>	<i>i</i>	<i>st</i>	<i>i</i>	<i>eš</i>
3.	<i>e</i>	<i>ad</i>	<i>ī</i>	<i>i</i>	<i>e</i>	<i>0</i>	<i>t</i>	<i>a</i>	<i>et</i>
pl. 1.	<i>u</i>	<i>īm</i>	<i>ome</i>	<i>em</i>	<i>emos</i>	<i>un</i>	<i>en</i>	<i>ame</i>	<i>em</i>
2.	<i>q</i>	<i>īd</i>	<i>ete</i>	<i>et</i>	<i>eis</i>	<i>uch</i>	<i>t</i>	<i>ate</i>	<i>ete</i>
3.	<i>at</i>	<i>and</i>	<i>ūn</i>	<i>en</i>	<i>en</i>	<i>ant</i>	<i>en</i>		<i>ut</i>

Úplně zanikla osobní konjugace pouze v severogermánských j. a v afrikánštině, angličtina z ní uchovala jen koncovku 3. sg. Přirozeným důsledkem tohoto zániku je závazné užívání osobních zájmen; setkáváme se s ním však kupodivu i tam, kde osobní koncovky jsou ještě do značné míry uchovány (novoinđ., něm.). Indické, íránské, keltské a germánské (kromě uvedených) j. mají jen jedinou přítomní konjugaci, v řečtině, albánštině, románských, baltických a slovanských j. je naproti tomu několik přítomních tříd, jejichž koncovky vznikly fúzí osobních přípon s různým kmenovým zakončením (srov. lat. konjugace I–IV, jež mají pokračování v rom., sl. přítomní třídy apod.). Pokud novoinđoevropské j. uchovaly i jednoduché mimopřítomní formy, mívají tato přeterita (resp. futura) jiné osobní koncovky než přezens; výjimku představují baltické j., kde se konjugace přeterita a futura nijak neliší od přítomní konjugace.

8.8.4.1 Za obzvláště archaické rysy lze pokládat uchování jednoduchého mediopasíva v řečtině a arménštině (zde jen v aor.), augmentu v ř. a novoíránské yagnobštině (uchovala staré imperfektum, zatímco přezens podlehl inovaci!), sigmatického futura v některých novoinđických j. a v baltštině, konečně pak duálních forem v některých dialektech litevštiny, slovinštiny a lužičtiny. Je zajímavé, že většinou jde o formy, jež patrně nebyly společným vlastnictvím všech ide. jazyků.

8.8.4.2 Z inovací si zaslouží zvláštní zmínky ty, jež vedly ke vzniku nových jednoduchých (syntetických) forem fúzí participia nebo infinitivu s tvary pomocných sloves. Vedle zmíněného už románského futura (§ 8.8.1.3) sem patří některé formy novoinđických a novoíránských jazyků (např. npers. přeteritum), polské přeteritum, srbocharvátské futurum aj. V severogermánských, baltických a východoslovanských j. došlo k aglutinaci reflexivního zájmena a tím ke vzniku jednoduchých reflexivních tvarů slovesa (fungujících namnoze též jako pasívum): švéd. *kallas* (tvary tohoto typu jsou však již v stsev.), lit. *keltis*, *keliuos*, r. *myt'sja*, *mojus'* apod.

Dodatek I

Indeklinabilia

Do třídy indeklinabilií (neohelných slov — § 4.1) patří adverbia, předložky, spojky, částice a citoslovce.

Nejstarší vrstva adverbií (příslovců) je formálně totožná s částicemi (viz): sti. *nū*, ř. *nu(n)*, lat. *nū*, sthn. *nū*, lit. *nu*; sti., av. *kū* apod. Střední vrstvu tvoří odvozeniny od jmenných a zájmených základů tvořené přidáním zvláštních (adverbiálních) sufixů: sti. *kuha*, gav. *kudā*, stsl. *kъde*, č. *zde* (*-*dhe*), ř. *pothi*, *oikothi*, lat. *ubi* (*-*dhi*), sti. *kutah*, *sarvatah*, lat. *funditus* (*-*tos*), sti. *kar-hi*, lat. *cur*, gót. *hwar*, lit. *kur* (*-*r*), sti. *tatra*, *sarvatra* (*-*tro*) apod. Jde zjevně o morfologické elementy podobné těm, jež jsou skryty v lokálních sufixech pl. (§§ 5.3.5n.); rozdíl je pouze ve stupni gramatikalizace. Zvláštní zmínky si zaslouží sufixy, jimiž se paradigmaticky tvoří adverbia od adjektiv:

- ř. -*ōs* (*kakos* → *kakōs*, *hēdus* → *hēdeōs*)
- lat. -*ē*, -*ō* (*longus* → *longē*, *citus* → *citō*)
- er*, -*ter* (*sapiens* → *sapienter*, *brevis* → *breviter*)
- gót. -*ō* (*galeiks* → *galeikō*)
- ba* (*hardus* → *harduba*)
- lit. -*ai* (*geras* → *gerai*, *saldus* → *saldžiai*)
- stsl. -*ě* (*dobro* → *dobře*, *ljuto* → *ljutě*)

Některé z nich vlastně patří k předcházející skupině (např. lat. -*ter*), v jiných případech jde patrně o ustrnulé pády (lat. -*ē[d]* je snad ablativní koncovka, sl. -*ě* lokativní apod.).

Nejmladší vrstvu ide. adverbií tvoří ta, jež evidentně vznikla ustrnutím jednotlivých pádů jmen (zájmen), příp. spojení jmen se zájmeny nebo předložkami: sti. *naktam*, ř. *sēmeron*, lit. *vakar*, stsl. *dvъсь*, sti. *puru*, ř. *polu*, lat. *multum*, gót. *filu*, stsl. *mъnogo* (ak.), ř. *pou*, stsl. *vъčera* (gen.), sti. *dūre*, ř. *oikoi*, lat. *domē*, lit. *namie*, stsl. *gorě*, *dolě* (lok.) apod.

Předložky (prepozice) jednotlivých ide. jazyků se obvykle dělí na primární a sekundární. Primární jsou ty, jež se v daném jazyce jeví jako neanalyzovatelné, za sekundární pokládáme ustrnulé pádové formy (resp. ve spojení s primární předložkou), fungující jako předložky: lat. *circum*, *causā*, č. *kolem*, *okolo* apod. Předložky představují gramatická slova, vyskytující se jednak ve spojení s pádovými (nenominativními) formami jmen, jednak ve spojení se slovesy. V prvním případě představuje předložka vždy samostatné (fonetické) slovo, kladené většinou

před nomen (prepozice v pravém slova smyslu), méně často za ně (postpozice); tento druhý způsob je běžný pouze v indických j. (už v kl. sanskrtu se setkáváme téměř výhradně jen s postpozicemi). Předložky původně jen upřesňovaly význam lokálních pádů jmen (tento stav je nejlépe uchován ve véd.), teprve později se vytváří situace, kdy „předložka se pojí s určitým pádem“. Rovněž ve spojení se slovesnými formami si předložky původně uchovávaly svou samostatnost: mohly být kladeny i za sloveso, příp. odděleny od slovesa jinými slovy (véd., av., ve zbytcích i jinde). Záhy však začaly srůstat se slovesem, měnice se takto v preverbia (slovesné předpony).

Nejdůležitější primární předložky (resp. preverbia) indoevropských j. jsou tyto:

véd.	ř.	lat.	gót.	lit.	stsl.
<i>ati</i>		<i>ad</i>	<i>at</i>	<i>at-</i>	<i>otъ</i>
<i>adhi</i>					
<i>av. ana</i>	<i>ana</i>		<i>ana</i>	<i>nuo</i>	<i>na</i>
<i>anu</i>					
	<i>anti</i>	<i>ante</i>	<i>and-</i>		
<i>antah</i>		<i>inter</i>	<i>sthn. untar</i>		
<i>apa</i>	<i>apo</i>	<i>ab</i>	<i>af</i>	<i>po, pa-</i>	<i>po-, pa-</i>
<i>api</i>	<i>epi</i>			<i>ap-</i>	
<i>abhi</i>		<i>ob-</i>			<i>obъ, o</i>
	<i>amphi</i>	<i>amb-</i>	<i>sthn. umbi</i>		
<i>ava</i>		<i>au-</i>		<i>au-</i>	<i>u-</i>
	<i>eks</i>	<i>ex</i>		<i>iš</i>	<i>izъ</i>
	<i>en</i>	<i>in</i>	<i>in</i>	<i>i</i>	<i>vъ(n)</i>
<i>upa</i>	<i>hupo</i>	<i>sub</i>	<i>uf</i>		
<i>upari</i>	<i>huper</i>	<i>super</i>	<i>ufar</i>		
<i>ut-</i>			<i>ūt</i>		<i>vy-</i>
<i>av. us-</i>			<i>us-</i>	<i>už</i>	<i>vъz-</i>
<i>pari</i>	<i>peri</i>	<i>per</i>	<i>fair</i>	<i>per</i>	<i>prě</i>
<i>pra</i>	<i>pro-</i>	<i>prō</i>	<i>fra</i>	<i>pro, pra-</i>	<i>pro, pra-</i>
	<i>pros</i>				
<i>sam</i>	<i>sun</i>	<i>cum</i>	<i>ga-</i>	<i>su, sa-</i>	<i>sъ, sъn-</i>
		<i>con-</i>			

Předložky jednotlivých ide. jazyků uvedené vedle sebe si často přesně neodpovídají po stránce hláskové, tím méně pak po stránce významové (předložky jazyka A mají jen zřídka přesné ekvivalenty v jazyce B — funkci předložky nelze zpravidla popsat uvedením jednoho jinojazyčného ekvivalentu!).

Tyto tzv. primární předložky nepředstavují — jak se zdá — absolutně nejstarší vrstvu. Vznikly patrně gramatikalizací adverbii „střední vrstvy“, jimž se svou strukturou značně podobají (jde namnoze o dvojslabičné útvary se zakončením *-i, -er, -ō* apod.). V protoindoevropské fázi plnily funkci předložek — jak se zdá — deiktické částice (pronominální kořeny — § 7.6): tyto primitivní předložky (vlastně postpozice) jsou patrně skryty v některých pádových sufixech (§§ 5.3.5n.) a možná i v „kořenových sufixech“ sloves (§ 8.4.1.1). Tzv. sekundární předložky představují

tudíž „třetí generaci“ gramatických slov tohoto druhu. V novindických j. lze mluvit dokonce o čtvrté generaci: ide. primární předložky tu téměř úplně zanikly, sekundární postpozice staroindického a středoindického původu namnoze poklesly na pádové sufixy (sti. *madhyam* > hind. *mē* — lokativní „sufix“) a na jejich místo nastupuje nová série postpozicí.

Zvláštní místo mezi neohebnými slovy zaujímají částice (partikule): představují namnoze přímé dědictví z protoindoevropského období — holé pronominální kořeny (§ 7.6) nebo jejich kombinace (sti. *u, hi, uta, iwa, ř. de, ge, sl. že* apod.). Jejich funkce jsou velmi rozmanité (srov. dodatek II): fungují namnoze jako adverbia (*viz*), předložky (*viz*), příp. spojky. Již indoevropského stáří je užívání částice **kwe* ve funkci kopulativní spojky (sti. *ča, ř. te, lat. que, gót. -uh*), částice **we* ve funkci disjunktivní spojky (sti. *vā, lat. ve*) apod. Spojky mladší vrstvy představují větším dílem ustrnulé formy vztažného zájmena (§ 7.5): sti. *yat, ř. hoti, lat. quod* apod. K částicím se řadí též zápornka **nē*: sti. *na, lat. nōn, ne-, gót. ni, lit. ne, stsl. ne* atd. Vedle toho existovala též prohibitivní zápornka: sti. *mā, ř. mē, arm. mi* (lat. *nē* kontaminací **mē* a **ne*?).

Syntax

Uplatnění historickosrovnávací metody v oblasti syntaxe je spojeno s řadou problémů: rekonstrukce syntaktických vzorců je mnohem obtížnější než rekonstrukce prajazykových fonémů a morfémů (lze si položit otázku, do jaké míry je vůbec možné tyto vzorce rekonstruovat). Dosud nejobsáhlejší dílo, zabývající se srovnávací syntaxí indoevropských jazyků, třísvazková Vergleichende Syntax B. Delbrücka přináší v podstatě jen podrobný popis stavu v jednotlivých ide. jazycích (zejména starých) a vyznívá koneckonců v tom smyslu, že prajazykový stav se příliš nelišil od stavu védského a řeckého. Novější práce na tomto obrazu mnoho nezměnily (liší se od Delbrücka terminologickým aparátem apod.).

Konstitutivní složkou indoevropské věty byl predikát (P). Tuto funkci zastávaly jednak finitní tvary slovesa, jednak jména (jednoduché nomen nebo nominální grupa, zájmeno, číslovka, jmenný tvar slovesa), výjimečně i neohebná slova. Větu mohl tvořit pouhý P (věta jednočlenná), častěji však věta obsahovala i akcesorní členy: aktanty a determinanty predikátu. Jako první aktant („subjekt“ = S) mohlo fungovat nomen (nominální grupa) nebo pronomen (výjimečně i neohebné slovo), jako druhý aktant („objekt“ = O) tytéž slovní druhy. Subjekt (podmět) nebyl v některých případech označen zvláštním slovem, ale sufixem finitního tvaru slovesa: to platí především o tvarech 1. a 2. osob (osobních zájmen se tu užívalo jen v emfázi — § 7.1.7.1), ale někdy i o tvarech 3. osob. Jde tu v podstatě o tři případy: 1. Podmět byl uveden už v předcházejícím kontextu (v tomto případě se ovšem často klade anaforické zájmeno — „zájmeno 3. osoby“). 2. Sloveso patří do sémantické kategorie, kde se původce děje zpravidla neuvádí („impersonalia“: lat. *pluit*, č. *prší* apod.). 3. Věty s „všeobecným podmětem“ („lidé“, něm. *man*, fr. *on* apod.) — slovesný tvar má podobu 3. pl. (lat. *dicunt*) nebo 3. sg. mediopasíva, resp. reflexíva (lat. *dicitur*, č. *říká se*). — Determinantem predikátu může být nomen (nominální grupa), pronomen nebo adverbium.

Důležitým typologickým ukazatelem je formální označení těchto syntaktických vztahů. Pro staroide. (a zčásti i novoide.) jazyky je typické označování pomocí sufixů („syntetický typ“), provázené jevy zvanými kongruence a rekce. Ve spojení slovesného predikátu s podmětem se projevuje rekce (podmět je v nominativu) i kongruence (slovesný tvar se shoduje s podmětem co do numeru). Nominativní formu má též jmenný predikát (pouze v balt. a sl. může být predikátové jméno též v instrumentálu). Je-li predikátem adjektivum, shoduje se též v rodě. Z pravidla o shodě co do numeru jsou četné výjimky: v ř. a av. mívá sloveso ve spojení s podmětem v pl. neutra podobu 3. sg. (ř. *ta zōa trekhei* — § 5.3.9), jindy je subjekt v sg.

spojen s plurálním tvarem slovesa (jde-li o mnohonásobný subjekt, ale i jindy!). — Formálním výrazem spojení jmenného predikátu s podmětem je dále tzv. spona (kopula). Jako spona slouží gramatikalizovaná slovesa s původním významem „existovat“, „vznikat“, „přebývat“ apod. Nejstarší ide. sponové sloveso je *es-* (§ 8.2.1.1.1), jež si jen v některých spojeních uchovalo stopy původního plného významu. Kořen *bheuH-* (pův. „vznikat“) je v ř. uchován v původním významu, v ii. je částečně gramatikalizován, kdežto v západoide. jazycích vytvořil supletivní paradigma s *es-* (lat. *est* — *fuī*, stsl. *jestъ* — *byti* atd.). K tomu přistupují v jednotlivých ide. jazycích ještě další kořeny (germ. *wes-* „přebývat“). Lze soudit, že původně se ide. jazyky obešly bez spony; tento stav (neslovesné věty) je v řadě jazyků více nebo méně ještě uchován (zejména v ii., balt. a sl.).

Spojení predikátu s druhým aktantem (objektem) je označeno rekčně: objekt má formu akuzativu. Objekt v jiném pádě než ak. („nepřímý objekt“ apod.) představuje od původu determinant predikátu. Nomen (nominální grupa, pronomen) zastávající tuto funkci mělo formu některého lokálního pádu (§ 5.1.3.1).

V nominální grupě je akcesorní člen připojen ke konstitutivnímu členu rekčně (má formu genitivu), kongruenčně (shoduje se s ním v rodě, čísle a pádě) nebo se k němu volně přimyká (má formu lokálního pádu anebo jde o adverbium). Jak akcesorní, tak i konstitutivní člen mohou mít podobu nominální grupy, složené podle obdobných pravidel. Lze říci, že rekční vazby jsou starší než vazby kongruenční; v některých ide. jazycích došlo ovšem k velké expanzi vazeb se shodným přívlástkem (zejména v sl., kdežto balt. preferuje vazby s neshodnými přívlásky!). Rovněž složitější nominální grupy jsou patrně až mladšího data.

Slovosled nemá ve starších ide. jazycích nikde gramatickou funkci. Lze mluvit pouze o uzuálním slovosledu, z něhož jsou ovšem četné výjimky. V kl. sanskrtu a v kl. latině stává obvykle sloveso na konci věty, v keltských j. na jejím začátku. Jinde je častější postavení slovesa za podmětem (SVO). Všude se však běžně setkáváme i s jiným postavením slovesa: ve véd. často v začáteční pozici apod. Pevným pravidlům podléhalo pouze postavení částic (dod. I) a nepřízvučných (enklitických) tvarů osobních zájmen (§ 7.1.1): nemohou figurovat na začátku věty, obvykle stojí na druhém místě — před slovem, k němuž patří (Wackernagelův zákon). V nominální grupě stojí akcesorní člen (přívlástek) častěji před konstitutivním (řídícím jménem). Typické je např. kladení neshodných přívlástků před řídící jméno v litevštině (kdežto slovanské j. je obvykle kladou za toto jméno). Přívlástek ovšem nemusí stát bezprostředně u řídícího jména (zejména v poezii). — V některých ide. jazycích (balt., sl. aj.) zůstala tato situace uchována až do současné doby, jinde (germánské j., francouzština aj.) se ustálilo závazné pořadí SVO — slovosled se gramatikalizoval. — Lze soudit, že také v protoindoevropské fázi — před vznikem flexe — podléhalo pořadí slov (větných členů) pevným pravidlům: teze o vzniku osobních sufixů z osobních zájmen (§ 8.6.2) předpokládá, že první aktant se původně kladl za predikát, z domněnek formulovaných v §§ 4.7.2n. plyne, že určující jméno se kladlo před určené, kdežto adverbium (částice) stálo za určeným členem apod.

Důležitou úlohu hrály částice (zájmenné kořeny): zatímco v protoindoevropské fázi sloužily především jako determinanty jednotlivých slov (→ pádové sufixy apod.), slouží v staroindoevropských j. jednak jako prostředky spojování souřadných větných členů nebo celých vět (spojky), jednak — spolu s obměnami slovosledu — jako prostředky aktuálního členění věty (zejm. ve védštině a homérské řečtině).

Ke spojování vět ve větší celky — souvětí — docházelo ve společné ide. fázi zřejmě jen v omezené míře, a to především v souvětí paratactická. Z hypotaktických souvětí jsou indoevropského stáří patrně jen souvětí s vedlejší větou vztahnou (§ 7.5). Typičtější pro tuto fázi byla tzv. kondenzace, při níž se predikát jedné věty (2) mění v závislý člen (determinant) druhé věty (1). Jde zejména o tyto případy:

1° P₂ nabývá formu participia a stává se shodným přívlastkem subjektu P₁ (vazba spojitého participia, hojně rozšířená ve všech ide. jazycích).

2° P₂ nabývá formu participia a stává se shodným přívlastkem svého podmětu (S₂); tato nominální grupa funguje jako adverbialní determinant P₁ (má formu některého lokálního, resp. sekundárně lokálního pádu: vazby lokativu a genitivu absolutního v ii., vazba absolutního genitivu v ř., absolutního ablativu v lat., absolutního dativu v gót. a stsl.).

3° P₂ nabývá formu participia a stává se shodným přívlastkem svého podmětu (S₂); tato nominální grupa funguje jako objekt P₁: vazba akuzativu participia (po slovesech vnímání, mluvení apod.) v ii., ř., balt. a stsl.

4° P₂ nabývá formu infinitivu a stává se adverbialním determinantem svého subjektu (S₂); oba společně fungují jako objekt P₁: vazba akuzativu s infinitivem (po slovesech mluvení, vnímání apod.) v lat. a ř.

5° P₂ nabývá formu absolutiva (§§ 8.7, 8.7.9) a stává se adverbialním determinantem některého jmenného členu věty (a zároveň P₁): vazba absolutiva v ii. a balt.

Důležitým rysem syntaktické struktury ide. jazyků je posléze možnost transformace aktivní věty ve větu pasivní. Ve všech ide. jazycích (starých i nových) lze vazbu s aktivním tvarem tranzitivního slovesa (v některých případech však i vazbu s intransitivním slovesem) transformovat ve vazbu pasivní: aktivní tvar slovesa se změní v tvar pasivní (jednoduchý nebo složený — § 8.1.4), na místo nominativu podmětu (logického činitele) nastoupí „agens“ (k jeho formálnímu výrazu srov. §§ 5.1.3.1—2), zatímco akuzativ předmětu (pokud je ve větě vyjádřen) se mění v nominativ (gramatický podmět pasivního tvaru). Je ovšem sporné, zda takováto transformace byla možná už ve společné indoevropské fázi (srov. § 8.6.5.2). Transformace často doprovází kondenzaci: aktivní tvar minulého času se zhusta transformuje v pasivní participium v kl. sanskrtu (kde participium tvořené sufixem *to* nebo *no* patří k nejfrekventovanějším slovesným tvarům) a v latině (kde chybí aktivní participium préterita).

Dodatek III

Kompozice

Vedle lexikálních jednotek obsahujících jediný kořenový morf existují v ide. jazycích i jednotky obsahující dva (příp. i více) takovéto morfy — složeniny (kompozita). Složenina představuje celek jak z hlediska fonetického (má jeden hlavní přízvuk atd.), tak i morfologického: pokud jde o ohebné slovo, podléhá flexi jen poslední člen, kdežto první (atd.) člen má podobu holého kmene (kořene), někdy ovšem s modifikovaným zakončením (často se tu objevuje zakončení *o* nebo *i*, i když jako samostatná jednotka je příslušný kmen zakončen jinak). Význam složeniny původně odpovídal významu slovního spojení, jež zastupovala, u lexikalizovaných složenin však často podlehl menším nebo větším změnám.

Základní dělení spočívá v rozlišování složenin jmenných a slovesných. U jmenných složenin je druhým (posledním) členem jmenný kmen (substantivum, adjektivum), příp. slovesný kořen (holý nebo rozšířený o sufix — §§ 5.4.1.3, 5.4.2.3), nevyskytující se v daném jazyce jako samostatné jméno. U slovesných složenin je druhým členem paradigmatický tvar slovesa. Jmenné složeniny se dále dělí podle toho, jaké syntaktické spojení zastupují:

1. Složeniny kopulativní zastupují koordinační spojení substantiv nebo adjektiv: sti. *Mitravaruna* „Mitra a Varuna“, *vrkasimhavyāghrāḥ* „vlci (*vrka-*), lvi (*simha-*) a tygři (*vyāghra-*)“, *nīlalahita-* „černorudý“ (*nīla-* „černý“, *lohita-* „rudý“), ř. *nukhthēmeron* „noc (*nuks*) a den (*hēmerā*)“, *leukomelas* „černobílý“ (*leukos* „bílý“, *melas* „černý“), lat. *dulcamārus* „hořkosladký“, stsl. *bratřesestra* apod.

2. Složeniny determinativní zastupují nominální grupy různých typů, jakož i spojení predikátu s objektem nebo determinantem. V prvním případě je třeba dále rozlišovat: a) Složenina zastupuje spojení se shodným přívlastkem, event. se substantivem fungujícím jako apozice nebo přirovnání (první člen je nejčastěji adjektivum, druhý substantivum. — b) Složenina zastupuje spojení s neshodným přívlastkem nebo s adverbialním určením — pádovou vazbu (první člen je vždy substantivum, druhý substantivum nebo adjektivum). — c) Složenina zastupuje spojení s adverbialním determinantem (první člen bývá předložka, zápornka **o-*, **ne-*, adverbia **[e]su-* „dobře“ a **dus-* „špatně“ apod., druhý člen substantivum nebo adjektivum). — V druhém případě (d) je prvním členem nomen nebo předložka, druhým členem slovesný kořen (příp. rozšířený o *t* nebo pod.), nevyskytující se jako samostatné jméno.

Příklady:

a) Stí. *mahā-deva-* „velký (*mahant-*) bůh (*deva-*)“, *priya-sakha-* „milý (*priya-*) přítel (*sakhi-*)“, ř. *akro-polis* „vyše-hrad“, *tri-pous* „tří-nožka“, lat. *meri-diēs* „pole-dne“ (*medius* „střední“), *plēni-lunium* „plno-luní“, lit. *juod-varnis* „krkavec“ (*juodas* „černý“, *varnas* „havran“), stsl. *dobro-godъ* „příhodná doba“, č. *velko-město* apod.

b) Stí. *rāja-putra-* „syn (*putra-*) krále (*rājan-*)“, *bhū-pati-* „země-pán“, *čaura-bhaya-* „strach (*bhaya-*) ze zlodějí (*čaura-*)“, ř. *hippo-dromos* „závodíště“ (*hippos* „kůň“, *dromos* „běh, dráha“), *theo-eikelos* „podobný bohům“ (*eikelos* „podobný“), gót. *gasti-gōþs* „přívětivý k hostům“ (*gasts*, *gōþs* „dobrý“), lit. *šon-kaulis* „žebro“ (*šonas* „strana“, *kaulas* „kost“), stsl. *vodo-tokъ*, č. *bratro-vrah* apod.

c) Stí. *pra-napāt-* „pra-vnuk“, *a-bhāva-* „ne-bytí“, *a-priya-* „ne-milý“, *su-vīra-* „dobrý rek“, *dur-jana-* „zlý člověk“, ř. *pro-thuron* „před-dveří“, *a-kakos* „ne-špatný“, *eu-taktos* „dobře uspořádaný“ (*tattō* „řadím“), *dus-tukhiā* „neštěstí“ (*tukhē* „osud“), lat. *per-magnus* „pře-veliký“, *in-sānus* „ne-zdravý“, gót. *un-hrāins* „ne-čistý“, lit. *po-sunis* „nevlastní syn (*sūnus*)“, *i-rankis* „nástroj“ (*ranka* „ruka“), stsl. *za-gorъje*, č. *po-říčí*, *bez-peči* apod.

d) Stí. *viśva-vid-* „vše-vědoucí“, *madhv-ad-* „med pojídající“, *dhana-da-* „bohatství dávající“, ř. *boo-kleps* „zloděj skotu“ (*kleptō* „kradu“), *ōmo-brōs* „pojídající syrové maso“ (*ōmos* „syrový“, *bibrōskō* „požívám“), lat. *iūdex* „soudce“ (*iūs* „právo“, *diō* „říkám“), *tubicen* „trubač“ (*tuba* „trouba“, *canō* „pějí“), gót. *fulla-wita* „vše-vědoucí“, sthn. *heri-zogo* = stsl. *voje-voda*, lit. *žmog-ėdys* „lido-jed“, stsl. *dobro-dějъ*, *sq-sědъ*, *pro-rokъ* apod.

3. Složeniny rekční zastupují zpravidla spojení predikátu s objektem. Na rozdíl od podobných složenin typu 2d je tu zástupcem predikátu první člen, jenž nemívá podobu holého kořene (mívá zakončení *e*, *o*, *t*, *ti*, v stí. jím může být též participium na *to* nebo *no*): stí. *trasa-dasyu-* „děsíci (*tras-*) nepřátele (*dasyu-*)“, *kšayad-vīra-* „ovládající (*kši-*) muže (*vīra-*)“, *dāti-vara-* „řád dávající“ (*dā-*, *vara-* „chtějící“), ř. *phere-nikos* „přinášející (*pherō*) vítězství (*nikē*)“, *lusi-melēs* „uvolňující (*luō*) údy (*melos*)“, *philo-sophos* „milující (*phileō*) moudrost (*sophiā*)“ apod.

Napříč tímto dělením kompozit jde jiné dělitko — rozlišování složenin esocentrických a exocentrických. Dosud uvedené složeniny kopulativní a determinativní jsou esocentrické: jejich povaha je dána druhým (posledním) členem. Exocentrické jsou naproti tomu složeniny se substantivem na druhém místě, jež fungují jako shodné přívlastky jiných substantiv („atributivní složeniny“), vyjadřující „vlastnictví“ toho, co označuje odpovídající esocentrická složenina (odtud název „posesivní složeniny“):

a) Stí. *mahātman-* „velkodušný“ (*ātman-* „duše“), *ugra-bāhu-* „mající silné (*ugra-*) paže (*bāhu-*)“, *dvi-pad-* „dvou-nohý“, ř. *rhodo-daktulos* „mající růžové (*rhodos*) prsty (*daktulos*)“, *di-pous* „dvou-nohý“, lat. *magnānimus* „velkodušný“, *multi-formis* „mnoho-tvárný“, *quadru-pēs* „čtyř-nohý“, gót. *hrāina-hairts* „mající čisté (*hrāins*)

srdce (*hairtō*)“, sthn. *zvi-houbit* „dvou-hlavý“, lit. *ilga-kojis* „dlouho-nohý“, stsl. *črěno-glavъ*, *tri-zobъ* apod.

b) Stí. *hasti-pāda-* „mající nohy (*pāda-*) slona (*hastin-*)“, *pati-kāma-* „chovající lásku (*kāma-*) k manželovi (*pati-*)“, ř. *theo-gonos* „mající božský původ (*gonos*)“, lit. *oška-barzdis* „kozy-bradý“ apod.

c) Stí. *anu-vrata-* „jednající podle (*anu*) příkazů (*vrata-*)“, *nir-bhaya-* „nebojácný“ (*niḥ* „od“, *bhaya-* „bázeň“), *a-deva-* „bez-božný“, *su-manas-* „mající dobrou mysl (*manas-*)“, *dur-bala-* „slabý“ (*bala-* „síla“), ř. *en-upnos* „objevující se ve snu (*hupnos*)“, *dus-menēs* „zle smýšlející“ (*menos* „mysl“), lat. *in-ermis* „bezbranný“ (*arma* „zbraň“), *im-berbis* „bezvousý“ (*barba* „vous“), lit. *be-galvis* „bezhlavý“ (*galva* „hlava“), stsl. *bez-rokъ* apod.

Daleko jednotvárnější obraz skýtají slovesné složeniny: prvním členem je tu zpravidla předložka (preverbium — viz dod. I), jen zřídka jmenný kmen.

Tvoření kompozit v ide. jazycích předcházelo patrně vzniku deklinace (§§ 5.3n.): první člen je forma indiferentní co do numeru a pádu. Kompozita se tvoří ve všech ide. jazycích, ale v různé míře. Nejmenší schopnost tvoření kompozit měla ze staroindoevropských j. latina; totéž platí v nové době o románských j. Nejvíce je tato schopnost rozvinuta v kl. sanskrtu. Kupodivu tu přestala být pouhým prostředkem vytváření nových lexikálních jednotek a stala se syntaktickým prostředkem: téměř každé syntaktické spojení lze v kl. sanskrtu nahradit složeninou vytvořenou ad hoc. Často jde o složeniny několikačlenné (vyskytují se složeniny desetičlenné i delší!), které ovšem musíme chápat (s výjimkou delších složenin kopulativních) jako složeniny složenin. V jiných staroide. jazycích se s nimi setkáváme jen výjimečně, zato jsou dost běžné v novogermánských j. (zejména v němčině), jež co do tvoření složenin zaujímají mezi novindoevropskými j. čelné místo.

LITERATURA (dodatky I—III)

- Bonfante G., The Prepositions of Latin and Greek. (in) Word 6 (1950), s. 2n.
Brugmann K., Die Syntax des einfachen Satzes im Indogermanischen (Berlin 1925)
Delbrück B., Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen I—III (Strassburg 1893—1900); tvoří součást prvního vydání díla K. Brugmann—B. Delbrück, Grundriss der vergl. Grammatik der idg. Sprachen
Dressler W., Eine textsyntaktische Regel der indogermanischen Wortstellung. (in) KZ 83 (1969), s. 1—25
Ivanov V. V., Obščeeindoevropskaja, praslavjanskaja i anatolijskaja jazykovye sistemy (Moskva 1965), s. 185—290
Jacobi H., Kompositum und Nebensatz (Bonn 1897)
Kopečný F., Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena. Sv. 1. Předložky. Koncové partikule (Praha 1973)
Kurzová H., Der Relativsatz in den indoeuropäischen Sprachen (Praha 1981)
Lehmann W. P., Proto-Indo-European Syntax (Austin 1974)
Lehmann W. P., Proto-Indo-European Compounds in Relation to other PIE Syntactic Patterns. (in) Acta linguistica hafn. 12 (1969), s. 1—20

- Miller D. G., Indo-European: VSO, SOV, SVO, or all three? (in) *Lingua* 37 (1975), s. 31n.
 Milewski T., Indoeuropejskije imiona osobowe (Wrocław 1969)
 Neckel G., Exozentrische Komposita. (in) *IF* 19 (1906), s. 249—254
 Wackernagel J., Vorlesungen über Syntax I, II (Basel 1924)
 Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena. Sv. 2. Spojky, částice, zájmena a zájmenná adjektiva (Praha 1980)

Glosář

STAROINDICKY

akša- osa
 akši- oko
 agamat (aor.) → gam-
 agni- oheň
 agman (aor.) → gam-
 aja- kozel
 ajāti (aj-) žene
 ajā- koza
 anj- mastit
 anji- mast
 ati přes, pře-
 ad- jíst
 adarsat (impf.) → drs-
 adita (aor.) → dā-
 adhi nad, na
 adkuḥ (aor.) → dhā-
 anapta- bezvodý
 anu podle, po
 antama- poslední
 antara- vnitřní
 antaḥ mezi, v
 anya- jiný
 ap- voda
 apa od, z
 apačiti- odplata
 api k, u, za-
 aprāt (aor.) → pr-
 abhi do
 abhra- mrak
 abhriya- pocházející z mraků
 aya- ruda
 ar- jít, poslat
 arinvan (3. pl. impf.) → ri-
 aritra- veslo
 arhati (arh-) zaslouží si
 ava s-, od-
 avi- ovce
 aś- jíst
 aśman- nebe, kámen

aśru- slza
 aśva- kůň
 aśvatara- mezek
 aśvā- klisna
 asthāt (aor.) → sthā-
 asthi- kost
 ahi- had, drak

ājī- spor, boj
 āti- vodní pták
 ānaṭ (aor.) → naś-
 āp- dosáhnout
 ārabh- začínat

i- jít
 imaḥ (1. pl. ps.) → i-
 iś- hledat, žádat

ut na-, vz-
 udaka- voda
 ud-diś- označovat
 upa k, do
 upari nad

ūrṇā- vlna

ṛkša- medvěd

eti (ps.) → i-
 edha- palivo

ojas- síla, odvaha

karoti (ps.) → kr-
 karhi kdy
 kavi- básník
 kutah odkud
 kup- hněvat se
 kuha kde
 kr- dělat
 kṛt- řezat

krta- (part. pt.) → *kr-*
kr̥ṣṇa- černý
keśa- vlasy
kram- kráčet
kraviś- syrové maso
kṣatriya- příslušník kasty válečnickú
kṣam- snášet
kṣiti- zkáza; sídlo

khādati (*khād-*) žvýká
khidati (*khid-*) trhá

gačchati (ps.) → *gam-*
gata- (part. pt.) → *gam-*
gamyate (pas.) → *gam-*
garbha- plod, lůno
girati (ps.) → *gr-*
gīrṇa- (part. pt.) → *gr-*
guru- těžký, vážený
gr- pohlcovat
grh- brát
go- kráva, býk
gnā- bohyně

gharma- žár

cakāra (pf.) → *kr-*
čandra- měsíc
čayati (ps.) → *či-*
čarati (*čar-*) pohybuje se
čalati (*čal-*) pohybuje se
či- zpozorovat
čiketa (pf.) → *čit-*
čit- vnímat
čitā- pohřební hranice
činoti (ps.) → *či-*

chāyā- stín
chid- uříznout
chinatti (ps.) → *chid-*
čajnuh (3. pl. pf.) → *jan-*
jan- vznikat, rodit se
janati (ps.) → *jan-*
janas- rod
janitr- rodičel
janā- zrod, vznik
jambha- zub
jarant- starý
jānati, jānāti (ps.) → *jnā-*
jānu- koleno

jāyate (ps.) → *jan-*
ji-, *jyā-* přemáhat
jita- (part. pt.) → *ji-*
jīva- živý
jūś- radovat se
jośati (ps.) → *jūś-*
jnā- znát
jnāta- (part. pt.) → *jnā-*

takś- tesat
takśan- tesař
tatra tam
tanu- tenký
tapas- žár, pokání
tapasyati koná pokání
tarati (ps.) → *tr-*
tarīyas- (více) pronikající
tārā- souhvězdí
tirati (ps.) → *tr-*
tīśhathi (ps.) → *sthā-*
tīrṇa- (part. pt.) → *tr-*
tudati (*tud-*) tluče
tr- přecházet
trṇa- tráva, stéblo
trśnā- žízeň
trāyate (*trā-*) ochraňuje

dakśina- pravý, jižní
dagdha- (part. pt.) → *dah-*
daṇḍa- hůl
daṇḍayati bije holi
dadāti (ps.) → *dā-*
dadhāti (ps.) → *dhā-*
dant- zub
dam- krotit
dama- krotící; krocení
damita- (part. pt.) → *dam-*
dara- díra
darśi (2. sg. ps.) → *dr-*
daviśtha- nejbzdálenější
dahati (*dah-*) hoří
dā- dávat
dāna- dar
dāmta- (part. pt.) → *dam-*
dāmyate (pas.) → *dam-*
dāru- dřevo
dāvane (inf.) → *dā-*
dīśati (*dīś-*) ukazuje
dīrgha- dlouhý
durmanas- smutný

duvas- dar
duh- dojít
duhitṛ- dcera
dūra- daleký
dūre daleko
dr- roztrhat
drś- hledět
deśtha- nejvíce dávající
deva- bůh
dogdhi (ps.) → *duh-*
dyo- nebe, den
dram- běžet
dvār- dveře, brána
dviś- nenávidět
dveśhi (ps.) → *dviś-*

dhana- bohatství, majetek
dhā- položit
dhiti- myšlenka, představa
dhimant- moudrý
dhūma- dým
dhr- držet
dhenu- kráva

na ne
naktam v noci
nadī- řeka
napāt- vnuk, potomek
napti- vnučka
nabhas- nebe
nara- muž
nava- nový
naś- dosáhnout
nāman- jméno
navu- loď
ni s, do
ni-bhid- otvírat se
nī- vést
nīḍa- hnízdo
nu nyní

pat- letět, padat
pati- pán, manžel
path- cesta
pad- noha
pada- krok
paraśu- sekýra
pari o, okolo, roz-
pariman- plnost
parvata- hora

paśu- dobytek
paśyati (*paś-*) hledí
pā- pít
pāti (*pā-*²) ochraňuje
pāda- noha, stopa
pitr- otec
piparti (ps.) → *pr-*
pibati (ps.) → *pā-*
pimsati (ps.) → *piś-*
piś- zdobit
pīta- (part. pt.) → *pā-*
putra- syn
puru- plný
pūrṇa- plný
pr- plnit
prčchati (*prčh-*) ptá se
prthvu- široký
pra vpřed, vy-

phena- pěna

baddha- (part. pt.) → *bandh-*
bandhati (*bandh-*) váže
bala- síla
baku- mnohý, hojný
bāhu- paže
budh- probudit se
buddha- (part. pt.) → *budh-*
bodhati (ps.) → *budh-*
bhaji (*bhaj-*) přiděluje
bharati (ps.) → *bhr-*
bhāśā- jazyk, řeč
bhid- štípat
bhinatti (ps.) → *bhid-*
bhīma- hrozný
bhū- být, stávat se
bhūrja- bříza
bhr- nést
bhratr- bratr

mañjati (*mañj-*) noří se
mati- myšlenka
madati (*mad-*) raduje se
madhu- med
madhya- (pro)střední
man- myslet
manas- myšlenka
manvate (ps.) → *man-*
mamsa- maso
mayate (ps.) → *mā-*²

marati (ps.) → *mṛ-*
mahānti- velký
mātr- matka
mārṣṭi (ps.) → *mṛj-*
mās- měsíc
*mā*¹ měřit
*mā*² měnit
mī- zmenšovat
mimāti (ps.) → *mā*¹
mīyate (pas.) → *mā*¹
muč- uvolnit
mud- radovat se
mūṣikā- myš
mṛ- umírat
mṛj- otírat
mṛjati (ps.) → *mṛj-*
mṛti- smrt
mṛdu- měkký
megha- mrak
medhas- obět; smysluplný
mriyate (pas.) → *mṛ-*

yakṛ-/yakn- játra
yaḥati (*yaḥ-*) obětuje
yaḥiyas- lépe obětující
yam- dosahovat
yāti (*yā-*) jde
yu- spojovat
yukta- (part. pt.) → *yuḥ-*
yuga- jho
yuḥ- spojovat
yudh- bojovat
yunakti (ps.) → *yuḥ-*
yuvan- mladý
yoga- spojování, zapřahání

rakṣati (*rakṣ-*) chrání
ratha- vůz
rasā- vláha
rāj(an)- král
rič- pustit, nechat
riṅakti (ps.) → *rič-*
ri- nechat proudit
riṅāti (ps.) → *ri-*
ru- řvát
ruč- svítit
rud- plakat
rudh- zadržovat
rudhira- krvavý, rudý
runaddhi (ps.) → *rudh-*

reḥayati (ps. kauz.) → *rič-*
rocati (ps.) → *ruč-*
ročayati (ps. kaus.) → *ruč-*

lag- ulpívat
laghu- lehký
labdha- (part. pt.) → *labh-*
labh- uchopit
lihati (ps.) → *lih-*
lubh- toužit, žádat si
lobhayati (ps. kaus.) → *lubh-*
lih- lízat
leḍhi (ps.) → *lih-*

vakti (ps.) → *vač-*
vač- mluvit
vadhū- žena
vamiti (*vam-*) zvrací
varayati (ps. kaus.) → *vr-*
vartati (ps.) → *vṛt-*
vasu- dobrý
vastra- oděv
vahati (*vah-*) veze
vā- vanout
vāč- slovo, hlas
vāta- vítr
vitta- (part. pt.) → *vid-*
vid- vědět
vidhavā- vdova
vidhyati (ps.) → *vyadh-*
viś- obydlí; kmen
viśva- všechen, každý
vīra- muž, hrdina
vīrudh- rostlina
virīta- (opt. aor.) → *vr-*
vr- volit
vrka- vlk
vrj- stáčet
vrṅoti (ps.) → *vr-*
vṛt- otáčet
vṛtta- (part. pt.) → *vṛt-*
vṛṣan- muž, samec
veda (pf.) → *vid-*
veśa- obydlí
vyadh- provrtávat

śakr-/śakn- lejno, hnůj
śarad- podzim
śiśu- dítě
śuśka- suchý

śṛnga- roh
śyāva- černohnědý
śravas- zvuk, sláva
śru- slyšet
śrotra- ucho
śvan- pes
śvaśrū- tehyně

sakhi- druh, přítel
sačate (*sač-*) provází
satta- (part. pt.) → *sad-*
san- získávat
sana- starý
sanitṛ- výherce, vítěz
sanoti (ps.) → *san-*
sam s (společně)
sarpati (ps.) → *sṛp-*
sarva- všechen, celý
sarvataḥ ze všech stran
sarvatra všude
sahas- síla, moc
supta- (part. pt.) → *svap-*
s(u)vaḥ zář, slunce, nebe
sūnu- syn
sṛp- lézt
stighnoti (*stigh-*) stoupá
stu- velebit
stut- chvála
stṛnute (*stṛ-*) sype, trousí
sthagayati (*sthag-*) zakrývá
sthā- stát
sthāna- místo
sthita- (part. pt.) → *sthā-*
sṛ- získávat
sphurati (*sphur-*) vyskakuje
sphya- tříska
srava- proudící
srvat- tok
sṛavati (ps.) → *sru-*
sru- téct
srotas- proud
svapiti (*svap-*) spí
svapna- spánek
svasṛ- sestra
svādu- sladký, lahodný

hata- (part. pt.) → *han-*
han- zabíjet
hanti (ps.) → *han-*
hanu- čelist

hanyate (pas.) → *han-*
hamsa- husa
hita- (part. pt.) → *dhā-*
hima- zima, sníh
hrd- srdce
heman- v zimě
hemanta- zima

AVESTA (STAROPERSKY)

aesma- palivo
amərətāt- nesmrtelnost
ana na, přes
aojah- síla
ayar- den
arəma- paže
arəša- medvěd
aspogar- požírající koně
aži- had, drak
daes- ukazovat
gao- kráva, býk
hasta- posazený
hišku- suchý
jainti zabíjejí
kaenā- trest, odplata
stpers. kāra- vojsko
kudā kde
mas- dlouhý
mazant- velký
mižda- odměna
napt(i)ya- potomek
naḡman- jméno
-nāsem dospět
nəmoi ohýbat se, úhýbat
nəragar- požírající muže
panṭā cesta
pəṛətu- most
snāvar- šlachy, provaz
snaezaiti sněží
spənta- svatý
sraoša- sluch, poslušnost
sṛavah- slovo, výrok
sṛvara- rohatý
star- hvězda
tašan- tesař
vačah- mluvící
varəz- působit
višavant- jedovatý
xšyo zánik

yaz- uctívat
zem- země

OSKICKY

ner muž
touto obec, lid
bivus živí (nom. pl.)

ŘECKY

hagios svatý
agrios divoký
agros pole
agō vedu, ženu
adēn žláza
aiḥō hořím
aiks koza
akmōn kovadlina
akros špičatý, nejvyšší
aleksō hájím
alphanō získávám
amaldunō ničím
amelgō dojím
amphi okolo, o
ana na, přes
anepsios synovec
anēr muž
anti proti, místo
antios protější
aksōn osa
apo od, z
aposisis splátka
arariskō připojuji
arthron úd, člunek
arktos medvěd
armos šterbina, šev
aroō ořu
astēr hvězda
astru město
auksanō množím
hauos suchý
automatos samočinný

bainō kráčím
ballō házím
barathron propast
barus těžký

basis chod
baskō kráčím
batos schůdný
beltiōn lepší
bibrōskō požíráám
bios život
boros žravý
bous kráva, býk
brōsis jídlo

gastrōn břicháč
gegona (pf.) → gignomai
genos rod
genus čelist, brada
geranos jeřáb
geras pocta, dar
gerōn stařec
geumai chutnám
gignomai vznikám, rodím se
gignōskō poznávám
glōssa jazyk
gnōtos známý
gomphos hřebík, kolík
gonē porod
graphō píšu
gunē žena

daēr švagr
daknō koušu
dakru slza
damnēmi krotím
deikelon zobrazení
deiknūmi ukazuji
delphus děloha
deksios pravý
derkomai vidím
derō odírám
deuō přivazuji
dēn dlouho
didaskō učím
didōmi dávám
dikē mrav, právo
dolikhos dlouhý
domos dům
doros měch
doru dřevo, strom
dosis dávka
dotēr dávající
dusmenēs nepřátelský
dōron dar

edomai sním
edoto (aor.) → didōmi
eimi (3. sg. esti) jsem
eimi (3. sg. eisi) jdu
ekluon (impf.) uslyšel jsem
hektos (part. pt.) → ekhō
elaphros lehký
elakhus lehký
eleutheros svobodný
emanēn (aor.) → mainomai
emeō zvracím
en v
enēnokha (pf.) → pherō
henos starý
eks z
heksō (fut.) → ekhō
epathon (aor.) utrpěl jsem
epephnon (aor.) zabil jsem
epi na, u, k
hepomai následuji
erebos temnota
eruthros červený
esthos oděv
estē (aor.) → histēmi
estrōsa (aor.) rozšířil jsem
ekhō mám, držím

zeugnūmi spojuji
zeuktos (part. pt.) → zeugnūmi
zugon jho
zōnnūmi opásávám

hēgeomai vedu
hēdus sladký, příjemný
ēelios, hēlios slunce
hēmerā den
ēnenkon (aor.) → pherō
hēpar játra

theinō zabíjím
theos bůh
thermos teplý, horký
thesis kladení, poloha
thēkē schránka
thnēskō umírám
thriks vlas
thugatēr dcera
thūmos duše, hněv, odvaha
thurā dveře

imen (1. pl. ps.) → eimi²
hippios koňský
hippos kůň
histanō stavím
histēmi stavím
ikhthūs ryba

kakos zlý, špatný
kalamos třtina, stéblo
kardiā srdce
kata s (dolů), přes
keimai ležím
keras roh
kēr srdce
kleos zvěst, pověst, sláva
kleptō kradu
klinō skláním, opírám
klutos slavný
koitē spánek
koptō tluku
kreas maso
kuklos kruh
kuōn pes

laios levý
lambanō uchopuji, беру
lāos lid
leipō opouštím
leikhō lížu
lektron lehátko
leukos bílý
lukos vlk
luō uvolňuji

madaō roztékám se
mainomai šílim
makros dlouhý, velký
megas velký
methu opojný nápoj
memona (pf.) zamýšlím, chei
menō zůstávám
mesos (pro)střední
metron míra
mēn měsíc
mētēr matka
mikros malý
mimeomai napodobuji
misthos odměna
muia moucha
mūs myš

naus loď
neiphei sněží
nekūs mrtvý
nemō rozdělují
neos nový
nephos oblak
nēssa kachna
nū(n) nyní

ksenos cizí

odous zub
oida vím
oikothi doma
oiko doma
oikos dům
ois ovce
omikhlē mlha
onoma jméno
onomainō jmenuji
oregō natahuji, poskytuji
ornūmi pobízím
osse (du.) oči
osteon kost
oulos, holos celý
ouranos nebe
okheō vozím
okhos povoz
ops hlas, řeč
opsomai uvidím

paideuō vychovávám
pamphainō zářím
patēr otec
pakhus tlustý
pedon půda, podlaha
peithō přemlouvám
pelekus sekýra
pelō pohybují se
penthos zármutek
peri okolo, o
petannūmi rozkládám
petomai letím
peuthomai, punthanomai tážu se, zkoumám
pēkhus loket, paže
pīthi (imper.) → *pinō*
pimplēmi plním
pinō piji
pitus borovice
platus plochý, široký

pothi kde
poieō tvořím
poimēn pastýř
poine pokuta
polis město
polos osa, klenba
polus mnohý
porphurō bouřím
potnia paní
pou kde
pous noha
pros před, vedle, k, proti
ptuō pliji
pūr oheň
pōtaomai létám

rheō teku
rhoē proudění, záplava
rhoos proudění, záplava

sēma znamení
sēmeron dnes
skiā stín
skōr lejno
spairō škubám
statos postavený
stegō kryji
steikhō vkročím
stellō opatřuji, vybavuji
summakhos spolubojovník
sun s (společně)
sphēn klín, tříška
skhizō štěpím, odděluji

tanu- tenký, úzký
takhus rychlý
tauros býk
tektōn tesař
temnō řežu
tersomai vysychám
tūkhēmi kladu
tiktō rodím
timē úcta
timaō uctívám
tomos řez
trephō živím
trekhō běžím
tunkhanō zasahuji, dosahuji
tuphlos slepý

hudōr voda
huper nad, přes
hupnos spánek
hupo pod
hūs vepř, svině

phainō zjevuji, objevuji
phatos jmenovaný, řečený
pherō nesu
pheugō utíkám
pēgos dub
phthipsis ubývání
philos milý
phonos vražda
phoreō nosím
phrātōr člen frátrie
phugās uprchlík
phugē útěk
phūlon kmen
phuomai vznikám, rostu
phusis příroda
phuton rostlina

khairō raduji se
kharseis půvabný, příjemný
kharis milost, přízeň
khelūs želva
khe(u) liji
khēn husa
khthōn země
khōrā místo, prostor

psilos holý

GÓTSKY

af od
aftuma poslední
ah^wa voda
áiz měď
akrs pole
ana na, přes
anabiudan pobízet
andanēms příjemný
ansts radost, milost
at od, u, k
áukan množit se
áusō ucho

bairan nést
báitrs hořký
barn dítě
bairgs hrad, město
beitan kousat
biláigōn olizovat
bindan vázat
blinds slepý
brōþar bratr

daihtar dcera
daír dveře
dráibjan honit

fadar otec
fair- pře-
faran putovat
filu mnoho
fisks ryba
fōn oheň
fra- pro-
fraihnan ptát se
frijōnds přítel
fullnan plnit se
fulls plný

gadēþs čin
galeiks podobný
gamáins společný
gamunds upomínka, památka
ganasjan zachránit
ganisan uzdravit se, spasit se
gaqumþs setkání, shromáždění
garinnan stékat se
garunþō potopa
gasts cizinec, host
gawigan pohybovat
giba dar
giban dávat
giutan lít
gōþs dobrý
graban hrabat
gulþ zlato
guma člověk

haban mít
hairdeis pastýř
hairtō srdce
háitan jmenovat se
hals krk

hana kohout
hardus tvrdý
harjis vojsko
haúrn roh
hawi seno
hilpan pomáhat

hwar kde
hwarbar který z obou

iddja šel
in v, na. do
itan jist

juk jho
jungš mladý

kann, kunnan znát
kaúrn obilí
kaúrus obtížný
kinnus tvář, líc
kniú koleno
kunšs známý

leúhts lehký
leúh^wan pūjčit

magus chlapec
mahteigs mocný
mahts moc
mawi dívka
mél čas
mēna měsíc
midjis (pro)střední
mizdō odměna
mōdar matka
munan domnívat se

namnjan jmenovat
namō jméno
nasjan zachraňovat
ni ne
niman brát
nūpjis přibuzný
niujis nový

qiman přicházet
qinō žena
qius živý

raihts rovný, správný
rapjō zúčtování
ráuþs rudý
riqis temnota

sah^wan vidět
sineigs starý
sigis vítězství
sitan sedět
snáiuws sníh
slēpan spát
sōkjan hledat
spetwan plít
standan (pt. stōþ) stát
stáutan narážet
steigan stoupat
sunús syn
swistar sestra

tagr slza
taihsua pravý
triu dřevo
tungō jazyk

þaúrnus trn
þaúrsus vyprahlý
þiuda lid, národ
þius sluha
þiwadw služba, područí

uf pod
ufar nad
usdreiban vyhánět
uslárubjan dovolit
út z

wairþan stávat se, vznikat
wáit vím
warms teplý
wasti šat
weúhs ves
wēsum (pt.) byli jsme
widuwō vdova
winds vítr
wiljan chtít
wulfs vlk

STAROSEVERSKY

aka jet
beria bít

eir ruda
faðer otec
fiordr záliv
hrár syrový
kuíkr živý
kýr kráva
land země
leggia klást
ökkuen opuchlý
svefn spánek
sýr svině
þekia střecha
þorna schnout
þunnr tenký

STAROANGLICKY

cuic živý
lytel malý
lytling chlapec
melcan dojit
rōðor veslo
rōwan veslovat
tācor švagr
wita mudrc, rádce

STAROSASKY

kuning král
kunni rod
medu medovina
muggia komár
nāco ělun

STAROHORNÓNĚMECKY

aftaro následující, zadní
ahsa osa
arm paže
bar pouhý, holý
chamb hřeben
dorn trn, trní
einig nějaký
erda země
falo bledý
feim pěna
fuhs liška

furt cesta, brod
gans husa
gwiwō zajisté
heim dům, domov
hintaro zadní
houwan sekát
irdisc pozemský
kalb tele
kann, kunnan znát
kind dítě
kraft síla, moc
kranuh jeřáb
krefhtig silný, mocný
kunst znalost
kuo kráva
lahs losos
luhs rys

magar hubený
melkan dojit
mord vražda
mūs myš
nacho ělun
nadala jehla
nebul mlha
nest hnízdo
nu nyní
ruodar veslo
slahan (za)bít
slahta zabíjení, bitva
sníwan sněžít
spān tříska
stān stát
star tuhý
swigar tchyně
swin vepř
umbi o, okolo
untar pod, mezi
wazzar voda
wella vlna
zeihhur švagr

LITEVSKY (LOTYŠSKY, STAROPRUSKY)

akis oko
akmuo kámen
alkti hladovět
angis had
antis kachna
arklys kůň

arti orat
ašara slza
ašis osa
ašva kobyla
atmintis památka
atstokas dosti vzdálený
augti růst
auksas zlato
aulas holeň
ausis ucho
auti obouvat

baimė bázeň
balsas hlas
baltas bílý
barzda brada
baudinti pobízet
beržas bříza
bėgis běh
bėgti běžet
brolis bratr
budėti bdět
busti (bundu) probudit se

dalis díl
dalyti dělit
dangus nebe
dantis zub
darbas práce
daug mnoho
dauginti množit
debesis mrak
degikas žhář
degti hořet, pálit
dešinė pravice
dėti klást
dievas bůh
dosnus štědrý
dovana dar
dovanoti darovat
draugas druh, přítel
duktė dcera
duona chléb
duonis daň
duoti dávat
durys dveře
dūmai dým

eiti jít

gailus žalostný
galėti moci
gamta příroda
ganyti pást
garsas zvuk, hlas
gaudyti lovit
gauti dostat
stprus. genna žena
geras dobrý
gerbti ctít
gerti pít
gervė jeřáb
gija nit, vlákno
gimdyti rodit
gimti rodit se, vznikat
ginti bránit
girdėti slyšet
girė les
girtas chválený
girtis honosit se
gyvas živý
lot. gova kráva
gražinti vracet
grįžti vrátit se

imti brát
stprus. insuwis jazyk
iš z
į do
įrankis nástroj

jaunas mladý
jungas jho
juodas černý
juodis černoč

kaimas ves
kaimynas soused
kaina cena
kalnas hora
kalti kovát
kalvis kovář
kapti (kampu) uchopit
karys voják
kauti tlouct
kąsti (kandu) kousat
keltis zvedat se
kentėti trpět
kiemas dvůr
klausyti slyšet

kraujas krev
krauti hromadit
kristi (krintu) padat
kur kde

laikyti držet
laispis stupeň
laisvas svobodný
lankyti navštívit
stprus. lauanos (pl.) souhvězdí
leisti (leidžiu) pouštět
lengvas lehký
lenkti ohýbat, klonit
liežti lizat
liga nemoc
ligonis nemocný
likti (lieku) zůstávat
linkėti přát
linksoti být sehnutý
linkti (linkstu) sklonit se
lipti (limpu) lnout
lizdas hnízdo

mainas směna, výměna
maistas potrava
malžyti dojívát
manyti mínit, domnívat se
mazgoti umývat
mąstyti přemýšlet
medis strom
medus med
merdėti zápasit se smrtí
merga dívka
mėnuo měsíc
migla mlha
migti (mingu) usnout
milžti dojit
minėti vzpomínat, připomínat
minti (mėnu) vzpomenout si
mirti umírat
mirtis smrt
misti (mintu) žít se
mylėti milovat
lot. mī (mīju) měnit
mokėti umět
mokslas nauka, věda
motė žena

naktis noc
namas dům

namie doma
naujas nový
nu nyní, dnes
nuo od

palvas bledý
pati manželka
pavasaris jaro
pavėlyti (arch.) dovoluji
pažintis známý
pažintis pažnát
pažintis známost
per přes, skrze
piemuo pastýř
piktas zlý
pilis hrad
pilnas plný
pykti hněvat se
piršti (peršu) namlouvat
platus široký
plonas tenký
po po, pod
pro přes, skrze

ragas roh
ranka ruka
raudas červenohnědý
rinkti sbírat
rudas hnědý
ruduo podzim
rūgti (rūgstu) kysnout

saldus sladký
lot. salms sláma
sapnas sen
saulė slunce
sausas suchý
sekti sledovat
senas starý
senėti stárnout
senovė dávnověk
sesuo sestra
sėkla semeno
sėmens, sėmenys lněné semeno
sėsti sedat si
sėti sít
skiesti (skiedžiu) ředit, cedit
snigti sněžit
spainė pěna
spiauti plít

srautas proud
sraua výtok
statyti stavět
steigti zakládat, zřizovat
stogas kryt, krytina
storas tlustý
stoti postavit se
stovėti stát
su s
stprus. *suckis* ryba
sūnus syn
sveikas zdravý

šaka větev
šaknis kořen
šauti střilet
širdis srdce
širšuo sršeň
šventas svatý

tamsa tma
tarnas sluha
tarnauti sloužit
tarti říkat, pronášet
stprus. *tauris* zubr
tavta národ
tekėti téci
temti (*temsta*) stmívat se
tėvas otec
tikėti věřit
tikras jistý

ugnis oheň
už za
užvažas návoz

stprus. *waidimai* (1. pl.) víme
vakar včera
vapsa vosa
vartyti obracet
vasara léto
veikti působit
venti zvracet
versti (*vertiu*) obrátit
vesti (*vedu*) vést
veži vézt
viėšpats pán
vilkas vlk
vilna vlna
viltis naděje

viršius vrch
virti (*verdu*) vřít

žąsis husa
žemė země
ženklas znamení
žentas zeť
žiema zima
žiemys severák
žinia zpráva
žinoti znát
žirnis hrách
žmuo (arch.) člověk
žuvis ryba
žvėris zvěř

HETHITSKY (LUVIJSKY)

antuhša- člověk
ar- (ps. *ari*, *arnuzzi*) dospět, dovést
aššu- dobrý
da- (ps. *dehhi*, *daškizzi*) klást
eku- (ps. *ekuzzi*, *akkuškizzi*) pít
ep- (ps. *epzi*) brát
ešhar- krev
genu- (*gi-e-nu-*) koleno
gimmant- zima
hanna- babička
hanza před
hark- (ps. *harkzi*, *harnikzi*) hynout, ničit
haštai- kost
luv. *haui-* skopec
huhha- děd
humant- každý, celý
irmalant- nemocný
katta (*kat-ta*) dole
keššar- ruka
lahu- (ps. *lahuzzi*) lít
laman- jméno
mehur- čas
nepiš- nebe
pahhur- oheň
pahš- (3. pl. ps. *pahšanzi*) chránit
pai- (ps. *pai*, *peškizzi*) dávat
palhi- široký
parnant- osada
peda- místo
ped- (3. pl. ps. *pid-da-an-zi*) donést
šakkar- lejno

šalli- velký
šanh- (ps. *šanahzi*) hledat
tarh- (ps. *tarhzi*, *tarnai*) moci, nechávat
tekan- země
tuzzi- vojsko
udneyant- venkov
wek- (ps. *wekzi*) ptát se, žádat
watar- (*wa-a-tar*) voda

TOCHARSKY

B *ai-* (ps. *aiskau*) dávat
A *ākeñč* vedou
A *ās(ant)* hlava, vůdce
A *kālp-* dosáhnout
A *ko* kráva
B *lāk-* (ps. *lkāskau*) vidět
A *pāčar* otec
B *pik-* malovat, psát
A *pračar* bratr
B *tkāčar* dcera

STAROARMĚNSKY

astī hvězda
berem nesu

cin zrod
erek večer
han babička
haw děd
hayr otec
hot zápach
jmern zima
kov kráva
lkhanem opouštím
mēg mlha
tam dávám

STAROIRSKY (BRETONSKY)

athair otec
ben žena
bó kráva
bráthir bratr
cú pes
fer muž
bret. *hesp* suchý
imb máslo
ro-fess je známo
sechitir následuje
sen starý

ablative: funkce 5.1.3.2, dod. II; sufixy 5.2.1.7; původ 5.3.6, 5.3.8.1
 ablaut 4.3 n.; geneze 4.5 n., 4.6.6—7, 4.8; funkce 4.3.5 n., 8.1.5.2, 8.2.1.1.1, 8.2.3
 absolutivum 8.7.5.2, 8.7.6, dod. II
 abstrakta 5.4.1.3, 5.4.3.2, 5.4.4.6, 5.4.6.4, 5.4.7.4, 5.4.8.2.4—5, 5.4.8.4.1, 5.4.9.2.1, 5.4.9.2.7.4,
 5.4.9.2.8.2
 adessiv 5.1.3.1, 5.3.3, 5.3.5, 5.3.6
 adjektiva 5.6 n.; rod 5.6.1; deklinace 5.6.2 n.; zájmenná a. 5.6.2; stupňování 5.6.3 n.
 adverbia: dod. I; číselná 6.4
 agens 5.1.3.1, dod. II
 aiolské dialekty 1.2.4, 1.3.3.2
 aktant: dod. II
 akuzativ: funkce 5.1.3.2, dod. II; sufixy 5.2.1.3, 5.2.2.3; původ 5.3.3—4
 albánský j. 1.1.8, 1.2.5, 1.3.7.3, 5.5.3, 8.8.1.2
 anaforikum → zájmena
 anatolské j. 1.2.3, 1.2.6, 1.3.8, 3.1.3.2.1
 aorist 8.1.1.2—4, 8.2.5 n.; kořenový 8.2.5.1; tematický 8.2.5.2; reduplikovaný 8.2.5.3; sigmatic-
 ký 8.2.5.4—8.2.5.4.5; původ 4.7.4, 8.4.3.1, 8.4.4—5
 arkadokyperské dialekty 1.2.4
 arménský j. 1.1.6, 1.2.5, 1.3.3.1, 1.3.7.1; hláskový vývoj 3.4.2.2.2, 3.6.2; jmenná flexe 5.5.1.2;
 slovesná flexe 8.2.5.3, 8.4.2.2
 árské j. 1.2.1
 asibilace 3.4.1.2
 aspiráty 3.1.2.1—2, 3.1.3.1, 3.1.3.4n., 3.4.2.1n.; neznělé 3.1.2.2.1, 3.1.3.2.7; disimilace 3.4.2.1.1
 attický dialekt 1.2.4
 augment 8.1.5, 8.2.2.1, 8.2.5.1—2, 8.4.4, 8.8.4.1
 avesta 1.2.1.3
 balkánské j. 1.2.5, 1.3.7, 5.5.3, 8.8.1.2
 baltoslovanské j. 1.2.9, 1.3.5.2, 1.3.6, 1.3.8; hláskový vývoj 3.5.9, 3.4.2.1.3, 3.5.4.1; ablaut
 4.3.6.3; jmenná flexe 5.3.5, 5.3.6, 5.3.8.1—3, 5.4.2.1; slovesná flexe 8.2.1.3.1—4; složená
 deklinace adjektiv 5.6.2.1
 baltské j. 1.1.9, 1.2.9, 1.2.9.1, 1.3.6, 1.3.6.1; hláskový vývoj 3.5.9.1, 3.6.3; jmenná flexe 5.3.8.2,
 5.5.1.2, 5.6.2; slovesná flexe 8.1.1.1, 8.1.4, 8.2.6.2, 8.2.7.1, 8.3.1, 8.3.4, 8.4.5—8.4.5.3, 8.6.5.5,
 8.7.9, 8.8.1.5
 britonské j. 1.2.7, 1.3.5, 3.4.1.3.3
 cerebrály 3.4.1.4
 církevněslovanský j. 1.2.9.2
 čas 8.1.1.1—4, 8.1.5, 8.2n., 8.8.3; geneze 8.4.3n.
 částice (partikule) 7.6, dod. I, II
 číslo 5.1.2; geneze 5.3.2

číslovky 6 n.; základní (kardinalia) 6.1 n.; původ 6.2 n.; řadové (ordinalia) 6.3 n.
 člen 5.5.3

dácké j. 1.2.5, 1.3.7.3
 dákomyzské j. 1.2.5, 1.3.7.1
 dativ: funkce 5.1.3.2, dod. II; sufixy 5.2.1.4, 5.2.2.4, 5.4.9.1; původ 5.3.6, 5.3.8.2
 deminutiva 5.4.9.2.4.1, 5.4.9.2.7.3
 demonstrativa 7.2 n.; zájmeno *so/to* 7.2.1n.; zájmeno *o/i* 7.2.2n.; zájmeno *k'o/k'i* 7.2.3; ostatní d.
 7.2.4—8
 denominativa 8.2.1.2.5.1, 8.2.1.2.4.1
 dentály 3.1.1.1
 deponens 8.1.3, 8.6.5.4
 desiderativa 8.2.7.2, 8.4.2.3
 determinativy 4.6.3, 5.3.1, 5.3.3, 5.3.9, 5.6.1.4, 8.4.1.2—8.4.2.3, 8.4.3, 8.6.4.4
 diateze 8.1.3, 8.6.5n
 diftongy 3.3.4n.
 dórské dialekty 1.2.4, 1.3.3.2
 duál 5.1.2; pádové sufixy 5.2.3n.; geneze 5.3.8.3; osobních zájmen 7.1.4n., 7.1.7; u slovesa 8.1.4,
 8.6.4.7

eklipse 3.4.4.2
 enklitika 7.1.1, 7.1.2.1, dod. II
 etruský j. 1.2.6, 1.3.5.1

faliskický j. 1.2.6
 femininum 5.1.1; sufixy 5.4.8.2.2, 5.4.8.3.2, 5.6.1; původ 5.6.1.2—4
 frikativy 3.1.2.3, 3.1.3.2—3, 3.4.3.2
 frygický j. 1.2.5, 1.3.3.1
 futurum 8.1.1.1—4, 8.2.7n., 8.4.2.3, 8.4.5, 8.4.5.3

galské j. 1.2.7, 1.3.5
 gáthový dialekt 1.2.1.3
 genitiv: funkce 5.1.3.2, dod. II; sufixy 5.2.1.2, 5.2.2.2, 5.4.5.1; původ 4.7.3, 5.3.3, 5.3.8.1
 germánské j. 1.1.4, 1.2.8, 1.3.5, 1.3.5.2; hláskový vývoj 3.4.1.3.4, 3.4.2.1.3, 3.4.2.2, 3.5.8.1, 3.7.3;
 ablaut 4.3.6.3; jmenná flexe 5.3.8.1—2, 5.5.4.1, 5.6.2, 5.6.2.2; slovesná flexe 8.1.1.1, 8.2.1.3.3—4,
 8.2.3.4, 8.2.6.1, 8.4.5.1—2, 8.7.9, 8.8.1.4
 gerundivum 8.7.4.3, 8.7.6.1
 goidelské j. 1.2.7, 1.3.5, 3.4.1.3.3
 guturály 3.1.1.2n., 3.1.3.5, 3.7.2—3

heteroklita 5.3.9, 5.4.4.7
 hethitský j. 1.2.3, 1.3.3.2; hláskový vývoj 3.4.2.5; jmenná flexe 5.3.3, 5.3.7, 5.5.2; slovesná flexe
 8.1.1.1, 8.2.6, 8.2.2.1, 8.4.3.3, 8.4.6
 historickosrovnávací metoda 2.1
 homérský j. 1.2.4

iberský j. 1.3.5
 illativ 5.3.6
 illyrské j. 1.2.5—6, 1.3.7.3
 imperativ 8.1.2, 8.3.1; osobní sufixy 8.5.3n., 8.6.1
 imperfektum 8.1.1.2—4, 8.2.2—8.2.2.2, 8.4.3.2, 8.4.5.1—2

indefinitiva → zájmena neurčitá
indoárské j. 1.1.1, 1.2.1, 1.3.3; hláskový vývoj 3.4.1.4, 3.1.3.2.7, 3.5.6, 3.6.2; jmenná flexe 5.5.1.2; slovesná flexe 8.8.1.1; postpozice — dod. I
indoíránské j. 1.2.1, 1.3.3; hláskový vývoj 3.4.1.1, 3.4.1.5.2; ablaut 4.3.6.1; jmenná flexe 5.3.6—7, 5.3.8.2—3, 5.4.5.1, 5.4.6.1, 5.4.8.5; slovesná flexe 8.1.1.3, 8.2.1.3—3, 8.2.2.1, 8.2.3.1, 8.2.4, 8.2.5.1—3, 8.2.5.4.1, 8.2.7.1—2, 8.3.4, 8.6.5.3, 8.7.9
inessiv 5.1.3.1, 5.3.5
infekce 3.6.2, 5.5.4.1
infinitiv 8.7.1, 8.7.2.1, 8.7.3, 8.7.4—8.7.5.1, 8.7.6, 8.7.7, 8.7.7.6, 8.7.9, dod. II
infix 8.2.1.1.3, 8.2.1.2.3, 8.4.2
injunktiv 8.4.4
instrumentál: funkce 5.1.3.2; sufify 5.2.1.6, 5.2.2.6, 5.4.8.1; původ 5.3.6, 5.3.8.2, 5.6.1.4
intenziva 8.1.5.1, 8.2.1.3.1
interogativa → zájmena tázací
intonace 3.5.4n.
intransitiva 8.2.1.2.3, 8.2.1.2.6.1, 8.2.1.3.3, 8.4.2, 8.4.4.2, 8.6.5.3
iónské dialekty 1.2.4, 1.3.3.2
fránské j. 1.1.2, 1.2.1, 1.2.1.3—4, 1.3.3, 1.3.6, 8.8.1.1
italické j. 1.2.6
iterativa 8.2.1.3.1—2, 8.2.1.2.6, 8.4.1n., 8.6.5.2

jména 5n.; činitelská 5.4.1.3, 5.4.4.6, 5.4.5.2, 5.4.9.2.1, 5.4.9.2.4; kořenová 5.4.1.3; slovesná 8.7n.; jejich geneze 8.7.8, systém 8.7.9

karský j. 1.2.3
kauzativa 8.2.1.2.4.1, 8.2.1.2.6, 8.2.1.3.2, 8.4.2, 8.6.5.2
keltiberské j. 1.2.7
keltské j. 1.1.10, 1.2.6—7, 1.3.5—1.3.5.2, 1.3.7.2; hláskový vývoj 3.4.1.3.3, 3.4.2.3, 3.5.8, 3.6.2; jmenná flexe 5.3.8.1—2, 5.5.4.1; slovesná flexe 8.1.3, 8.4.5.2, 8.5, 8.6.5.4
kentumové j. 1.3, 3.1.1.2.1
koiné 1.2.4
kolektiva 5.3.9, 5.4.2.2, 5.4.8.2.3—4, 5.4.9, 2.1.1
komparativ 5.6.3.1—4
kompozice: dod. III
kondenzace: dod. II
kondicionál 8.1.2, 8.3.4
kongruence 5.6.1.1n., dod. II
konec slova 3.4.4n.
konjunktiv 8.1.2, 8.3.2, 8.4.2.3, 8.3.5, 8.4.4, 8.4.5.2—3
kornský j. 1.2.7
kořen 4.2.n., 4.5n., 4.8; klasifikace 4.2.4, 4.6.5—4.6.5.4; dvojslabičné k. 4.3.4.1, 4.6.6.2; pronominální k. 3.1.3.5, 4.6.2, 5.3.1, 7.1.2.6, 7.1.3.6, 7.6, 8.6.3—4
kymerský (velšský) j. 1.1.10, 1.2.7

labiály 3.1.1.1
labiovelary 3.1.1.2.1, 3.4.1.3n.
laryngály 3.1.3.2—3.1.3.2.8, 3.1.3.5—6, 3.3.5.2—3, 3.4.4.6, 3.5.4.1, 3.7.1—2, 4.6.5.1—4.6.6.2
latinský j. 1.2.6, 1.2.6.1, 1.3.5n.; hláskový vývoj 3.4.1.3.2, 3.5.8, 3.4.2.1.2; ablaut 4.3.6.2; jmenná flexe 5.3.6, 5.3.8.1, 5.4.1.2, 5.4.8.1, 5.4.8.4, 5.5.2; slovesná flexe 8.1.1.2, 8.2.1.3.1—4, 8.2.2, 8.2.3.3, 8.2.4, 8.2.5.4.3, 8.2.7.3, 8.3.2—3, 8.3.5, 8.4.5.1—3, 8.7.9

lenice 3.4.2.3

liburnský j. 1.2.5, 1.3.7.3

ligurský j. 1.2.6, 1.3.5.1

likvidy 3.2.1.1, 3.2.5.1

litevský j. 1.2.9.1, 5.5.1.2

lokativ: funkce 5.1.3.2, dod. II; sufify 5.2.1.5, 5.2.2.5; původ 5.3.8.2

luvijský j. 1.2.3

lydský j. 1.2.3

lykijský j. 1.2.3

makedonský j. (starověký) 1.2.5, 1.3.7.1

mediopasívum 8.1.3, 8.6.5.4, 8.8.4.1; r-ové 8.6.4.6

medium 8.1.3, 8.6.5.1—4; osobní sufify 8.5.2n., 8.6.4.6

messapský j. 1.2.6, 1.3.5.1, 1.3.7.3

monoftongizace 3.3.4, 3.6.2

mykénský j. 1.2.4

nazály 3.2.1, 3.4.4.2

negace: dod. I

německý j. 1.1.4, 1.2.8.1, 3.4.2.2.1, 5.5.1.1, 5.5.2, 8.8.2

neutrum 5.1.1; deklinace 5.2.1.1.2, 5.2.2.1.2, 5.3.9, 5.4.3.1

nomina: actionis → abstrakta; agentis → jména činitelská

nominativ: funkce 5.1.3.2; sufify 5.2.1.1—5.2.1.1.2, 5.4.4.1, 5.2.2.1—5.2.2.1.2; původ 5.3.2, 5.3.4

nostratické j. 1.4n., 3.7n., 4.8, 5.7, 7.7

opisné (složené) formy 8.8.2

optativ 8.1.2, 8.3.3, 8.4.2.2, 8.4.5.3

osetský j. 1.1.2, 5.5.1.2

oskoumberské j. 1.2.6, 1.2.6.1, 1.3.3.2, 1.3.5.1, 1.3.7.3, 3.3.4n., 3.4.1.3.2

osoba 7.1, 7.1.7—7.1.7.4, 8.1.4, 8.6.2

pád: systém 5.1.3n.; sufify 5.2n.; geneze 5.3n.; lokální p. 5.3.6n., 5.3.8, 5.3.8.2; gramatické p.

5.3.3—4, 5.3.8; počet p. 5.3.8, 5.5.1, 5.5.4.1; zánik kategorie 5.5.1.1—2, 5.5.4.2

palajský j. 1.2.3

palatalizace 3.4.1.1n., 3.6.2

participia 8.7.2, 8.7.3.1, 8.7.6.2, 8.7.7.1—3, 8.7.7.5—6, 8.7.9, dod. II

partitiv 5.3.6, 5.3.8.1

pasívum 8.1.3, 8.2.1.3.3, 8.5.2.2, 8.6.5.2—4, dod. II

pelagický j. 1.3.3.3

perfektum 8.1.1.2—3, 8.2.3; osobní sufify 8.5.4n.; původ 8.4.4—5, 8.6.5.2, 8.6.5.5

personalia 7.1n.; zájmena 1. a 2. osoby sg. 7.1.2n.; zájmena 1. a 2. osoby pl. 7.1.3n.; zájmena 1.

a 2. osoby du. 7.1.4n.; reflexivum 7.1.5n.; posesíva 7.1.6; původ 7.1.7n., 7.7

plurál 5.1.2, 5.2.2n.; geneze 5.3.2n., 5.3.4, 5.3.9

plusquamperfektum 8.1.1.2, 8.2.4

polabský j. 1.2.9.2

posesíva → zájmena přivlastňovací

posunutí souhlásek 1.2.8.1, 1.3.5.2, 3.4.2.2n., 3.4.3, 3.5.8.1, 3.7.3

postpozice 5.3, 5.3.5, 5.5.1.2, dod. I

prákrty 1.2.1.2

praseverský j. 1.2.8

prefixy 4.1, 4.6.4, 4.8
préteritum 8.1.1.1, 8.2.6—8.2.6.2, 8.4.5.1
preverbia 8.1.5, dod. I
prézens 8.1.1.1—4; tematický 8.2.1.2—8.2.1.2.6.1; atematický 8.2.1.1n.; kořenový 8.2.1.1.1; reduplikovaný 8.2.1.1.2, 8.4.1.3; nazální 8.2.1.1.3—5, 8.4.2—8.4.2.1; polotematický 8.2.1.3 až 8.2.1.3.4
protobaltské j. 1.3.4, 1.3.5, 1.3.6n.
prochatský j. 1.3.8
protoillyrské j. 1.3.4, 1.3.7n.
protoindoevropská fáze 2.2—3; fonémy 3.1.3.6, 3.2.5, 3.3.5n., 3.6.1; přízvuk 4.7n.; struktura morfemických jednotek 4.6n.; jmenná flexe 5.3n.; číslovky 6.2n.; zájmena 7.1.7n., 7.6n.; slovesná flexe 8.4n., 8.6n.
protokeltské j. 1.3.4n., 1.3.5.2
předložky 5.5.1, dod. I
přízvuk 3.5n., 3.6.1—2, 4.7n.; slabičný 3.5.4n.; kolumnální 3.5.6; funkce 3.5.3, 4.7n., 8.6.2; povaha 3.5.5
redukce 3.6.1—2, 4.5.1, 4.6.6—4.6.6.1, 8.6.4.3
reduplikace 8.1.5.1—2, 8.2.1.1.2, 8.2.1.2.2, 8.2.3, 8.4.1.3
reflexivum: zájmeno 7.1.5n.; sloveso 8.6.5.1, 8.6.5.3, 8.8.4.2
rekonstrukce: vnitřní 2.1; možnosti r. 2.3
relativa → zájmena vztažná
rétský j. 1.2.6, 1.3.5.1
rod 5.1.1; vliv na deklinaci 5.5.2.1, 5.4.4.1; geneze 5.6.1.1n.
románské j. 1.1.5, 1.2.6.1, 5.5.4.2, 8.1.1.2, 8.8.1.3
rotacismus 3.4.1.5.3

řecký j. 1.1.7, 1.2.4, 1.2.6, 1.3.3, 1.3.3.2—3, 1.3.7.3; hláskový vývoj 3.4.1.3.1, 3.5.7, 3.4.1.5.1, 3.4.4.9; jmenná flexe 5.3.8.2; slovesná flexe 8.1.1.2, 8.2.1.3.2—3, 8.2.2.1, 8.2.3.2, 8.2.4, 8.2.5.1 až 3, 8.2.5.4.2, 8.2.7.1—2, 8.6.5.3, 8.7.9, 8.8.1.2

sacký j. 1.2.1.4
sandhi 3.4.4.8
sanskrt 1.2.1.1
satemové j. 1.3, 3.1.1.2.1, 3.4.1.2—3
sikanský j. 1.2.6, 1.3.5.1
sikulský j. 1.2.6
skupiny souhláskové 3.4.3n.
slovanské j. 1.1.3, 1.2.9, 1.2.9.2, 1.3.6, 1.3.6.1, 1.3.7.2; hláskový vývoj 3.4.1.1.1, 3.4.1.5.2, 3.4.3.4, 3.5.9.2, 3.6.2—3; ablaut 4.3.6.4; jmenná flexe 5.3.8.2, 5.5.2; slovesná flexe 8.1.1.4, 8.2.2.2, 8.2.5.2, 8.2.5.4.4, 8.3.4, 8.4.5—8.4.5.3, 8.7.9, 8.8.1.5
slovo 4.1, 4.1.1, 8.1.5
slovosled: dod. II
složeniny: dod. III
s-mobile 4.2.2.1
sogdijský j. 1.2.1.4
sonanty 3.2n.; slabičné 3.2.2n., 3.2.5; v ablautových řadách 4.3.2—3
spojky: dod. I, II
spona: dod. II
staroindický j. 1.2.1.1, 3.4.4.8, 3.5.6
staroirský j. 1.2.7, 3.4.4.2, 3.4.4.8, 3.6.2, 5.5.4.1, 8.5

staroperský j. 1.2.1.3, 5.5.1
staropruský j. 1.2.9.1, 1.3.6.1
starosaský j. 1.2.8.1
staroseverský j. 1.2.8, 5.5.4.1, 8.8.4.2
staroslověnský j. 1.2.9.2
středoinické j. 1.2.1.2, 3.6.2, 8.8.1.1
středoperský j. 1.2.1.4, 8.8.1.1
stupeň: o-ový 4.5.1, 4.5.5, 4.6.7; zdložený 4.3, 4.3.6.1—4, 4.5.1, 4.5.5, 4.6.7; redukovaný (oslabený) 4.3, 4.5.5
sufixy derivační: struktura 4.4; *ent* 5.4.2.2; *ment/went* 5.4.2.2.1; (*et*, *tāt*, *tūt*, *id*, *āk*, *ik* 5.4.2.3; *es* 5.3.4, 5.4.3.2, 5.6.3.3.1; (*e*)*n* 5.4.4.2; (*i*)*yon* 5.4.4.3; *in* 5.4.4.4; *t(i)yōn* 5.4.4.5; *men* 5.4.4.6; *ter/for* 3.5.3; 5.4.5.2; *i* 5.4.6.3; *ti* 5.4.6.4; *sti* 5.4.6.4.1; *ni* 5.4.6.5; *u* 5.4.7.3; *tu* 5.4.7.4; *nu* 5.4.7.5; *ā* 5.4.8.2n.; (*i*)*yā* 5.4.8.2.4; *tā* 5.4.8.2.5; (*s*)*nā* 5.4.8.2.6; *bhā* 5.4.8.2.7; *i/yā* 5.4.8.3.2; (*i*)*yē* 5.4.8.4.1; *ū* 5.4.8.5; *o* 3.5.3, 5.4.9.2n.; (*i*)*yo* 5.4.9.2.2n.; *to* 5.4.9.2.3n.; *ko* 5.4.9.2.4n.; *isko* 5.4.9.2.4.4; *no* 5.4.9.2.5n.; *mo* 5.4.9.2.6; *ro* 5.4.9.2.7n.; *lo* 5.4.9.2.7.2n.; *tro*, *tlo*, *dhro*, *dhlo* 5.4.9.2.7.4; *wo* 5.4.9.2.8n.; *t(u)wo* 5.4.9.2.8.2, *so* 5.4.9.2.9
sufixy osobní 8.1.5, 8.5n., 8.8.4; primární/sekundární 8.5, 8.6.1, 8.6.4.4; aktivní 8.5.1n.; mediální 8.5.2n., 8.6.1, 8.6.4.2—3, 8.6.4.6, 8.6.5.1; imperativní 8.5.3n.; perfekta 8.5.4n., 8.6.5.5; geneze systému 8.6n.
sufixy pádové 5.2n.; původ 5.3n.
superlativ 5.6.3.1—2, 5.6.3.5
supinum 8.7.4.1, 8.7.6
sykavky 3.1.2.3, 3.4.1.5n., 3.4.3—3.4.3.3, 3.4.4.1

šva 3.1.3.2.5, 3.3.3.1, 4.3.4

tematická: deklinace 5.4, 5.4.9n.; konjugace → prézens
teorie: adaptační a aglutinační 5.3, 8.6; indohethitská 1.3.8; kořenové 4.5n.; laryngální 3.1.3.2n.; monovokalická 3.3.5.4, 4.5.3—4; rodokmenová 1.3, 1.3.1
thrácké j. 1.2.5, 1.3.3.1, 1.3.3.3, 1.3.7.1
tocharský j. 1.2.2, 1.3.8; hláskový vývoj 3.4.2.4, 3.6.2; jmenná flexe 5.5.1.2; slovesná flexe 8.2.1.2.6, 8.4.2.2, 8.5
transformace: dod. II

védský j. 1.2.1.1, 3.5.6
velary 3.1.1.2.1
venetský j. 1.2.6, 1.3.5.1, 1.3.6, 1.3.7.2
věta: dod. II
vid 4.7.4.1, 8.1.1, 8.4—8.4.2.3
vokály 3.3n., 3.3.5.2n.; dlouhé 3.3.2.1, 3.3.5.3; redukované (opěrné) 3.2.4—5, 3.3.3.2, 4.3.1, 4.3.3; protetické 3.1.3.2.4; koncové 3.4.4.7n.; nostratické 3.7.2
vokativ 5.1.3.1—2, 5.2.1.8, 5.4.8.1, 5.4.9.1
vrddhi 4.3.6.1
východoindoevropské j. 1.3.3n., 1.3.7.1; hláskové změny 3.4.4.9, 3.4.2.1—3.4.2.1.1; jmenná flexe 5.3.8n.; slovesná flexe 8.4.4n., 8.6.4.5—7, 8.6.5.5

yagnobi 1.2.1.4, 8.8.4.1
zájmena 7n.; osobní → personalia; zvrtné (reflexivum) 7.1.5n.; přivlastňovací (posesiva) 7.1.6n.; ukazovací → demonstrativa; tázací (interrogativa) 7.3n.; neurčitá (indefinitiva) 7.4; vztažná (relativa) 7.5n.; anaforická 7.2.2, 7.5; vývoj deklinace 7.6.1—5; nostratická 7.7

zákon: Fortunatovův (de Saussureův) 3.5.9; Grassmannův 3.4.2.1.1; otevřených slabik 3.4.3.4; Sieversův (Edgertonův) 3.2.4—3.2.4.1; Vernerův 3.5.8.1; Wackernagelův — dod. II západoindoevropské j. 1.3.4n.; hláskové změny 3.4.2.1.2, 3.4.4.9; jmenná flexe 5.3.8n.; slovesná flexe 8.4.5n., 8.6.4.5—7 způsoby 8.1.2, 8.1.5, 8.3n.; geneze 8.4.3.3, 8.4.5.3

Zusammenfassung

Das vorliegende Werk stellt eine Zusammenfassung der bisherigen Ergebnisse der historisch-vergleichenden Forschung auf dem Gebiete der indoeuropäischen Sprachen dar, wobei eine Reihe neuer Lösungen vorgelegt oder angedeutet wird. Somit werden auch die Wege der Weiterentwicklung der indoeuropäischen Sprachwissenschaft erwogen. Zufälligerweise sind gerade fünfzig Jahre seit dem Erscheinen des Buches von J. Baudiš *STRUKTURA JAZYKŮ INDOEVROPSKÝCH* (Bratislava 1932) verflossen — der bisher einzigen tschechischen Einführung in die ie. Sprachwissenschaft. Diese fünfzig Jahre brachten in der Erforschung der ie. Sprachen einen nicht unwesentlichen Fortschritt. Baudišs Buch spiegelt die Ideen der damals nachklingenden junggrammatischen Epoche wider, unser Buch soll hingegen die Anschauungen und Vorstellungen der gegenwärtigen Entwicklungsphase der indoeuropäischen Sprachwissenschaft widerspiegeln, nachdem diese durch die der heute vorherrschenden synchronischen (strukturellen) Linguistik entstammenden Ideen befruchtet worden ist. Das Buch ist in tschechischer Sprache verfasst, da es vorerst dem heimischen Publikum (den Sprachwissenschaftlern, bzw. auch den philologisch geschulten Laien) bestimmt ist. Wir möchten damit eine der fühlbarsten Lücken in der heimischen Fachliteratur ausfüllen und zugleich zur Wiederbelebung des Interesses für die indoeuropäische Problematik und für das historisch-vergleichende Sprachstudium überhaupt beisteuern.

Das einleitende Kapitel bringt eine Übersicht der alten und der neuen indoeuropäischen Sprachen, sowie auch einige Überlegungen über ihre äusseren Geschicke. Eine knappe Darstellung der Ziele und der Methoden der ie. Sprachwissenschaft bildet den Inhalt des Kapitels II. Den Kern unseres Buches bildet eine Darlegung der phonologischen (morphologischen) und morphologischen Struktur der indoeuropäischen Sprachen; dem entspricht auch der Titel des ganzen Werkes. Um auch als Handbuch (eine quasi vollständige indoeuropäische Grammatik) dienen zu können, wurde unser Buch nachträglich um kurze Bemerkungen über die Indeklinabilia, die Syntax und die Komposition erweitert (Nachträge I, II, III). Völlig beiseite blieb allein der ie. Wortschatz (die Rekonstruktion der lexikalischen Einheiten); eine ausführliche Belehrung über diese Fragen bringt nämlich das gleichzeitig erscheinende Buch von A. Erhart und R. Večerka *Úvod do etymologie* (Praha, SPN, 1981). Was die Literaturangaben betrifft, sind sie — dem handbuchartigen Charakter des Werkes gemäss — nicht direkt im Text, sondern erst am Ende der einzelnen Abteile und Unterabteile eingeschaltet.

Das Buch ist in folgende Kapitel und Abteile gegliedert:

I. Einleitung. Die indoeuropäischen Sprachen	10
1.1 Indoeuropäische Sprachen der Gegenwart	10
1.2 Indoeuropäische Sprachen der Vergangenheit	11
1.3 Vorgeschichte der ie. Sprachen	16
1.4 Beziehungen der ie. Sprachen zu anderen Sprachfamilien	24
II. Aufgaben und Methoden der indoeuropäischen Sprachwissenschaft	26
2.1 Historisch-vergleichende Methode	26
2.2—4 Chronologie	27

III. Phonologie	30
3.1 Konsonanten	30
3.1.1 Artikulationsstelle	30
3.1.2 Artikulationsart	32
3.1.3 Vorgeschichte des ie. Konsonantismus. Laryngaltheorie	35
3.2 Sonanten	40
3.3 Vokale	44
3.3.1 Kurzvokale	44
3.3.2 Langvokale	45
3.3.3 Reduzierte Vokale	46
3.3.4 Diphthonge	46
3.3.5 Vorgeschichte des ie. Vokalismus	48
3.4 Lautwandel	50
3.4.1 Umwandlungen der Artikulationsstelle	51
3.4.2 Umwandlungen der Artikulationsart. Lautverschiebung	54
3.4.3 Konsonantengruppen	56
3.4.4 Auslaut. Sandhi	58
3.5 Akzent	61
3.6 Entwicklungstendenzen der indoeuropäischen Lautsysteme	67
3.7 Vergleichung der Lautsysteme der nostratischen Sprachen	69
IV. Morphonologie	73
4.1 Wortstruktur	73
4.2 Wurzelstruktur	74
4.3 Ablaut	76
4.4 Affixstruktur	82
4.5 Wurzeltheorien	82
4.6 Struktur der morphemischen Einheiten in der protoindoeuropäischen Periode. Herkunft des Ablautwechsels	84
4.7 Primäre Funktion des ie. Akzentes	88
4.8 Nostratische Theorie und morphonologische Probleme	91
V. Nomina	93
5.1 Grammatische Kategorien der indoeuropäischen Nomina	93
5.2 Kasussuffixe	95
5.3 Ursprung der ie. Deklination	99
5.4 Indoeuropäische Deklination (Paradigmata, Wortbildung)	107
5.4.1 Wurzelstämme	107
5.4.2 Stämme auf Verschlusslaut	108
5.4.3 s-Stämme	110
5.4.4 n-Stämme	111
5.4.5 r-Stämme	112
5.4.6 i-Stämme	113
5.4.7 u-Stämme	115
5.4.8 ā-Stämme	116
5.4.9 o-Stämme	120
5.5 Spätere Entwicklung der Nominalflexion	125
5.6 Adjektiva. Das grammatische Geschlecht	128
5.7 Vergleichung der Nominalflexion der nostratischen Sprachen	134
VI. Zahlwörter	135
6.1 Kardinalia	135

6.2 Hypothesen über die Herkunft der Zahlwörter	138
6.3 Ordinalia	139
6.4 Zahladverbia	140
VII. Pronomina	142
7.1 Personalpronomina	142
7.1.1—4 Deklination der Pronomina der 1. und 2. Person	143
7.1.5 Reflexivum	148
7.1.6 Possessiva	149
7.1.7 Entwicklung der Kategorie der Person. Herkunft der Personalpronomina	150
7.2 Demonstrativpronomina	152
7.3 Interrogativpronomina	159
7.4 Indefinitivpronomina	160
7.5 Relativpronomina	160
7.6 Pronominalwurzeln. Entwicklung der Pronominalflexion	161
7.7 Vergleichung der nostratischen Pronomina und Partikeln	164
VIII. Verbum	165
8.1 Grammatische Kategorien des indoeuropäischen Zeitwortes	165
8.1.1 Aspekt und Tempus	165
8.1.2 Modus	167
8.1.3 Diathese	167
8.1.4 Person und Numerus	168
8.1.5 Struktur der Verbalformen. Reduplikation	169
8.2 Temporalformen der ie. Sprachen	171
8.2.1 Präsens	171
8.2.2 Imperfektum	178
8.2.3 Perfektum	179
8.2.4 Plusquamperfektum	180
8.2.5 Aorist	181
8.2.6 Präteritum	183
8.2.7 Futurum	183
8.3 Modalformen der ie. Sprachen	186
8.3.1 Imperativ	186
8.3.2 Konjunktiv	187
8.3.3 Optativ	187
8.3.4 Konditional	188
8.4 Herkunft und Entwicklung der grammatischen Kategorien des Tempus und des Modus	189
8.5 Personalsuffixe	196
8.6 Herkunft des ie. Personalendungsystems	205
8.6.5 Entwicklung der verbalen Diathese	211
8.7 Verbalnomina (Verbum infinitum)	215
8.8 Spätere Entwicklung der Verbalflexion	219
Nachtrag I — Indeklinabilia	223
Nachtrag II — Syntax	226
Nachtrag III — Zusammensetzung	229

PŘEDMLUVA	5
ZKRATKY JAZYKŮ	6
SEZNAM ČASOPISŮ (ZKRATEK) ČASTĚJI CITOVANÝCH V SEZNAMECH LITERATURY	7
TRANSLITERACE	8
I. ÚVOD — INDOEVROPSKÉ JAZYKY	10
1.1 Současné indoevropské jazyky	10
1.2 Indoevropské jazyky minulosti	11
1.3 Prehistorie indoevropských jazyků	16
LITERATURA (§§ 1.1—1.3.8)	22
1.4 Vztahy indoevropských jazyků k jiným jazykovým rodinám	24
LITERATURA (§§ 1.4—1.4.2)	25
II. CÍLE A METODY INDOEVROPSKÉ SROVNÁVACÍ JAZYKOVĚDY	26
2.1 Historickosrovnávací metoda	26
LITERATURA (§§ 2—2.1)	26
2.2—4 Chronologie	27
2.5 ZÁKLADNÍ INDOEVROPEISTICKÁ LITERATURA	28
III. FONOLOGIE	30
3.1 Souhlásky	30
3.1.1 Místo artikulace	30
LITERATURA (§§ 3.1.1. 2.1—6)	32
3.1.2 Způsob artikulace	32
LITERATURA (§§ 3.1.2—3.1.2.3.1)	34
3.1.3 Prehistorie indoevropského konsonantismu. Laryngální teorie	35
LITERATURA (§§ 3.1.3.2—3.1.3.2.8)	37
LITERATURA (§§ 3.1.3.3—3.1.3.6)	40
3.2 Sonanty	40
LITERATURA (§§ 3.2—3.2.5.1)	44
3.3 Samohlásky	44
3.3.1 Krátké samohlásky	44
3.3.2 Dlouhé samohlásky	45
3.3.3 Redukované samohlásky	46
3.3.4 Diftongy	46
3.3.5 Prehistorie indoevropského vokalismus	48
LITERATURA (§§ 3.3—3.3.5.5)	50

3.4 Hláskové změny	50
3.4.1 Změny souhlásek co do místa artikulace	51
3.4.2 Změny souhlásek co do způsobu artikulace. Posunutí souhlásek	54
3.4.3 Změny v souhláskových skupinách	56
3.4.4 Změny na konci slov. Sandhi	58
LITERATURA (§§ 3.4—3.4.4.9)	61
3.5 Přízvuk	61
LITERATURA (§§ 3.5—3.5.9.2)	66
3.6 Vývojové tendence zvukové stavby indoevropských jazyků	67
3.7 Srovnání fonologických systémů nostratických jazyků	69
IV. MORFONOLOGIE	73
4.1 Struktura slova	73
4.2 Struktura kořene	74
4.3 Ablaut	76
4.4 Struktura afixů	82
4.5 Teorie kořene	82
4.6 Struktura morfemických jednotek v protoindoevropské fázi a geneze ablautu	84
4.7 Původní funkce přízvuku	88
4.8 Nostratická teorie a morfonologické problémy	91
LITERATURA (§§ 4.1—4.8)	91
V. JMÉNA	93
5.1 Gramatické kategorie indoevropských jmen	93
5.2 Pádové sufixy	95
5.3 Geneze indoevropské deklinace	99
LITERATURA (§§ 5.1—5.3.9)	106
5.4 Indoevropská deklinace (paradigmata, tvoření slov)	107
5.4.1 Kořenové útvary	107
5.4.2 Kmeny zakončené okluzívou	108
5.4.3 s-kmeny	110
5.4.4 n-kmeny	111
5.4.5 r-kmeny	112
5.4.6 i-kmeny	113
5.4.7 u-kmeny	115
5.4.8 ā-kmeny	116
5.4.9 o-kmeny	120
5.5 Pozdější vývoj deklinace v indoevropských jazycích	125
LITERATURA (§§ 5.4—5.5.4.1)	128
5.6 Adjektivum. Jmenný rod	128
LITERATURA (§§ 5.6—5.6.3.6)	134
5.7 Srovnání jmenné flexe nostratických jazyků	134
VI. ČÍSLOVKY	135
6.1 Základní číslovky	135
6.2 Domněnky o původu slov fungujících jako číslovky	138
6.3 Řadové číslovky	139
6.4 Číselná adverbia	140
LITERATURA (§§ 6.1—4)	141

INDOEVROPSKÉ JAZYKY

Srovnávací fonologie a morfologie

Doc. dr. Adolf Erhart, DrSc.

Vydala Academia, nakladatelství Československé akademie věd, v Praze 1982

Přebal a vazbu navrhl Jaroslav Kroužek

Odpovědný redaktor Petr Dvořáček

Technická redaktorka Marcela Obrdová

Vydání 1 — 264 stran (13 obr.)

Vytiskl TISK, knižní výroba, n. p., Brno, závod 1

20,72 AA — 21,08 VA

Náklad 1500 výtisků — 12/3-8620

21-079-82

Cena váz. výt. 50,— Kčs

509-21-857

VII. ZÁJMENA	142
7.1 Osobní zájmena	142
7.1.1—4 Deklinace zájmen 1. a 2. osoby	143
7.1.5 Reflexivum	148
7.1.6 Posesiva	149
7.1.7 Vývoj kategorie osoby a geneze osobních zájmen	150
7.2 Ukazovací zájmena	152
7.3 Tázací zájmena	159
7.4 Neurčitá zájmena	160
7.5 Vztažná zájmena	160
7.6 Pronominální kořeny a geneze deklinace rodových zájmen	161
LITERATURA (§§ 7—7.6.5)	163
7.7 Srovnání nostratických zájmen a částic	164
VIII. SLOVESO	165
8.1 Gramatické kategorie indoevropského slovesa	165
8.1.5 Struktura slovesných tvarů. Reduplikace	169
LITERATURA (§§ 8—8.1.5.2)	171
8.2 Temporální formy indoevropských jazyků	171
8.2.1 Prézens	171
8.2.2 Imperfektum	178
8.2.3 Perfektum	179
8.2.4 Plusquamperfektum	180
8.2.5 Aorist	181
8.2.6 Präteritum	183
8.2.7 Futurum	183
LITERATURA (§§ 8.2—8.2.7.3)	184
8.3 Modální formy indoevropských jazyků	186
LITERATURA (§§ 8.3—8.3.6)	189
8.4 Vznik a vývoj gramatických kategorií času a způsobu	189
8.5 Osobní přípony	196
8.6 Geneze systému osobních přípon	205
8.6.5 Vývoj diateze	211
LITERATURA (§§ 8.5—8.6.5.5)	213
8.7 Jmenné tvary indoevropského slovesa	215
LITERATURA (§§ 8.7—8.7.9)	218
8.8 Pozdější vývoj slovesné flexe	219
DODATEK I — INDEKLINABILIA	223
DODATEK II — SYNTAX	226
DODATEK III — KOMPOZICE	229
LITERATURA (DODATKY I—III)	231
GLOSÁŘ	233
VĚCNÝ REJSTRÍK	248
NĚMECKÉ RESUMÉ — ZUSAMMENFASSUNG	255